

BARÁTHOSI TURÁNI KÖNYVEI

MONGOLOK-BURJÁTOK

ÍRTA ÉS KÖZREADJA:
BARÁTHOSI-BALOGH BENEDEK

SZERZŐ KIADÁSA ÉS TULAJDONA,
MINDEN JOG FENNTARTVA.

BUDAPEST, 1930.

Held János irodalmi és nyomdavidálya, 11, Margit-körút 7. — Telefon: Auf 53-95

A kiadásért felel: BARÁTHOSI-BALOGH BENEDEK.

ELŐSZÓ.

Jó emberöltője már, hogy az oroszországi Kazán városában lévő egyetemen egy mongol ifjú végzett s olyan tehetséget mutatott, hogy tanárai nagy jövőt jósoltak neki. A kazáni egyetem arról volt nevezetes, hogy hallgatólag igazi turáni egyetem volt, mert az orosz iga alá jutott nemzeteknek majdnem mindenikéből tanúit ott egy pár tucatnyi fiatalember. Táborukból egész sora került ki a tudomány bajnokainak, akik aztán végigjárva Ázsia vidékeit, s mint bennszülöttek, eljuthatva olyan helyekre is, melyeket európai ember nem kereshetett fel, örökbecsű tudósításokat hoztak magukkal országokról és népekről. Csak ezek és az angolok kezéből kikerült, szintén bennszülött tudósok adtak sokáig hírt belső Ázsiáról és Tibetről.

Ezek közül a tehetséges tudósok közül is kiválott a mi kazáni diákunk Katonov úr, akit rövidesen, mint az egyetem tanárát látunk viszont Kazánban. Mikor tanulmányait befejezte, hazatért pusztai hazájába, hogy a diákévek rab idejét kissé kirázza szabad természethez szokott testéből-lelkéből. Bizonyos csömörféle fogta el a letelepedett élettől s dacára nagy tudásának, talán sohasem jött volna vissza a „civilizált világba,” ha az nem történik vele, hogy családjá, a lámák rábeszélésére arra nem akarja kényszeríteni, hogy ő is lámapap legyen. Ez a kényszerítés döntötte el élete sorát s a

fiatalember, aki időközben megnősült, (elvette egyik előkelő mongol törzsfőnök leányát), a minden oldalról való nyomás elől visszaszökött az *almamaterbe*, Kazánba. Radlov professzor, a világhírű tudós vette pártfogásába az ifjú tudóst és feleségét. Ekkor közölte az ifjú Kaianov Radlov mesterrel, hogy az Orkhon folyó mentén, azon a vidéken, ahol a hagyományok szerint Karakorum város állott, régi mongol temetők vannak, igen érdekes és becses feliratokkal. Néhány mondát közölt is a mesterrel emlékezetéből. Ezek a közlések oly izgatók voltak reá, hogy mindenképpen megakarta szerezni a feliratokat. Igen ám, de e sírkövek khinai területen voltak s az éppen akkoriban fennállott feszült viszony a két hatalom között még azt sem tette lehetővé, hogy Radlov mester odautazzék. Katanovnak sem lehetett, hiszen ő éppen családja haragja elől menekült orosz földre. A reménytelennek látszó helyzetben Katanov ifjú mongol felesége, igazi hősiességgel teremtett megoldási lehetőséget. Megtanult fényképezni és itatós papirossal lenyomatokat készíteni az eredeti feliratokról. És a hőslelkű szép fiatalasszony nekiindult a sok ezer kilométernyi útnak s két esztendő múlva a fáradalmaktól megtörve, himlőtől elrútítva, leteszi a feliratok százainak a matricáit a mester kezébe. Ezeket úgy készítette, hogy csirizzel több egymásra ragasztott itatóspapírt ráhelyezett a felíratra s aztán kefével jól reákopogtatta, hogy a mélyedésekbe belenyomult a nedves papiros. Így tökéletesen hű fordított képét kapta a felíratoknak. A kőkeményre szárított papírokat aztán gondosan elcsomagolva magával hozta Kazánba. A később kiegészített matricákból fejtették meg aztán a felíratokat, melyek

a mongol dicső múlt sok csodálatos emlékére derítettek világosságot.

A kövek között van egy, amely Kül-Tegin sírköve volt. Ez az a kő, amely miatt én végignyargaltam Mongolország nagyobbik felét olyan erőfeszítéssel, amilyenre csak ifjabb erőm és feltüzelt lelkem tett képessé.

De hát mi van azon a kövön, amiért egy mongol asszony ifjú szépségét s egy bolondos magyar gyerek majdnem életéi adta áldozatul?

Száraz elmondás helyett ide iktatom az én mongol kísérőm ajkáról felvett regét, mely többet mond, mint ezer tudós bölcsekedés.

1.

A MONGOL PÁSZTOR REGÉJE KÜL-TEGINRŐL, A NAGY KHÁNRÓL.

Rég volt, tán a harmincadik ükapám idejében, vagy még annál is régebben, akkor, amikor még a khinai népnek nem volt meg a nagy fala, csak városai voltak kőfallal kerítve. Kül-Tegin volt a hun testvérnép fejedelme. Birtoka végigterült a nagy pusztán s a déli nap tájékán érte a nagy folyót, melynek túlsó partján már a khinai testvérnép volt az úr, kinek országán több fejedelem uralkodott. Kül-Tegin szomszédja Vuvang fejedelem volt, akit nemzete a „Harcok királya” néven tisztelt. A két uralkodó gyerekkori jó pajtás volt, évekig éltek mind a ketten a khinai császárnak, Szuszin-nek az udvarában s innen kerültek, mint felserdült ifjak országuk trónjára.

Szuszin, a khinai császár, nagyon rossz ember volt. Dorbézolásban töltötte idejét s népével csak akkor törődött, mikor örült szeszélyeinek fedezésére újabb-újabb adót rótt ki rájuk. Nagy volt ezért az elkeseredés az egész országban s a khinai fejedelmek össze-súgtak, hogy elűzzék trónjáról a zsarnok fejedelmet. Minden rendben lett volna, de Vuvang, a legvitézebb és leghatalmasabb közülök, nem volt hajlandó fegyvert fogni ura ellen.

Hogy miért, annak meg van a maga története.

A zsarnok Szuszín-nek volt ugyanis egy angyali jószívű és csodaszép leánya, akivel együtt töltötte gyermekéveit s akit azért nem kaphatott feleségül, mert Kül-Tegin is számított rá. A szép Csonce, (Gyöngyike) pedig nem tudott kettejük közt választani, hiszen mindkettő játszótársa volt, mindkettőt egyformán szerette.

Nos, ezért nem akart Vuvang, a „Harcok királya” a zsarnok császár ellen fegyvert ragadni. Egyúttal az volt az oka annak is, hogy Kül-Tegin és Vuvang között a régi jó viszony kissé feszült lett.

Kül-Tegin, mikor az öreg hun király lemondásával népe uralkodója lett, fényes ajándékokat küldött Szuszín császárnak s ismét feleségül kérte a szép Gyöngyikét. Násznagyként atyját és egyik bátyját küldötte, aki szép szóval, fenyegetéssel és ajándékokkal elérte célját s haza útjában a kicsiny, de válogatott hun vitézek karéjában utazott a szép Gyöngyike is, hogy Kül-Tegin felesége legyen. És ekkor történt valami váratlan esemény, mely évszázados bajoknak lett az okozója. A hazafelé igyekvő hun csapat Vuvangnál pihenőt tartott. Ez nagyon kedvesen fogadta őket, megvendégelte s minden jóval *ellátta*, de álomitalt adott nekik s mire magukhoz tértek, mindannyian bebörtönözött rabok voltak. Közéjük került nemsokára Gyöngyike is, mert e gatzett miatt annyira meggyűlölte Vuvangot, hogy semmi áron sem akart felesége lenni. A megvadult fejedelem először megakarta öletni, de mégis félt a császár haragjától s így csak börtönbe vetette.

Éppen jókor érkezett egy követ a többi kiskirálytól, kik újra felszólították Vuvangot a császár elleni harcra. Kapóra jött az alkalom, ha a császárt előzik

trónjáról, nincs mitől tartani s feleségül kényszerítheti Gyöngyikét. A fejedelmek reá bízták a lázadó seregek fővezérséget. *Gyors* meneteléssel meglepve a fővárost, rövid harc után elfoglalta azt. Szuszin látva, hogy minden reménye elveszett, magára és családjára gyújtotta palotáját.

Felesége, Takia nem osztotta férje sorsát, szépsége varázsában bízva, udvarhölgyeivel a győztes elé vonult. Megjárta. Vuvang emlékezett reá, hogy mily gonosz mostohája volt Gyöngyikének s a kacér és elvetemült asszonyt, aki főoka volt a birodalom romlásának is, saját kezével szúrta halálra. A császár egész családjával elpusztulván, Vuvangnak könnyen sikerült helyébe ülni, s a fejedelmek is mindannyian elismerték uruknak. így lett belőle Khina császára.

Míg Khinában ezek történtek, egy jövendőmondó táltos hírül adta Kül-Teginnek a követségen történt gyalázatot s azt is, hogy az áruló Vuvang Khina császára lett. Kigyúltak a pusztán a hadhívó véstüzek, megfújták a harci kürtöket. Kül-Tegin nem várta be a seregek felgyűlését, hanem összekapkodva kéznél levő csapatát, vágatva tört be Khinába. Egyenesen a fővárosnak tartott, hol Vuvang trónralépési ünnepélye folyt. A megremült lakosság menekült a vidékről, előzőnlötte a fővárost, melybe még a szövetkezett fejedelmek seregei is beözönlöttek. Félmilliónál nagyobb sereg állott Vuvang keze alatt a hatalmas falak mögött, mégis rémület vett erőt rajtuk, mikor a pár ezernyi csapat megjelent a vár alatt. Kül-Tegin azonnal követet küldött Vuvanghoz s atyjának és rabságba vetett hun vitézeinek kiadását követelte, egyúttal felszólította a császárt, hogy menyasszonyáért álljon ki vele a két

sereg szemeláltára, becsületes párviadalra. A leány legyen azé, akinek a szerencse kedvez.

Nagyon csalódott azonban. Vuvang délkhinai volt, akik csak első hevükben, vagy a legvégső szükségben nyúlnak egyenes fegyverhez, akkor, mikor a csel és álnokság már nem segítenek.

A követ azzal az üzenettel jött vissza, hogy Kül-Tegin jöjjön a várfal egy meghatározott részéhez, a császár személyesen akar vele beszélni.

A várfalon a császár heiyett Gyöngyike jelent meg s így szólt: Vuvang kényszerített ide, hogy beszéljek veled. A börtönből hoztak ide s oda visznek vissza, ha megbízatásom eredménytelen marad. Jól vigyázz hát minden szavamra. Azt kívánja a császár, hogy seregeddel hagyd el azonnal országát s költözzél át egész népeddel a nagy homoktengernek, a Góbi-sivatagnak nyugati oldalára és soha többé ne tedd se te, se néped még a pusztára se lábadat, nemhogy az ő országába. Legföljebb akkor, ha hűbér adódat küldöd el neki. Ha te ezt megígéred, akkor visszaadja apádat és nászutamra jött kíséretedet. Ha pedig tíz évig nem bántja semmi rokonod Khina határait, akkor engem is visszaad tenéked. Ha akaratát nem teljesíted s nem fogadsz hűséget, akkor félmilliónyi seregével rajtad üt és mindnyájatokat felkoncol. — Ezt mondta ő, gondold meg mit csinálj, de mielőtt határoznál, hallgasd meg azt is, amit én mondok neked.

Királynak lettem arája, nem szolgálfejedelemnek. Hőst, becsületes lovagot szerettem benned s nem gyáva meghunyászkodót. Az igazság hívét, a szülőit szerető gyermeket csodáltam benned, nem a jogtipró zsarno-

kot, Vuvang félmillió seregétől ne rettenj meg, csöpp bár néped az övéhez mérten . . .

Tovább is beszélt volna, de durva kezek rántották le az oromról, melyen most megjelent a császár Kül-Tegin édesapjával. Láncba volt verve az agg, gyöngye termete megrogyott a nehéz bilincsek súlya alatt.

Vuvang hangos szóval kiáltott le a várfalról:

— Kül-Tegin, országomba tört haramiavezér, halld meg parancsomat. Szedd össze nyomon csapatodat s hagyd el hazám határait. Ha vonakodnál megtenni parancsomat, itt szemed láttára vágatom le apád és kísérete fejét, ha engedelmeskedel, ők is szabadon mehetnek.

Rettenetes volt Kül-Tegin helyzete. Az irtózatossá lelkítusa lehorgasztotta fejét. Apja s rokonságának színe-java ott fetrengett megkötözve a várormon. S mindenik mellett ott állott kivont pallósával a bakó.

A vérfagyasztó látvány alatt térdre rogyott s égre emelve kezét imádkozni kezdett a legfőbb hatalomhoz, az egek mindenható urához. Daliás arcán végigcsurgó könnyekkel kérte a legfőbb Úr bocsánatát, hogy az emberi erények legnagyobbikát, a szülői szeretetért való mindent feláldozást nem gyakorolhatja, de apjáért nem áldozhatja fel népe szabadságát, nem adhatja el hazája földjét, nem árulhatja el nemzetét, népe becsületét még akkor sem, ha nem ilyen alávaló bűnös kérné azt, mint Vuvang. A halálraszántak lelkesedésével zúgott fel a várfokon a láncokba vert hunok ajkán a helyeslés rivalgása. Az öreg apa áldó-dicsérő szavakat kiáltott fia felé. „Örömmel fogadom a halált, úgy beszéltél, mint ahogy az én véremnek, mint ahogy egy igazi hunnak

kellett beszélnie.” Többet nem is mondhatott, a császár intésére porba hullott a hun rabok feje.

Egy ezerszeresen feljajduló bosszúkiáltás tört ki a hun tábor ajakán. A következő pillanatban ezer ideg feszült s ezer khinai zuhant átlőtt kebelrel a várfalról alá. Mint a veszett oroszlánok rohanták meg az egyik várkaput, melyet Kül-Tegin buzogánya döntött ki sarkaiból.

A betóduló hun tábor megesküdtött, hogy addig nem pihen, míg kétszázezer khinai vérével nem mossa le a rajtuk esett gyalázatot.

Ha a halál szelleme megszökve börtönéből a földre tör, százerek hullanak el dögletes lehelete alatt. Most nem egy, de kétezer ilyen szellem rohant a khinai milliókra. Minden csapásuk tűzvillám, minden suhintasuk halál. Utcákat hasítanak a tömegben s bár senki sem mondotta, mindnyájukat egy gondolat vezérli, mind arra törekszik, ahol a hun harcosokat leölték.

Egetverő diadalordítás tör ki a hun tábor ajakán, megszerezték a legyilkolt testvérek tetemeit, felnyalábolva közrekapják és viszik kifelé a kapun — táborukba.

Mire a khinai milliók észbe kaptak, s elállhatták volna az utat a csapdába ment hunok előtt, azok már földsáncaik megett voltak halottaikkal.

Gyásztorra hívogatnak a hun tárogatók, óriási máglya ég a tábor közepén s királyi díszben rajta a megyilkolt ősz fejedelem és kísérete.

Fözlüg a táltosok szívettépő gyászéneke. A kemény harcedzett férfiak zokogva állják körül az égő sirí, megtépik hajukat, meghasogatják bőrüket, hogy vérkönyvekkel áldozzanak szeretteik elmúlásán.

Most a főtáltos a máglya szélére lép. A felcsapó lángok körülnyaldossák tagjait, de ő sértetlen marad.

Ajkai dicséneket zengenek az elhullottak erényeiről. Majd varázsló igékre nyílnak ajkai, melyekre felneszelnek a sok száz mértföldnyire levő otthoni hun vérű népek, meglátva azt, ami itt történt. És felgyűlnek a hadak mind-mind a bosszuló háborúra. Eljönnek a daur ijjászok, akik ellőtt nyílvevesszőiket képesek az utána küldőit második vesszővel ellőni, a szolon pásztorok, akik szőrén ülik meg a nyeregtelen lovat s két kezükben két, három ágú szigonnyal rohannak az ellenségre, aztán a namukák, kilök, hödsök, uidxék és ulcsák rémséges csapatai, akik még halálra sebezve is fogaikkal, körmükkel tépik szét a kezükbe került ellenfelet. Rettenetes tábor ez, jaj annak, akire rátör, ha még milliók milliója volna is az.

Pedig a khinai had igazán ilyen. A hun vész hírére milliónál nagyobb sereg gyűl össze, s mint egy óriási acélgyűrű indul a főváros felé, hogy az ostromlót összeroppantsa. Ám hiába minden kísérlet. Csapat csapatra hull a hun fegyverek alatt, akik a bosszú esküt kétszeresen is beváltották már. Az ostromlott vár helyzete egyre kétségbeejtőbb. Még az ég is ellenük fordult, hetek óta ömlik az eső s tűzgömbjeikét, melyben utolsó reményük volt, a nedves időben nem használhatják.

Vuvang, a császár, a harcok királya, vesztét érzi már, mikor pokoli gondolata támad. A nagy folyó toronymagas gátjait színültig töltötte az ár. Egy koromsötét éjjel kilopózik egy csapat hü embere s a hun tábor felett elvágja a gátat.

Az özönvíz lassú rémülete semmi ahoz képest, mint ami most következett. A rettenetes áradat tengerözönével rázúdult a hunok táborára. Mindenki aludt ebben, hogy erőt gyűjtsön a másnapi döntő csatára,

és . . . senki sem ébredt fel az alvók közül. A császár pokoli terve sikerült, elsöpörte az ár elleneit a föld színéről, örökre. Drága diadal volt, négymillió ember pusztult el a khinaiakból is és egész országra való falut sodort el a szabaddá tett féktelen áradat.

Mit bánta ő, csakhogy rettegett ellenfelének vége van. Végig kerestette a halottakat, óriási jutalmat ígérve annak, aki Kül-Tegin holttestét megtalálja. Még a halottól is félt, még a haló porhüvelyén is bosszút akart állani.

Hiába keresték az óhajtott tetemet, nem találhatták meg, mert Kűj-Tegin élt. Kétszázötvenedmagával pihenés helyett a vár kikémlelésére indult s a gátszakítás özöne egy magaslaton találta őket. Innen látta a rémes végítéletet, a hun nép szí ne- virágának megsemmisülését.

Nem tudott szót lelni bánatára, csak leborult a földre, s ott feküdt szívettpő hangtalan zokogással, Megmaradt vitézei csak néztek reá, azt hitték, a szíve szakadt meg. Mikor nagy későre felegyenesedett, így szólott embereihez: Menjetek el haza, mondjátok el otthon, mi történt a hun vitézekkel. Mondjátok el, hogy nem fegyver, de gyáva árulás ölte meg a nemzet virágát és mondjátok el, hogy ennek az én rövidlátásom az oka. Engem pedig hagyjatok itt s én a legfőbb hatalomra fogadom nektek, hogy az áruló szívébe mártom fegyveremet. Mondjátok el ezt odahaza, hogy szálljon a hír, hogy éljen a bosszú.

A vitézek összenéztek, aztán előállott az őszbevegült Káldor, a király betűvető mestere.

Csak félig gondoltad jól uram amit mondtál Hazamegyünk igen, de téged is elviszünk s rabszíjjon jön velünk a császár is, ha szavam fogadod. Csel ellen

csak csellel harcolhatunk. — Aztán elmondta tervét, amit mindanyian helyeseltek. . .

... Mire a negyedik hajnal pirkadni kezdett, a kétszázötven főnyi kis csapat, közepén a lovához kötött császárral és élén Gyöngyikével, a hegyek között járt. Hun ruháik fölött, kínait viseltek, csak éppen a császáron volt hun ruha. A járatlan hegyi utakon már egy hosszú napja Hunország földjét taposták. Az otthon levő hun fők, okos számítással, nem tanácsolták a császár megöletését, megelégedtek azzal, hogy hűség esküt tett a hun királynak, évi százezer ezüsttel és kétszázezer vég selyemmel adózáván. így bocsátották haza.

. . . Hogy történhetett mindez, kérdezhetitek. A dolog magyarázata igen egyszerű. A hun vitézek közül kétszázán, elesett khinai harcosok ruháit vették magukra, s ötven társukat megkötözve közrekapták. Kül-Tegin is a megkötözöttek között volt. Így felöltözve, késő este a császár nyaralójához mentek és elmondták, hogy a hun vezért megtalálták s élve hozzák rabszíjra fűzve a császár elé. Nagy volt az öröm erre a hírre. A császár palotájába hívta az egész csapatot. A betűvető mester — ki mint az álkhinai csapat vezére szerepelt — hízgelő szóval beszélt a császárnak, s bosszúvágyát úgy irányította, hogy a rabbá lett Kül-Tegin és hun vitézei előtt tegye nevéé Gyöngyikét. Úgy is lett. A lányt elővezették s megtartották a házassági ceremóniát, melyet nagy áldomás követett. A dicsőséges katonák és foglyaik is részt vettek az áldomáson, mivel ők szerezték a császárnak ezt az örömet. A betűvető mester a megédesített rizspálinkába bódító port kevert, mitől az egész udvar rövid idő alatt, önkívületbe esett. Csak a hunok nem

ittak belőle. Csak ők maradtak eszméletnél. Szépen összekötözték a fetregőket s a császárral és Gyöngyi-kével közre kapva, elvágtattak.

Ettől fogva lett halálos ellenség az addig jóbarát, sőt rokon hun és hán (khinai) nép.

*

Mindez felírva áll Kül-Tegin sírkövén, melyet a khinai császár emeltetett halálakor a hősnek, ott az Orkhon melletti temetőföldön. Olyan nemeslevele ez a turáni fajnak, amilyen nincs még egyetlen élő népnek a világon és abból az időből, amikor még a mai büszke európai országok és nemzetek nem is léteztek.

Ezt a nemeslevelet kívánta meg Sebestyén Gyula múzeumigazgató ur, aki akkoriban a Magyar Néprajzi Társaságnak is elnöke vala. Elékapott hát engemet, aki akkor már öreg Ázsiajáró voltam s nekifogtunk a tervezgetésnek, hogy miképpen lehetne azt a követ valami-letképpen elsinkofálni sa Magyar Nemzeti Múzeum előtt, örök dicsőségünkre felállítani. A fényképekről nem tudtuk megállapítani a kövek nagyságát s úgy tetszett, mintha azokat minden nagyobb megerőltetés nélkül tevehátra lehetett volna rakni s elszállítani. Én éppen útra készültem s eredeti céloom mellé még azt a megbízást is kaptam, hogy azt a követ is okvetetlenül hozzam el magammal. A pénzbeli oldal ne bántson, mondotta Sebestyén ur. Ha máskép nem lehet, kezembem veszem a kalapomat s a Nemzeti és Országos kaszinóban összekoldulom a magyar előkelőségektől. Ha látom a lehetőségei, Urgából, Mongolország fővárosából meneszszek haza egy sürgönyt s egy héten belül kezembem lehet az Oroszásziai bank urgai fiókján keresztül a szükséges összeg. Annyira bízott benne az igazgató úr, hogy még áldomást is kellett innunk a . . . *medve*

bőrére. Mert azok a kövek bizony még ma is ott vannak az Orkhon melletti lankás oldalon. Hiába volt minden kísérletezés, minden furfang-, minden nyílt becsületesség, s huszonhat nap emberfeletti erőfeszítése nem lehetett azokat onnan elmozdítani.

Azt hiszem csak arra volt jó e kísérlet, hogy a kőhöz fűzött legendák eggyel megszorodtak s a nép hitében csak még erősebb lett a meggyőződés?, hogy azokat onnan emberi erő el nem viheti, mert azoknak ott kell maradniok, ott kell állaniok, amíg újra eljön a világ urának, Dsingiz khánnak az újjaszületése, aki megint megalakítja világbirodalmát, amely jobb lesz a mainál, amelyben turáni nagyság, nemesség és jóság lakozand a megnemesült emberiség szívében.

II. ÚTBAN MONGOLIA FELÉ.

Oly hosszú tépelődés után arra határoztam magamat, hogy a kő elhozásának egész tervét és a terv indokait megírom Vladivosztokba az én öreg, jó Szuhanov bátyámnak, akit kedves olvasóim már ismernek, Turáni könyveim második kötetéből. Szuhanov bácsi mongol ember volt s mint ilyen, küzdötte föl magát az oroszok szibériai Tenger melléki tartományának rendőrfőnökévé. Lelkében megmaradt igazi mongolnak, aki utaim alkalmával mindig a legnagyobb szertettel állott mellém.

Hozzá intézett levelemre Szentpétervárról kaptam feleletet. Azt írta ebben az öreg mongol, hogy levelemet egy nappal elutazása előtt kapta meg, mert hivatalos dolgokban Pétervárra hívták. Azt is írta, hogy ha sietek, még ott találhatom, mert legalább két heti munkája van még hátra. Nekem úgysis Pétervárra kellett utaznom, hogy átvehessem cári menleveletem, amely nélkül Oroszországban még megmozdulni sem lehetett. Kilencednapra már Péterváron voltam, s hosszas beszélgetések után teljesen megnyertem Szuhanov bácsit terveimnek. Két jó tanácsot is kaptam tőle. Az egyik az volt, hogy az oroszoknak világért se szóljak tervezgetésemről, a második pedig, hogy a pétervári khinai nagykövettől

szereztek magamnak külön khinai útlevelet. Mind a kettőt megfogadtam. Huszonnégy óra múlva a cifra nagy kínai útlevél mellett még egy hatalmas ajánlólevem is volt Mongolország fejedelméhez, az urgai lámáfőpaphoz.

Az orosz cári múzeumban Radnov professzor úrral, aki régi ösmerősöm volt, megbeszéltem szibériai utamat s megemlítettem neki, hogy szeretnék legalább Urgáig benyomulni Mongoliába hogy a mongol nép éleiét és szokásait, habár futólag is megismerjem s legalább annyi szófélévelt készítek modern fonetikai írással, hogy a régi, pontatlanul felírt szótárak valódi hangjaira következtethessünk. A professzor úr nagyon helyeselte terveimet s külön ajánló levelet adott ő is az urgai mongol papifejedelemhez. Azután ő maga volt az, aki előhozakodott a mongóliai feliratokkal és romvárosokkal. Mindenképen igyekezett rábírní, hogy bár néhány napi úttöbbletet jelent, okvetetlenül keressem föl az Orkhon melletti sírmezőket. Rákerült a szó Kül-Tegin sírkövére is. Megemlítette erről, hogy a néhány év előtti expedíciók alkalmával szerették volna elhozni a pétervári múzeum számára, de úgy a khinai kormány, mint a mongol fejedelem a leghevesebben tiltakoztak ellene. Titokban pedig nem lehetett elhozni nagysága és súlya miatt. Hát bíz ezek részemre nem nagyon biztató szavak voltak, de azért bíztam jobb csillagomban s nem adtam föl a reményt.

Egy napra rá már a Szibéria felé robogó vonaton ültünk s Szuhanov bácsi a nyolc napig tartó úton mongol leckét adott nekem, hogy ne legyek kénytelen valami megbízhatatlan tolmácsnak a szeszélyeire bíznom magamat. Irkutszkban leszálltunk, s az ottani

múzeum laboránsával töltöttünk egy egész napot. Ez az úr már több ízben járt Mongóliában, hol számos jó ösmerőse volt, akikhez *ajánlólevelet* *adoít* Ugyancsak ajánlólevelet kaptam a tartomány vicekormányzójától az urgai orosz konzulhoz. így felszerelve utaztam tovább Verchne-Üdinszkig, ahol utam elváltott a szibériai vasúttól. Szuhanov bácsi elment keletnek Vladivosztokba, én pedig nekiindultam délnek, hogy eljussak a Mongol pusztákra.

Utam első részecskéjét még gőzhajón tettem meg a Szelenga folyón fölfelé. Ez a város és a Szelenga völgyén még egy pár orosz és khinai városka csak nem régiben is a jóllét forrásai voltak. Itt vezetett keresztül az a karavánul, melyen Khinából sok száz-ezer tevés és ökrös karaván hozta a teát Európába. Ma ez az út óriásit veszített jelentőségéből. A teát légmentesen leforrasztott fémdobozokban a Szuezi csatorna megnyitása óta túlnyomó részben a tengeren keresztül hozzák Európa felé. Az orosz karavánteának elkeresztelt teának is, legalább hetven százaléka Odesszán keresztül került Oroszországba. A kilencszázas évek legelején megnyitott Transzszibériai vasút sok teát elvont a tengeri útról, de még ez időből sem mondhatjuk azt, hogy a karaván tea kivétel nélkül szárazföldi úton, a transzszibériai vasúton került hozzánk.

A Szelenga folyón járó hajók régi, rozoga bárkák, az úgynevezett Missziszipi típusú hajók. Lapos fenekük miatt alig süllyednek a víz alá s lapátkerekük nem a hajó két oldalán, hanem annak hátulján van elhelyezve. Ezzel azt a célt érik el, hogy a hajó sekély vízben is könnyen úszik s a hátul alkalmazott hajókerék mindig a legmélyebb vízben forog. Gyorsasága

természetesen nagyon csekély, úgyhogy a gyerekek a folyó partján akárhányszor negyedóraig is versenyeztek velük. Így aztán nem volt csoda, ha azt az utat, amelyet vonaton néhány óra alatt megtehettünk volna, másfél napig másztuk végig a tavaszi olvadáستól megáradt vízen.

Az orosz határ felé közeledve több és elég népes orosz községet találunk. Itt húzódik végig ugyanis az oroszok által alkotott kozák határgyűrű, mely az orosz birtokokat van hivatva megvédeni Khinával és Mongoliával szemben. Az utolsó orosz hajóállomás Troiszkovszk volt. Hatalmas falu s egyúttal a határőrcsapatok parancsnokának a székhelye. Ennél az állomásnál majdnem egészen elfogyott hajónkról a fehér emberekből álló utazóközönség. Pár orosz és kaukázusi kereskedőn kívül khinaiak és mongolok lepték el az egész fedélzetet.

Majmácsin már a mongol határon túl fekszik s a rendes hajójáratok utolsó állomása. Itt tulajdonképpen véget kellett volna érjen a mi hajóutazásunk. A sok orosz árút, amellyel elárasztják Mongoliát, késő estére pakolták le. A parton kazal nagyságú, Mongoliából hozott csomagok, főleg nyers bőr, állottak. Ezeket azonban nem rakták itt be a hajóra, amely egy nagy csomó árút még főlebb vitt a folyón, egyik mongol kolostor részére. Kapóra jött, hogy sikerült a hajón maradnom, hiszen éppen ahhoz a kolostorhoz szólott az én ajánlólevelem is. Itt kellett ugyanis a lámafőnök segítségével lovakhoz és kísérekhez jutnom. Eddigi utunkban a Szelenga folyónak azon szakaszán jöttünk, amely a Bajkál-tó déli oldalán végighúzódó hegyeken tört keresztül. Ezek a hegyek még dús erdőséggel vannak

borítva s tetejükön mindenütt állott a hó. A felfelé való haladás meglehetősen nehézkes. A hajózható víz minden egyes áradás alkalmával változtatja helyét. Hogy a zátonyra jutástól megóvhassák a hajót, annak azt a módját eszelték ki, hogy a hajó orrán állandóan egy matróz méri a víz mélységét. Egy hosszú mérő rúd szolgált erre, melynek alsó végén vasalás van, hogy a bedobásnál vízbe sülyedjen. A matróz minden pillanatban fölhúzza a rudat s azután függélyes irányban visszadobja. A feneket ért boton a lábak szerint festett színek rögtön megmutatják a víz mélységét, amelyet aztán a matróz húsz-harminc másodpercenként hangos kiáltással jelent a parancsnoknak.

Holdvilágos este lett, mire újra mozgásba indult gépünk, de csak azért, hogy alig egy negyedórányra újra parthoz álljunk. A szibériai hajókat fával fűtik. Ezt a fát szerződött emberek félöles hasábokra vágva kötelesek a partnak egy meghatározott helyén összerakni. A hajó aztán ilyen helyen annyira közel megy a parthoz, amennyire éppen lehet. Itt a hajó oldalából néhány hosszú deszkából álló pallót tolnak partra. Ezen keresztül megindul a hatalmas hasáb fáknak majdnem egyenkénti felhordása a hajóra. Órákig tartó tréfa ez, ami alatt a hajó utasai partra szállnak s apró kirándulásokat tesznek a tavaszi virágokkal borított füves domboldalon. Pompás mulatság, mikor a hajó kürtje jelzi, hogy készen van a faberakás, s a kissé messzebbre elkóborolt utasok lóhalálban rohannak a hajó felé. A parancsnokok mindennapi tréfája, hogy a pallót felhúztatják s egyetlenegy vékony szál deszkát hagynak meg az elkésett utasok visszajutására. A félénkeket aztán egy matróz segíti keresztül az egy szál deszka veszélyein.

Minél tovább haladtunk fölfelé a folyón, a körül-
lévő hegyek annál ritkább erdővel voltak borítva. Végül
pedig egészen elfogyott róluk fa. Eleinte azt hittem,
hogy a steppe vidék sajátsága miatt van ez így. De
mikor láttam, hogy egypár domboldalon, sőt néhány
távolabbi hegy magasabb lejtőjén pompás kis erdőcs-
kék húzzák meg magukat, meggyőződtem, hogy itt
tulajdonképpen erdőpusztításról van szó. A khinai ő-
sidőktől fogva híres erdőpusztító. Neki minden darab
földterület, amelyet fölszánthat, drága s arról elpusztít
mindent, ami a földmivelésnek gátja lehet. Az orosz is
nagyon pusztítja a fát. Hajóit, vasútjainak nagy részét
fával fűti s végig egész Szibérián az orosz telepek
mentén messze megirtotta lakóhelye környékét a fától.
Nem jobb náluknál a mongol sem. Mint baromtenyésztő
nomádnak legfontosabb neki a legelő. Már pedig a
nagy erdő lombsátora alatt nem terem meg a legelésre
alkalmas fű. Ezért aztán elpusztítják az erdőt. Fölgyűjt-
ják, s néha vármegye nagyságú területek pusztulnak el
pár nap alatt.

A kora reggeli órákban a hajó túlkölése verte ki
szememből az álmot. Nem valami kényelmes ágyaink
voltak, inkább keskeny padnak mondhatnók azt a
vékony matraccal lefödött deszkaalkotmányt, ami az
ágyat helyettesíti. És mégis, a most következő egy hó-
napnyi idő alatt sokszor visszakívántam ezt a kényelmet-
len fekvőhelyet, hiszen egynéhány esetet kivéve, még
fedél alá sem kerültünk a hűvös mongóliai éjszakákban.
Harmadnap célhoz értünk. Már egynéhány tucatnyi két-
kerekű mongol szekér állott a parton egy csomó mon-
gollal. Megkezdődött a kirakodás. Túlnyomó részben
apró zsákokba rakott orosz liszt volt az árú, melyet a

lámapapok és a velük dolgozó khinai kereskedők uzso-raáron cserélnek el a mongolokkal, lovakért, szarvas-marhákért vagy juhokért. A kolostor maga jó órajárásnyira volt a folyótól egy fátlan hegyoldal lankás területén. Néhány láma is volt a parton állók között, ezek közül az egyik, úgylátszik valami parancsnokféle, intézte a kocsikra való rakodást. Hozzá fordultam, felmutatva neki az Irkuckból hozott ajánlóleveletem.

A láma nagy előzékenységgel üdvözölt s rövid idő múlva egy khinai mintájú, fedett, kétkerekű talyigán indultunk meg a zárda felé. Az útnak alig nevezhető csapásokon agyonrázott a rugónélküli alkalmatosság s mire késő délután a kolostorhoz érteztünk, úgy éreztem magamat, mintha jól megbotoztak volna. A kolostorban egy eléggé tiszta szobában szállásoltak el. Úgy látszik, orosz vendégeknek volt ez a helyiség berendezve. Az egyik sarokban durva deszkapadocsán mosdótál állott, felette az orosz víztartó edénnyel, melynek kúpban végződő alján kilógott a fenekét elzáró dugó szege. Kicsiny podgyászom egy szolgálóma cipelte utánam, aki aztán egy mongolos bőrvederben vizet hozott s betöltötte az orosz mosdóedénybe. Neki vetkőztem s orosz módra a mosdótál fölé hajolva, kezemmel felnyomtam a szeget s az így gyöngye sugárban kijövő vízzel igyekeztem lemosni magamról az utazás porát. Nemsokára orosz módra főzött teát hozott az előbbi láma néhány, boltból vásárolt európai kétszersülttel. Lecsillapítva szomjúságomat s a magammal hozott orosz kolbászból is elfogyasztva pár szeletet, fáradtan hevertem végig a szoba vékony gyékénnyel borított fekvőpadján. Még tagjaimban ült a vasút és hajó sok napos ringatása. Rövidesen elnyomott az álom, amelyből a templomi

gong szava riasztott föl. Úgy látszik kívülről megfigyelhették felébredésemet, mert alig nyújtóztam ki magamat, két fiatalabb pap jött szobámba. Egyikük egészen jól beszélt oroszul. Hosszú üdvözlések után elmondották, hogy a kolostor főpapja örömmel üdvözöl hajlékában, s mivel alvásom miatt az Istentisztelet előtt nem jöhetett szobámba, arra kér, hogy én látogatnám meg s aztán vegyek részt istentiszteletükön.

Követtem a két papot, akik elvezettek főnökükhöz. Negyven év körüli, kissé őszbevegyült, tagbaszakadt, intelligens arcú ember fogadott, aki európai módra barátságos kézszerítással orosz nyelven üdvözölt. Átadtam neki ajánlóleveleimet, közöttük a Szuchanov bácsiét is, kérve, hogy olvassa el azokat. Úgy láttam, hogy csupa udvariasságból nézegeti az írásokat. Egyszerre azonban láthatólag fölkelte érdeklődéssel fordított vissza az első oldalra s míg lassan végigolvasta, többször és figyelmesen nézett végig rajtam. Végre összehajtotta a levelet s kissé elgondolkozva hallgatott. Egyszerre aztán azzal fordult hozzám, hogy: hát ön magyar, s meg akarja látni a mi régiségeinket, amelyet az oroszok már többször megnéztek és egy pár kocsiravalót el is lopkodtak belőle. Azt írja Szuchanov, hogy ön el fogja mondani mit akar. Arra is kér, hogy útjára kísérőről és lovakról gondoskodjam. Aztán megemlíti, hogy a magyarok innen, a mi földünkről szakadtak Európába s hogy a nagy khán az önök országát is meghódította. Kérem hát, beszéljen.

Amennyire lehetett, igyekeztem nyíltan és becsületesen elmondani mindent. Leírtam neki turáni fajtánk szétszakadását, vándorlását, mai hazánkba való kerülésünket, harcainkat az ellenséges európai népekkel s az

ellenségünké tett testvér törökséggel. Aztán beszéltem neki arról a szomorú korról, amely reánk szakadt attól az időtől fogva, hogy ellenséget, idegen vérű uralkodókat vettünk nyakunkra, akik barát helyett nagyobb ellenségeink lettek régi ellenfeleinknél. Elmondottam, hogy az utolsó századok szomorú idejében elsikkasztottak a világ elöl s még nemzeti önállóságunk tudata is teljesen elhomályosult a népek előtt. Elmeséltem, hogy az az ellenséges nép, amelynek közepében, mint egy kicsiny sziget, dacoltunk és dacolunk a megsemmisítéssel, eltagad tőlünk minden tudást, tehetséget és kultúrát. Aztán beszéltem neki a régi és magas turáni kultúráról, amely tudásával, felfedezéseivel emberré segítette az addigi állatembert. Kultúráról, amely megadta azoknak a nagy technikai fejlődéseknek a létalapjait, amelyekre Európa felvergődött. Beszéltem arról is, hogy a nyugati népek a nagy technikai tudás mellett etikailag milyen mélyen mögöttes maradtak a szegény elnyomott s túlnyomó részben rabigába hajtott turáni népeknek. Itt aztán óvatosan rátértem, hogy nekünk kötelességünk megmutatni ennek az idegen világnak, hogy mik voltunk. Ennek a megmutatásnak a kézzelfogható bizonyítékai itt vannak a közös őshaza omladékaiban s hogy ezekből kellene valami olyant elvinni hozzánk, a legnyugatabbra lakó turáni testvérhez, amelyet az egész nyugati művelt világnak nevezett emberiség megláthatna, megismerhetne s előtte csodáló és megbecsülő tisztelettel hajtana meg fejét, múltunk csodálatos nagysága előtt. Egész elbeszélésem alatt egyetlen szót sem szolt, csak föllángoló szemei árulták el, hogy szavaim nem tévesztették el hatásukat.

Kívülről újra gongütések hangzottak. Mennünk

kellett. A főtemplom hatalmas termébe vezettek 3 egy oszlop mellé európai székre ültettek. Bevonultak a lámák. A főbbek félkör alakban ülték körül az oltáron levő Buddha szobrot. Mindenik láma előtt kicsinyke asztal állt, rajta imádságos könyvvel. E sor mögött a többi láma telepedett a földre, maga eleibe téve imádkozó könyvét. Az oltártól számított jobb oldalon énekeslámák sora ült, baloldalon pedig a zenészek foglaltak helyet. Egyszerre megszólaltak a papok hosszú kürtjei, megperdültek és megdördültek az apróbb-nagyobb dobok, csörgőitek és csillingeltek a csöngettyűk és csengők, majd hangos dalolásba fogtak az éneklő lámák. A főpap díszes kísérettel ismételt lebomlással vonult az oltárhoz. Itt többször leborulva és fölegyenesedve, éneklő hangon, hosszú imát mondott, melybe a lámák gyakran beleénekeltek. A szobor mellé felállított füstölgő pálcákat és néhány előttem ismeretlen tárgyat a segédkező papok párszor az oltár egyik oldaláról a másikra helyeztek. Jó félóráig tartott az egész szertartás s minden túlzás nélkül mondhatom, hogy sokban emlékeztetett egy fényesen celebrált misére. A szertartás végét a hangszerek és az énekesek oly hangos kórusal zárták be, amelynek khaosza az én füleimnek egyáltalában nem volt kellemes.

Szertartás után a lámafőpap a templomfeljáró oszlopcsarnokához ült s engem is maga mellé hívott. Ezalatt az udvaron a fiatal lámák jelmezes és álarcos tömege jelent meg. Az öregebb lámák s a környékből megjelent néhány mongol az udvart körülvevő templom és más épületek lépcsőjén telepedtek meg. A most kezdődött miszteriumszerű templomi játéknak nem

értettem meg a szövegét. Így csak találgatásra építhetem azt a magyarázatot, amit az alábbiakban adok.

Egy csomó álarc nélküli fiatal láma vonult fel a templom főbejárata elé, ahol egy öregebb lámaféléhez intéztek egyre hangosabbá váló beszédet. Tömegük egyre nőtt s nekem úgy tetszett, mintha panaszkodnának vagy panaszt emelnének valami ellen, amit az öreg láma nem akar elhinni. Erre a felgyűltek egyik része tovább folytatta panaszát, a nagyobb rész azonban az udvar hátuljára vonult, az ottlevő többi kis paphoz csatlakozva, akik bele-bele kiáltottak a panaszkodók beszédébe. Egyszerre egy szörnyetegnek öltözött, a buddhista templomok bejárójánál lévő ördög szobrokhoz nagyon hasonló alak ugrott elé, aki az álarcnélküli lámák között elkezdett ide-oda futkosni, egyet-egy megragadott közülök s megforgatta maga körül. Én ezt az alakot az ördögnek, az álarc nélküli papokat pedig embereknek néztem. Amíg közöttük futkosott, az öreg pap előtt állók panaszkodó hangja egyre hangosabb lett. Most minden oldalról négy-öt az előbbihez hasonló ördög ugrott az álarcnélküliek tömegébe s elkezdte azokat magával hurcolni. Az emberek ajkán még nagyobb lett a panasz s az eddig fölényesen viselkedő öreg most már élénk taglejtésekkel kezdett valamit kiabálni. Erre az udvar sarkaiból mindenféle állati álarcra fedett alakok rohantak elő s az emberekkel karöltve igyekeztek az ördögöket egy tömegbe szorítani. Most a zenés és énekes papok muzsikája és éneke következett, amire a fiatal papok, az álarcosok és az ördögök külön-külön csoportba verődve, gyönyörűleg összetanult és nagy ügyességre valló táncba fogtak. Az álarcnélküliek kezdték. Ugy látszott, mintha gondtalanul mulatóználak.

Hirtelen a zene gyorsabb és hangosabb ütemekbe kezdett, mire az ördögök csoportja vonult föl olyan táncal, amely határozottan azt jelképezte, hogy megakarják támadni az embereket. Már-már diadalmaskodnak az emberek fölött, amikor a zene még hangosabb és vadabb hangjai mellett berohannak az állatálarcosok s az emberek mellé állva nehéz és komikus mozdulatokkal telt táncot járnak, s a megrökönyödött ördögöket az emberekkel kezefogva elkergetik. Ezzel vége is volt a templomi játéknak. Azt hiszem, hogy az egész azt a lámaista felfogást jelképezte, hogy a gyöngé embert az erősebb és hatalmasabb rossz szellemek tönkre akarják tenni, de az állatok, akikben a már elhalt emberek megjavult szellemei élnek, az emberek segítségére sietnek s egyesült erővel elűzik a gonoszt. Ugy az istentisztelet, mint a templomi játék új volt előttem s tagadhatatlanul mély hatással voltak reám. Mégis az az érzésem maradt felül, hogy ez a lágy, állatokat is segélyül hívó misztérium nem fakad annak a harcoss népnél a véréből, amely valaha egy világot hajtott járma alá. Ellenkezőleg, úgy éreztem, hogy ez a puha lámavallás lehetett egyik főoka annak, hogy ez a nép elvesztve harci erényeit, puhává alakult.

Mire mindez véget ért, ránk köszöntött az alkonyat. A főpap s valami harminc láma társaságában ültünk vacsorához. Orosz és khinaival kevert mongol lakoma volt biz' ez, amelynek fénypontját egy rizses birkafeves s egészben nyárson süttött birkahús képezte. A vacsoránál szintén orosz vutkít, khinai rizspálinkát és mongol kumiszt szolgáltak föl. A két elsőt már régtől fogva ösmertem s mint szesz-nemissza, nem is szerettem. A kumisz, melyet igazi mivoltjában most

kóstoltam meg először, valamivel jobban ízlett. Csípős savanyúsága az erjedő must és az aludttej savójának keverékére emlékeztetett, ami az első időben nagyon különös volt, hamarosan megszoktam s a későbbi napok gyötrelmes szomjúsága idején visszakívántam. Az étkezés alatt a főpap, amint csekélyke mongol tudásommal s a hozzám intézett kérdésekből kivehettem, sokat beszélt rólam. Szavai nyomán a barátságos érdeklődés központjává lettem. A khinai gyertyák és faszilánkokból készített fáklyák fényénél mentünk keresztül a késő esti órákban az udvaron s tértünk éjszakai pihenőre.

Másnap kora reggel meglátogattam cellámban a főpap. Közölte velem, hogy utazásomra az a fiaiai lámapap fog elkísérni, aki tegnap nálam volt s feltűnt nekem nagyszerű orosz beszédével. Ezenkívül utam egyes darabjain a szükséghez képest kaphatok más kísérőt is, valamint lovakat, amelyekkel gyorsabban és kisebb fáradsággal érhetek célomhoz. Reggeli templomozás után egy kiadós tízóráival keltem útra az oroszul tudó láma s egy lámaszolga kíséretében, négy lóval, amelyek egyike főleg konzervekből álló kis podgyászomat hozta.

III. ÉG A PUSZTA.

A mongol lovak akkorák, mint a mi székely lovaink, de valamivel izmosabbak s majdnem kivétel nélkül kosorrúak. Egy piszkosszürke csődört adtak nekem, amely azonban, dacára hogy olyan erős volt, hogy meg sem érezte az én nyolcvan kilométert, oly szelíd vala, mint egy kezes bárány. Rákapattam a cukorra s a végén a szó szoros értelmében kierőszakolta, a rendszeren négyórás időközökben megtartott pihenőkkor a maga porcióját. Nemsokára elhagytuk a Szelenga völgyét s a Tála folyó partját követve, haladtunk dél felé. Útközben számos dombot és apróbb hegyeket vágtunk keresztül. Mind pusztaság volt s ha a folyó partjától eltávolítottunk, óraszámra nem láttunk még bokrot sem. A tavalyi avar alatt a nedvdúsabb helyeken már mindenütt elétört az idei fű s pányvára eresztett lovaink mindenütt pompás, legelőt találtak. Néhány helyen sívó homokon haladtunk keresztül. Apró lovaink nehezen dagasztottak ilyen helyen a csülökig érő homokban. Látszott rajtuk, hogy nincsen Ínyükre s ha a homokos terület végén újra gyeses pusztára jutottunk, rendszeren hangos nyerítéssel vágták föl a farkukat s biztatás nélkül vágtatásba csaptak át.

Gyorsan haladtunk. Ezek az apró állatok négy-öt

órai ügetés és vágatás mellett, másfél vagy kétóra megszakítás után ismét a régi erőben folytatják útjukat. Csak a déli órákban, amikor a kora tavaszi idő dacára már itthoni nyári melegek voltak, tartottunk hosszabb pihenőt, ezenkívül éjjel, ha nem volt holdvilág. Hát bizony az éjszakák nagyon hidegek voltak. Lovas utunk három első éjjelén az útközben talált mongol jurtákban aludtunk. De a negyedik éjjelre nem találtuk meg a keresett három jurtányi falut s így kénytelenek valánk kipányvázott lovaink közelében, vastag pokrócainkba burkolódzva, a földön feküdvé tölteni az éjszakát.

Éjjel fölveri a nagy hideg s ahogy bajuszomhoz nyúltam, vastag dér volt reáfagyva. Megnéztem kis zsebhőmérőmet. Az előző napi déli 28 fokos melegre mínusz hat fokot mutatott az ördögös kis jószág. Én azonban megesküdtem volna reá, hogy legalább tizenöt fokos hideg van. Cukros lovam úgylátszik jóllakott, mert közelembé jöve, végighevert a földön. Közelebb húzódtam hozzá s az okos állat fejét mellemlre fektetve aludt el. Egy kicsit nehéz volt, de eltűrtem, mert jó meleg volt s nagyon megszerettem az okos állatot.

Negyednap reggel a Tála folyó mellől felkapaszkodtunk a vízvásztó dombsorra, amely ezt az Orhontól választja el. Alig négyszáz méter magas ez a fátlan dombvidék, melynek teteje egy szélesen elterülő hullámos fensík. Egyre szertébb terjedő ugrásnyi széleségű vízü patak mellé ereszkedtünk le, melynek partjait süppedékes, posványos karéj övezi s itt-ott egy-két nyárfa tesz barátságosabbá. A buja legelőre kicsapjuk lovainkat s csak a késő délutáni órákban távozunk el a patak partjától, amelynek környékén a legyek és a szúnyogok már csipkedni kezdettek. A dombos tájék

egyik kapaszkodójánál észrevettem, hogy nyerges lovamról a fényképező lemezeimet tartó kis bőrtáskám hiányzik. A kíséretünkben levő szolgapap visszament, hogy megkeresse. Mi meg leszállottunk a nyeregről s az összegyűjtött embernyi magas avarból tüzet gyújva, teafőzéshez láttunk. Jó este volt már, mire visszaérkezett az elveszett táskával. Az elhagyott patakon való átkelésünkkor potyogtattuk el. Balsejtelemmel nyitottam ki s tehetetlen kétségbeeséssel láttam, hogy az egész filmkészletem elázott. A teherhordó mongol nyereg fája, amelyhez oda volt szíjazva, elkoptatta a csatt levarrását, s így történt az elveszés. Rám nézve kimondhatatlan vesztesség volt ez, hiszen ezer kilométeres körzetben nem volt olyan helység, ahonnan pótolhattam volna. Megkíséreltem megszáritásukat. De a forró napra kitett orsók egyetlen masszává tapadtak össze, amelyeket még széthúzni sem lehetett. Így csak az írónom maradt meg, amellyel néhány futólagos vázlatot készíthettem magamnak mongóliai utamról.

Másnap reggel egy magasabb dombról a déli határon nagy füstfelhőt láttam. Kísérőim elmondották, hogy az őstermékenységű talajon embermagasságra megnövő füvet kénytelenek tavasszal felgyújtani, mert a régi avartól nem tudna a fű újra sarjadzani.

A forró nap sugaraitól eltikkadva tartottunk déltájban pihenőt. Vezetőm végighevert a földön s pár pillanat múlva elaludt. Küzdöttem egy ideig a szememre lopódzó álommal, de nem bírtam vele, én is elaludtam.

Fojtó füstszagra s lovaink szűkülő nyerítésére ébredtünk fel. Körülöttünk égett a mező. A szegény állatok horkolva, ágaskodva tépdesték pányvakötelüket. Villámgyorsan ugrottunk nyeregbe. Allatainkat nem

kellett biztatni, a veszélyokozta rémület kétségbeesett szilajságával vágattak északnak. Szétteltekinttem nyergemből. A nyugatias széltől hajtva versenyt száguldott velünk a rettenetes tűztenger, mely jobbról-balról még élénkbe is került.

A podgyászunkat vivő negyedik vezetőklő eltépte vezetőkszíjját s megelőzve minket, vadul elrohant. Mongol vezetőm, mintha üldözné, követte a szabaddá lett mént s rám kiáltott, hogy jól tartsam magam a nyeregben, különben veszve vagyok. A szolgapapot nem láttam sehol.

Rettenetes percek következtek. A két oldalunkon nyargaló tűzhullám egyre jobban közeledett egymáshoz, az előtte szálló füst elfojtotta lélegzetünket s a rettenetes forróságú levegőben patakként csurgott rólunk is, lovainkról is a veríték.

És e halálrohanásban az egyre szűkülő életmentő útdarabon társaink akadnak. A cickányok, egerek és mormoták százai épp oly kétségbeesve rohantak, mint mi. Közvetlen mellettünk száguld néhány pusztai róka, közöttük egy csomó apró nyúl, vezetőm oldalán lohol két tajtékszósájú, nyüszögő farkas, felettünk pedig a megriadt madárvilág százainak hangzik vészes visítása.

Mongol vezetőm sokkal könnyebb, mint én. Majd tíz méterrel járt előttem, mégis egyre űzi lovát, véresre tépve annak szügyét szegsarkantyújával. Pedig a szégyen párák úgyis rohannak minden erejükkel. Előre csúszom nyergemben, hogy könnyebbé tegyem lovam terhét. A tűzfolyam már közvetlen mellettünk sístereg, a füst, a meleg egyre elviselhetetlenebbé lesz s a szélszélyes szélforgatag arcunkba vágja a tüzes pernyét. Az elől futó mén megtorpan, összecsukódik előtte a láng-

áradat. Vad elszántsággal nézek magam körül. Érzem, hogy pillanatoktól függ a lét s az életösztön kétségbeesett fellobbanása meghatványozza érzékeim felfogóképességét. Füstön-tüzön keresztül megpillantottam a közelben egy lángtól szabad homokdombot s minden erőm felhasználásával nekiszorítom lovamat a tűznek. Néhány ugrás, néhány másodperc — egy-egy örökkévalóság mindenik — s meg vagyok mentve. Leverem ruhámról az égő parazsat, négy-ötszáz méter kerületű *sivár* homokon állok, melyet körülnyaldos az égő mező. A menekülő állatok százai lapulnak meg körülöttem, egymás mellett a halálos ellenségek, de nem bántják egymást. A réműlet elvette vad ösztöneiket. A szembeoldalon négy teve törtet a tisztásra s nyomukban dübörgésszerű hörgéssel egy leperzseltszűrű királytigris ugrik a körbe. Megrázza magát, négy-ötször meghömpölyög a homokban, aztán elnyúlva a földön megégett talpait kezdi nyalogatni.

És az ezerféle állat nem fut el egymástól, hanem halálos kimerültségében elterül a fővenyen s vérbeborult szemmel, reszketve, ziháló lélegzettel nézi a réműletet, melytől megmenekült.

Leugrottam életmentőmről, szegény lovamról s igyekezem lecsillapítani. Száraz, kormos orrlyukait kitörlöm, kulacsomból markomba öntött vízzel megnedvesítem ajkait s az állat fölnyalja az üdítő italt. Lábai megperzselődtek kissé, de nem lett nagyobb baja. Vezetéklovunk is utánunk menekült. Könnyűszerrel megfogtam s a podgy ászunkból előkerült olajjal bedörzsöltem mindkettő leperzselts lábszárát.

Egy hosszú órát töltöttünk a lángtenger szigetén. Eleinte a tüzes pernye, a füst és forróság tűrhetetlen

volt, de lassankint keletnek vonult a vész s csak a földre roskadt hamu, meg egy-egy vastagabb kóro izzott még csupán. Egy másik óra alatt elhamvadt a zsarát-nok s a körülöttem lévő állatok egy része biztos ösztönét követve visszaindult délnek. A tigris egyike volt az első elmenekülőknek. Egész otléte alatt tisztes távolságban maradt tőlünk, félszemével mindig felénk sandítva. Én is — ismétlőfegyveremmel kezemben — respektáltam a nagy urat, de arra, hogy a velem meneküli s vérszomját vesztett állatra rálőjjek, nem volt lelkem. A négy teve odahúzódott hozzánk s a földön heverve, csendes kérődzéssel tölte idejét.

Felmentem a dombocska tetejére s körülnéztem eltűnt kísérőm után, majd keresésükre indultam, de nem találtam sehol. Furcsa helyzetbe jutottam, másfél-száz kilométerre az első emberi laktól, vezető nélkül a több ezer kilométeres pusztán. Mit tehettem, kantáron fogtam lovaimat s visszaindultam találomra déli pihe-nőnek felé, mely mellett víz is volt, amittől a szegény állataim kissé fölüdülhettek. Úgy terveztem, hogy ott töltöm az éjszakát. Nehezen tudtam tájékozni magamat, de a hozzánk csatlakozott négy teve gyors léptekkel élénkbe vágott s ez jó eszmét adott. Azokat az ösztön viszi a vízhez. Nyeregbe kapaszkodtam tehát s utánuk eredtem.

Már leáldozóban volt a nap, mikor lovam nyugtalan nyerítéssel oldalt rántotta fejét s erővel arra húzott. A távolból két lovasalak tűnt szemembe, akikben nemsokára vezetőimre ismertem. Minket keresett. Engem meg a lovakat. Pusztához szokott szemük nagy távolságból megismert bennünket. Egy mocsaras területre menekültek, mely még biztosabb menedéket nyújtott a

mi homokszigetünknel. Röviden a patakocska partján voltunk s már jó alkonyatba eresztettük legelőre lovainkat. A rettenetes izgalmú nap után mi is lecsillapítottuk étlen-szomjunkat s szűreinkbe burkolózva pihenőre hajtottuk fejünket.

IV. KÜI-TEGIN SÍRKÖVE. KARAKÓRUM.

A következő nap az én mongol papom, aki eddigi utunkon mindig közvetlen mellettem lovagolt s beszélgetésünkben a mongolság jelenjéről és múltjáról igen sok megbecsülhetetlen adatot közölt velem, mind-egyre elment mellőlem s kutató szemmél nézett szerte-széjjel. Egyszerre hangos kiáltással hívott maga felé. Mire odaértem, leugrott lováról, amit én is megselekedtem.

A kis domb déli oldalán, négyszögalakban négy darab másfélméternyi hosszú s jó térdmagasságú ködarab állott. Szoba nagyságú területet zártak körül, amelynek közepén apró kövekből rakott félemler magasságú hosszúkás kőhalom állott. Bár először láttam ilyent, azonnal fölismertem régi olvasmányaimból, hogy egy ősi temetőhelyén állok s a kővel kerített halom alatt ki tudja milyen régi, nagyobb ember alussza örök álmait. Mert a Mongoliában előforduló síroknak egy tetemes részén nincsen semmiféle felirat s így koruk nem határozható meg. Igen valószínű, hogy ezek még abból az ősrégi időkből valók, amikor a turáni népek vagy ezeknek legalább az a csoportja, amelyik ezeket

a sírokat készítette még nem tudott írni. Pedig ez igen régi időben lehetett, hiszen a khinai forrásokból tudjuk, hogy Krisztus Urunk születése előtt több mint egy évezreddel hun őseinknek már volt írásuk. Ezek a sírok tudományosan még nincsenek föl kutatva. Sokon közülök látszik, hogy rabló és kincskereső kezek megbolygatták nyugalmaikat. Mongol kísérőm azt mondta, hogy az ilyen sírfeltörések tettesei sohasem mongolok, hanem vagy a pusztán áthúzódó valamely más rabló nép, vagy az örökké pénzéhes és kapzsi khinaiak. A nap folyamán aztán még egy tucatnyi sírt láttunk, amelyek egy része eltért az elsőnek látott alakjától. A kisebbek közül egyiknél a négy oldalkő egyike előtt még egy ötödik is állott, amely azonban hegyéve 1 volt a földbe leásva. Egy kiszáradt patak partján, néhány száz méterre egymástól, apró kövekből rakott sírdombot találtam, melynek keskenyebb végéhez olyanszerűleg volt beásva egy kő, mint nálunk állítjuk ma a sírdomb végéhez a sírkövet. A közelében levő nagyobb kőhalomnál nem egy, hanem két nagyobb ilyen sírkő állott. Dél tájban bukkanunk rá a legérdekesebb ősi temetőre. Mintegy nyolcvan lépés kerületű köralak volt ez, köröskörül hatvan-nyolcvan centiméter magas kövekkel kerítve, úgy, hogy a kövek hegyükkel voltak a földbe ásva s egyik kőtől a másikig egy lépésnyi szabad terület volt. A kör közepén hat lépés átmérőjű, másfél méter magas kövekből összerakott domb emelkedett, csúcsában egy nagyobb, oszlopszerű kővel. Ez az egész terület tele volt szétszórt kövekkel, amelyek valószínűleg régi, szétrombolt kőhalmokból származtak, hiszen napi járőföldre nem találunk Köves talajt. Egy néhánynak még meg lehetett határozni régi alakját. Rendesen téglalakú,

szobanagyságú területek voltak ezek, hosszában a földre fektetve, félméteres kőtuskókból. Az egyikhez, amely három-négyakkora volt, mint a többiek, déli irányból egy jó lépés szélességű folyosóféle vezetett, mindkét oldalán fejnagyságú kövekkel kirakva. Ennél az őssirnát tartottuk déli pihenőinket, aztán továbblovagoltunk a gyorsan ereszkedő dombok alján.

Délután öt óra tájban érkeztünk el az Orkhon melléki hun és ujjur temetőhöz. Legalább két négyszög kilométernyi területen fekszenek itten szerteszéjjel a síremlékek, melyeknek legnagyobb része feliratos, faragott és szépen díszített sírkövekből, jobban mondva ezeknek romjaiból és töredékeiből áll. Legtöbb a khinai föliirat, aztán ujjur, tibeti, sőt perzsa feliratú emlékkövek is vannak. Az emlékköveken kívül megtaláljuk itt az ősi síroknál már látott kőkerítést is. Ezeknek bejárói előtt egy métertől három méterig terjedő magasságú s a székely kapubálványra emlékeztető kőoszlopok állanak vagy fekszenek ledülve. A bekerített terület közepén rendszeren összedülött vagy erősen megcsonkított kőkoporsók állanak. Akkorák ezek, hogy az egyikbe belefeküdve, kényelmesen elnyújtózhattam benne. Élénken emlékeztetnek a római kőkoporsókra, azzal a különbséggel, hogy nem voltak egyetlen darabból faragva, hanem mesterileg egymásba eresztett kövekből összeállítva. Egy néhánynál még látszott az összeeresztés s majdnem mindegyiknél meglátszott az, hogy durva kincskeresők nyitották föl és rabolták ki a koporsókat. Egyetlenegyben sem találtam közülük sem emberi csontoknak, sem halottakkal eltemetni szokott tárgyaknak még a töredékét sem. Mongol papom nem igen engedte, hogy hosszasabban elbáméskodjam, hanem vezetett

tovább a dob délkeleti lankása felé, amerre még több és nagyobb kőtömegek látszottak. Rövid keresés után megállott egy csoportozat előtt s melléhez emelt összetett kezével kissé meghajolva a legnagyobb tisztelet hangjánmondotta: „*A Kül-Tegin sírja.*”

Magam is megilletődve állottam meg. Végigviharzott lelkemen a múltak emléke. Úgy tetszett, mintha előttem állana a baráti hűségnek szószegője: Vuvang császár gőgös alakja, amint bűne súlyától összeroppanva hajlik meg hűséges barátja, Kül-Tegin khán előtt. Hosszú percek teltek bele, amíg látni kezdettem a körülöttem lévő emlékek romjait, s még hosszabb percek, amíg szóhoz jutottam. A közepén fekvő emlékkövhöz futottam, mely ott feküdt ledülve talapzatáról a pázsitos földön. Még néhány évvel ezelőtt Radiov professzor úr expedíciója megdült állóhelyzetben találta ezt a követ. Egy ebédlőasztal nagyságú, kemény homokkőből faragott, óriási teknősbéka volt az emlékoszlop alapja. Ennek háta közepén majdnem három arasz hosszú s arasznyi széles lyuk volt vágva. A teknősbéka háta közel egy méterre volt a föld felett. A kidült oszlop hossza tizennégy arasz, szélessége négy és fél arasz, vastagsága egy és egynegyed. Felső végét és tetejét a szokásos, egymásba csavarodó farkú, khinai sárkányok díszítették, melyek között arasznyi széles, s két arasznál hosszabb szabad területen a khánt jelentő khinai hieroglifák állottak. A kőnek ezt az oldalát negyvenkét sorban kis ujjnyi nagyságú khinai jegyek borították el teljesen. Az alsó végével a teknősbéka hátában nyugvó óriási fehérmárvány lap alól fekvő oldalán volt az ujur fölírás, mely a khinaival teljesen megegyező tartalmú. Csak alája hajolva lehetett a megkopott feliratot meg-

látni. A betűkön kívül eső sima felületet talán még az orosz expedíció mázsolhatta be valami fekete festékkel, hogy könnyebben lefényképezhessék. A festék nyomai ezen az alsó oldalon még ma is jól láthatók voltak. A puszták zordon éghajlatától megrongált emlékkőnek ez a helyzete azt a gondolatot szülte bennem, hogy talán a sors keze okozta, hogy az úgy is nehezebben olvasható ujgur fölirat került alulra, hogy jobban ellenállhasson az idő vasfogának. Alája bújva hosszasan nézegettem a feliratot. Úgy tetszett, mintha világító betűkkel csillogna szemembe a büszke fölirat: *Én Kül-Tegin, minden hunok ura, nyugszom e kő alatt, melyet hűbéresem, a legnagyobb ország ura, a khinai császár állított síromra, akit kétszázötvened magammal betűvető mesteremre hallgatva, elfogtam, s hűbéres adófizetőmmé tettem, amely hűbéradót ő fizette is nekem mindhalálélemig. . .*

Ránk esteledett, s én még az összes emlékműkből nem láttam egyebet ennél a kőnél. Itt töltöttük az éjszakát s csak másnap figyeltem meg, hogy milyen remekmű lehetett valaha ez a sírhely. A sírhelyen kettős ember nagyságú, álló és ülő alakok darabjai vették körül a hatalmas kőkoporsót. Az emberalakok között egy oroszlánnak, egy szarvasnak, s talán egy hatalmas kutya szobrának jól felismerhető töredékei heverték. A bejárónál lévő két, hatalmas, emberfejű oszlop még ma is állva dacol a megsemmisüléssel. A kőkoporsón és a szobor töredékeken látszik az erőszakos rombolás. Ősi hun szokás volt, hogy a sírszobrok belsejébe lyukakat fúrtak s abba aranyat, ezüstöt, és drágaköveket rejtettek. Ezeket keresték azok a vandál kezek, amelyek még nagyobb rombolást végeztek itt, mint az igazi

vándalok Rómában. A bekerített terület délkeleti sarkában hatalmas, áldozó asztalkő volt, azt hiszem, bazaltból, közepén mosdótál nagyságú bemélyedéssel. Ebbe gyújtották áldozatkor a szent tüzet. Vájjon hány ivadék áldozhatott itt, igaz szívvel a nagy ős emlékének, mikor az új hit papja is, akinek lelkében épp úgy összerombolódott a múltak öntudata, mint itt ezek a kövek, a legnagyobb megilletődéssel és hangtalan tisztelettel lépkedik egyik romdarabtól a másikig. A délutáni órákban a pár kilométerre levő másik romot is fölkerestük. Ennek kövei még talán nagyobbak, mint a Kül-Teginé, de a rajtok felfedezhető díszítések és alakok sokkal durvábbak, mint amazé. A monda szerint Bulun mongol khán sírja volt ez, a történelem azonban nem világosít föl, hogy ki volt e mondai név viselője. Az emlékeken talált föliratok részleges megfejtése csak annyit igazolt, hogy az emlékmű valamely igazi mongol uralkodóé.

Nehéz szívvel váltam meg ezektől az emlékektől s amint a folyó felé kocogtunk lovainkkal, folytonosan az járt az eszemben, hogy milyen naivan gyermekes gondolat volt az tőlünk odahaza, hogy a Kül-Tegin síremlékét idehozzuk. Hiszen ha az egész sírmezőt elhozhatnák és fölakarnók itthon állítani, arra az egész múzeumkert kellene. Maga az emlékkő a tartó teknősbéka nélkül is, olyan hatalmas márványdarab, aminek elhozására talán egy egész mongol törzset kellene munkába állítani, s különleges szekereken vagy hengereken levinni a folyóig. Ezen aztán, talán egy tavaszi áradáskor, tutajon lehetne elvinni addig, amíg hajózható lesz a folyó. Egy ilyet megcsinálni majdnem lehetetlen, titokban tartani pedig igazán az. A mongolok között

él még annyi kegyelet, hogy még erőszakkal is megakadályozzák ezt a kegyeletsértést. Az Orkhonon és Szelengán pedig orosz területre kerülne az elrabolt kő, amelyet aztán az ő kezükből többé soha senki se csikarhatna ki. Ez utóbbi gondolat megvillant már idehaza is a fejünkben s a már említett gyermekes naivsággal arra is gondoltunk, hogy a követ a Tála folyótól a száz-százötven kilométer távolságban lévő Kerulen folyóig kocsival cipeltetik át. Innen elszállítjuk a Dalai-nor tavon keresztül s valamelyik manduriai állomáson vonatra adjuk, azután pedig a tengeren küldjük haza. Ez a gondolat még lehetetlenebb volt.

Éjjelre ismét néhány mongol sátorhoz érkeztünk, s oit töltöttük ei az éjszakát. Sokáig nem tudtam elaludni. Azon tépelődtem, hogy mit csináljak tovább. Azt beláttam, hogy megbízatásomnak lehetetlenség megfelelnem, így földolgom elvégezve, toronyirányában négy-öt nap alatt újra visszakerülhettem volna a modern forgalmi eszközök világába. Másfelől az én láma kísérem egyre biztatott, hogy ha már eddig jöttem, akkor okvetlenül nézzem meg az innen aüg másfélnapra fekvő Karakórum romjait. Az egész eddigi utamon olyan keveset költöttem, hogy az anyagiak nem okoztak volna gondot, legföljebb az időt sajnáltam. Reggel aztán azzal ébredtem, hogy csak tovább hát, délnek. Még napfelkelte előtt átgázoltunk az Orkhon folyón s a friss gyepel borított talajon olyan gyorsan haladtunk a romok körüli kétnapi ácsorgás alatt kipihent lovainkon, hogy estére már Karakórum közvetlen közelében üthettük éjjeli tanyánkat. A városról, illetve romjairól itt csak néhány szót szólok, mert könyvem másik helyén szó szerint fogom idézni a két híres XIII. századbéli euró-

pai utazó egykorú leírását. Az Orkhon folyótól jó fél-
órai lovaglásnyira fekszenek a romok, amelyekből csak
a legszilárdabb épületek maradványai állanak fenn.
Valószínű, hogy ez a rész volt a vár. Négyszögalakú,
kövel védett vertfal maradvány veszi körül a torony-
és ház-romokat. A fal egy-egy oldala ötszázlépésnyi.
Mögötte hatalmas toronynak, több kisebb bástyatorony-
nak, a khán palotájának, az udvari személyzetnek és a
védőőrség lakásainak falmaradványai vannak. A kincs-
keresők rombolása itt is meglátszik. Össze-vissza van
turkálva az egész terület, s a falakon tucatszámra lát-
szanak olyan törések, melyet nem az idő okozott.

Szomorú szívvel búcsúztam el innen is, s kísérem-
mel való hosszas tanácskozás után úgy határoztuk,
hogy visszafelé való utunkat nem az Orkhon mentén,
hanem a kétnapi kerülőt jelentő Urgán keresztül tesszük
meg. Ez annál előnyösebbnek látszott, mert az egyik
sokat használt karavánúton mehettünk utunk nagyobb
részén, másfelől pedig, útközben több olyan kolostor
feküdt, amelyekben, ha szükség lesz, friss lovakat
kaphatunk.

V. URGA.

Karakóruból való eljövételünk második napján elértük a karavánutat. A lámakolostorban, amely egy édesvizű tó partján feküdt, kényelmes mongolos ágyban pihentük ki magunkat. Lovaink bár nem látszottak fáradtaknak, a lámák véleménye szerint nem voltak már olyan erőben, hogy az Urgáig való gyors utazást rajtuk megkísérelhették volna. így a kíséretünkben lévő szolgálomával visszahagytuk négy lovunkat s helyettük a lámáktól kaptunk három erős állatot. Sajnáltam szegény Cukros állatkámat s búcsúzás előtt az egész marokra rugó cukorkészletmet megettettem vele. A szolgálóma nem akart jutalmazásul pénzt elfogadni tőlem, s arra kért, hogy ha már igazán akarok neki valami emléket adni, adjam oda hosszúnyelű vadászbicskám, amely nagyon megnyerte tetszését. Megtettem kérését s látszott rajta, hogy igazán megelégedett.

Új lovam egy vasderes s a mongol lovak között óriásinak mondható erős állat volt. Addig amíg az ember nyeregbe nem akart szállni, vagy ha már egyszer a nyeregben volt, elég kezesnek bizonyult, hanem a nyeregbeszállásnál nagyon kellett vigyázni, mert rúgott és harapott. Azt se szerette, ha valamelyik másik ló elejébe akart kerülni. Ilyenkor vad vágatásba kezdett, s ha

utolérte, harapta és rúgta a másikat. Bár sokal boszszaniótt, nem haragszom rá, mert képes volt egyfolytában másfél órát is vágtatni, minden hajkurászás nélkül. Lámakísérőm egy soványabb lovon ült, amely elég jól bírta az iramot. Harmadik lovunk azonban nem tudott a másik kettővel tartani. Mivel csomagom az útközben való elhasználás és apró ajándékok miatt alig egy háti-zsáknyira apadt, másnap egy kisebb kolostornál visszahagytuk a lovat.

Ötödik nap sötétedő estére érkeztünk meg Ur-Urgába, s az idegen városrészben, egy orosz kereskedőhöz tértünk be éjjeli szállásra, akihez Irkutschból ajánló levelem volt. Mongol kísérőm úgylátszik, nem szívesen maradt ott, s csak akkor nyugodott meg, mikor az orosz kereskedő, akinek két szobája úgy látszik, vendégszobákkul szolgált, közölte velünk, hogy ilyen késő órákban Urga utcáin nem tanácsos a járkálás. A jóízű orosz ételek, a barátságos család bár nagyon felvidítottak, talán mégis az esett a legjobban, hogy végre fürdőhöz juthattam. Vacsora előtt leborotváltam borostás szakállamat, s mikor újra a család körébe mentem, alig akartak rámösmerni.

A késő esti órákig beszélgettünk. Csak mikor szobámba tértem és végignyújtózkodtam a matrácos ágyon, éreztem meg, hogy fáradt vagyok. Ilyen az ember. Az út izgalmai, s az adott viszonyokhoz való alkalmazkodásban föl sem tűnik előtte a nagy erőfeszítés. Csak mikor újra kényelemhez jut, kezdi észrevenni, s megfontolni, hogy miféle fáradoalmakon ment keresztül. Még lefekvés előtt kivettem volt csomagomból a jobbik ruhámat s felakasztottam, hogy reggelre egy kissé kirúgja magát. Hogy milyen mélyen aludhattam, annak legjobb bizonyítéka, hogy amikor fölbredtem, a gyűrött

ruha kivasalva lógott a faion. Észre sem vettem, mikor figyelmes házigazdám kivitette és visszahozatta. Így kifenne indultam el másnap, hogy meglátogassam a csúnya, pirostéglákból épült új házban lakó orosz konzult s előkészítsem a zárdába való meneteletem.

Urga a Tála folyó partján fekszik, a Bogda-Oi hegy aljában és nyúlványaira kapaszkodva. A város nem képez egy összeépült egészet, hanem a folyó mentében s annak két partján széttagolva terül el. Legalól van az orosz telep, túlnyomó részben orosz lakossággal, akiknek háza is olyan, mint a rendes orosz gerendatiázak. Közöttük áll az orosz konzulság is, ahol ajánlólevelem alapján szíves fogadtatásra találtam. Egész orosz világ van itt. Ottlétemkor már tervbe volt véve, hogy orosz templomot is építenek, amely tervhez állítólag már a mongol lámafejedelem beleegyezését is megnyerték. Az itt lakó oroszok nagyobb része kereskedő, de van közöttük több szorgalmas iparos is, aztán egy nagy csomó kétes existencia, amely szerencsét próbálni került ide. Fölfelé a völgyön, jó félkilométer távolságra, kezdődik a khinai város, amely már nem olyan faluszerű, mint az előbbi. Igazi khinai város ez, itt a mongol puszták közepén, tele khinai kereskedők fényes üzleteivel és egy hatalmas bazárral. A kereskedőkön kívül khinai iparosok is vannak, akik a mongolság részére szükséges ipari termékeket készítenek. Ez a két városrész az, amelyet a külföldiek telepének nevezhetünk, s talán «erre alkalmazható a köztudatba átment *Urga* név. Ezt a két városrészt a tulajdonképeni mongol várostól föld-sánc választja el. Ezen túl, jó kilométer távolságra, a folyó két partján és a hegyoldalra kapaszkodva fekszik a mongol város, melynek igazi neve *Ta-Kuren*. Ez a városrész is kettős tagozódású.

A hegy alján hatalmas khinaias templom áll. Körülötte, a fák lombjai között sok apróbb templom, oltár és áldozószék kandikál felénk. Hosszú fahíd vezet ilt keresztül a Tála folyón, a kolostorok városába, amelynek talán legszebb darabja egy hatalmas, vörös lakkal borított pagoda. Számos templom is van itten, rajtuk kívül pedig a kisebb-nagyobb épületek százai, amelyekben a lámák laknak családjakkal. Mert láma pap van itten bőven és mindenfelé. Mindenki azt erősítette, hogy legalább húszezer a számuk. Nagyobbára szegény szolgapap, aki éppen úgy küzd a megélhetésért, mint más szegény ember. Egy részük iparral, kereskedéssel foglalkozik, a másik elszegődik szolgának, munkásnak. Sok közöttük a fiatal is, akiknek egyrésze a lámavárosban lévő mindenféle és fajú iskolába jár. A lámák között sok a rendkívüli magas műveltségű egyén, hiszen a legtehetségesebbeket felsőbb iskolákba küldik. Megjárják ezek a buddhizmus Rómáját, Lasszát is. Van olyan, aki Japánban, Indiában, Oroszországban, sőt Amerikában is megfordult a felsőbb iskolákban.

Egész csomó papot találunk aztán, aki varázslással, kuruzslással, jövendőmondással stb. foglalkozik. Vannak orvos lámák is, akik e tudományukat Tibetben sajátítják el. Elég nagy számmal találni közöttük szent életű embereket, akikről azt tartják, hogy régebbi szenteknek újjászületett emberalakjai. A lámaváros egyik érdekessége a nagyszámú mongol jurta. Ezek lakóhelyül szolgálnak. A gazdagabb mongol lámáknak külön nagy házuk van, amelyet szobamagasságú fakerítés vesz körül. A kerítés udvarfelőli oldala lapos tetővel, félszer-szerüleg van kiképezve. E félszer alatt vannak az isfálók, s a különféle eszközök tartására szolgáló kamrák.

A lapos tetőn sétálni lehet. Úgy látszik, hogy ez kedves tartózkodási helye az embereknek. Rendesen tüzelőfát, sok helyen egyéb holmit is, ezen a tetőn tartanak. Az udvar északi oldalán, lehetőleg délrenéző ablakokkal és ajtóval áll a ház. Az udvar közepén majdnem mindig oít találjuk a mongol jurtát, amely a téli hónapokban védettebb tanya, mint a rosszul fűthető szelős házak.

Lámakísérőm, amíg én az orosz konzulátuson szürcsölgettem a theát, eljárt a papifejedelmi udvarnál. A délutáni órákban együtt mentem vele a kolostorokhoz. Egy öreg főpap fogadott itt, akivel elég hosszú és terhes beszélgetésem volt, mert csak az én lámám tolmácsolásával érintkezhattunk. Nagy szerencsém volt azazal, hogy papommal olyan hosszú ideig jártuk a pusztát s azalatt beleszokott gondolatvilágomba. így igen könnyen tudott a kérdésekre felelni. Elmondottam neki, hogy mint a legnyugaton, Európa szívében lakó furáni fajú nép fiának, milyen boldogság, hogy ezeket az ősrégi dolgokat láthattam. Igyekeztem megkedveltetni azt a gondolatot, Hogy mekkora dicsőség lenne reánk is, fajunkra is, meg a mongolságra is, ha az orkhoni kövekből a Kül-Teginé, aki közös ősrünk volt, a hajdani nagy mongol birodalom legnyugatibb határán hirdethetné a világnak ősi dicsőségünket. A főpap, aki igazi mongol volt s egyik nagy törzsnek a khánja, magáévá tette gondolatomat. Az volt az eszméje, hogy a Kül-egin nagy követ s az azt tartó teknősbékát át kellene engedni nekünk azzal a feltétellel, hogy a köemlék teljesen hű másolatát csináltassuk meg, véssük reá azt, hogy annak eredetijét elvittük, a turáni föld legnyugatibb pontjára örök emlékezetül, cserében pedig felállí-

tottuk ezt a hűséges másolatot. Azt is kívánta, hogy a sírkert többi maradványait szintén csináltassuk meg hűséges másolatokban s ezeket idehaza állítassuk fel az igazi Kül-tegin sírkő körül, szintén ellátva azzal a felirattal, hogy eredetijei az ősi temető kertben maradtak. A gondolat tetszett nekem is, de féltem, hogy ilyen óriási költségekkel járó tervhez nem tudjuk már idehaza előteremteni a szükséges anyagi erőt. A törzsfejedelem azt mondta, hogy az Urgában lévő többi törzs-fejedelemmel tanácskozik a dolgról s ha azok is hasonlólag gondolkoznak és határoznak, akkor a nagyfejedelem elé terjesztik döntés végett. Ha aztán az is beleegyezik, ne aggódjam a miau, hogy nem tudjuk, majd haza juttatni a cserében ajánlott emléket. Azzal bocsátott el, hogy másnap délelőtt jöjjünk el újra, addig pedig legyünk a vendégei.

Visszamentem orosz vendéglátó gazdámhoz, aki most is kedvesen fogadott s azt az ajánlatot tette, hogy visszafelé ne menjek lóháton, hanem azzal az orosz fuvarossal, aki az új vicekonzult és feleségét hozta két nap előtt Urgába. Így útam kényelmesebb lesz s mivel váltott lovakkal rendelkezik, időben sem veszítek. Anyagilag is jobban járok, hisz a fuvarosnak ez talált pénz lesz, mert jelenleg nincsen senki, aki Szibériába szeretne menni. Ajánlatát elfogadtam s mindjárt foglalót is adtam az oroszoknak, hiszen az én lámapap kísérom néhány hétig Urgában akart maradni. így ha a lovaglást erőszakoltam volna, külön kísérot kellett volna felfogadnom a lovak miatt.

Alkonyatkor már a lámaváros legjobb megszálló épületében voltam. Olyan vendéglőféle volt biz ez, melyből pár tucatnyi van itten az idejövő lámák részére.

Köztük vannak igazi tömegszállások is, amelyek azonban nem képesek még így sem a zarándoklások alkalmára felgyűlt tömegeket fedél alá juttatni. Otlétem alkalmával is láttam egy csomó sátrat felítve, a folyótól néhány száz méterre, melyben zarándokok laktak. Az alkonyati Istentiszteleten magam is résztvettem.

A nagy templom óriási csarnoka tele volt lámákkal. Alig láttam közöttük itt-ott néhány világi egyént. Az oltár környéke emeltebb volt a templom többi részénél. Az óriási Buddha szobor előtt, magas emelvényen álló trónszékben ült a papi fejedelem, körülötte még öt másik nagy pap. Nyugodt mozdulatlanságban ült helyén, amíg a papok a Buddha-szobor előtt végeztek hajlongásaikat, melyből a főpapnak is kijutott. Sokszor olvastam, hogy élő istenként imádják a papifejedelmet. Minden erőmmel figyeltem, hogy ilyen imádás történik-e, de nem láttam semmivel nagyobb tiszteletadást, mint amekkorával a kereszténység körülveszi szentegyháza fejét, a római pápát. Erre pedig, azt hiszem, senki rosszakarata nem mondhatja reá, hogy istent megillető imádat volna a neki kijáró hódolat. Az istentisztelet végeztével a papifejedelem is a Buddha-szobor felé tárta karját, majd a templomban lévők felé fordult s azokra is rövid áldást mondott, azután visszavonult. Az egész szertartás, a félhomályban pislákoló lampionokkal megkapó volt s a miszticizmusra hajlók lelkében alkalmasnak látszott a fantasztikus illúziók felkeltésére.

Este egy jövendőmondó pap kereseti fel szállásunkon. Tudta már miben járok s ebben az irányban nem mondott semmit, csak jövőmre nyilatkozott, elég különös szavakkal. Azt mondta, élni fogok addig, amíg lelkem élni hagy. Az ellenség golyója nem fogott rajtam,

a víz nem nyelt el, a tűz nem égetett meg s a levegő rémeitől is megmenekültem, de vigyázzak, mert a lélek vasnál, víznél, tűznél erősebb. Ennyi volt a próféciája, amit csontdarabkáiból kiolvasott.

Nyugtalan éjszaka után, melyet a késő éjjelig tartó imamondások hozzámig ható hangjai mindegyre megzavartak, fáradtan keltem fel, hogy a már megígért választ és a kilátásba helyezett papfejedelmi fogadás mikéntjéről biztosat tudhassak. A kora reggeli templomozás után bevezettek az előző napon megismert törzsfejedelemhez, akinél ott találtam azokat a főembereket, akiket az isteni tisztelet alatt a papi fejedelem körül láttam. Két másik öreg világi ember is volt közöttük, két kisebb törzs khánja, akik nem voltak a papi rend tagjai. Meghajlással köszöntöttem őket. Szállásomról s útamról intéztek hozzám néhány kérdést, aztán egy ivrcapap jelentésére mindnyájan felkerekedtünk s alapos kövekkel kirakott fedett folyosón keresztül egy kisebb templomnak látszó épülethez mentünk. Úgy látszik ez volt a papfejedelem fogadó helyisége. A fából készüli, khinaias oszlopokon nyugvó s faragásokkal díszített mennyezet a khinai és tibeti stílus erős vegyülését mutatta. A terem szélesebbik oldala közepén, arccal délnek fordulva, ült a papfejedelem, akit mindannyian mély meghajlással üdvözöltünk. Hosszan nézett reám, álhatóan látszó tekintettel. Kihívás nélkül viseltem el tekintetét s közben úgy tetszett, mintha szemei gyuladtak lennének, ami Mongoliában mindennapos jelenség a por és mosdatlanság miatt. Oldalán egy fiatal lámapap állott s a nagy khán intésére egy írott könyvből olvasott fel valamit a jelenlevőknek, Azután mindenikhez rövidebb-hosszabb kérdést intézett. Végre hozzám for-

dúlva, legnagyobb csodálkozásomra orosz nyelven szólított meg.

„Hallottam, hogy Buddha kegyelmes volt hozzád s megsegített bajaidban. Jelentették, hogy mit akarsz és miért akarod. Tiszta szándékod megbékéltette az ősök szellemét akik nyugalmauk megbolygatása tervéért ellened támadtak. Legyen ez intelem számodra a jövőben s ne akard megzavarni a múltak árnyékait. Engedd lelkedre szállni a békét, mely minden viharon keresztül úgyis úr lesz a világon.”

Ezzel el is volt intézve az én dolgom. A csalódás meglepetésével panaszolva szóltam pár szót, hogy milyen szép lett volna, ha gondolatunk nagyszerűsége megnyerve lelkét, beleegyezik terveinkbe. Összerántotta szemét, mely fölillant s gyorsan odaszólt hozzám:

„Ne békétlenkedjél! Minden ott van és úgy van jól, ahogy Buddha rendelte.” Majd mintha megsajnálta volna, szelídebb szóval emelte fölém karját s *így* szólt: „Távozzál megbékélt lélekkel s legyél boldog.” Aztán gyorsan fölemelkedett s mig kísérő papja fehér selyempalástot borított vállaira, a trónszéke mellett eddig észre sem *vett* ajtón eltávozott. Az ott lévő lámák imádkozásba kezdettek, lámakísérőm csak annyit sűgött felém, hogy most a fejedelem is imádkozik, aztán ő is elővette olvasóját s imába fogott. Majdnem félórásig tartó várakozás után felnyílt az előbbi ajtó s egy lámapap beszólt valamit. A fejedelem imája véget ért, mondotta kísérőm. Erre mindenki újra beszédbe fogott s engem elvezettek a kolostorváros múzeumnak beillő kincstárába és könyvtárába, hol délig mutogatták a műkincsek remekeit s az ereklyék és emlékek százait. Ekkorra már egész sereg tudós láma vett körül, akiknek

társaságában, bár a tolmács segítségével társalogtunk, képet kaptam arról a felbecsülhetetlen kincsről, ami itt össze van halmozva. Most is egy egész sereg ifjabbvénebb láma szorgoskodott régi iratok másolásával és fordításával.

A mongolságnak és mongol földnek minden emléke együtt van itten, kincsek, amelyekről fogalmunk sincsen, történeti okmányok, amelyek ha közkinccsé lehetnek, egy új világot vetnek a történelemre, vagy talán újra kell írni annak egy egész részletét. Mondták, hogy a tibeti kolostorok iratai majdnem mind megvannak itt másolatban, vagy mongol fordításban. Voltak közülök olyanok, akik biztattak, hogy maradjak ott, tanuljam meg a mongol nyelvet és kutassam át a levéltárat fajunk és nemzetem szempontjából. Mit tehettem én itt, szegény koldus, aki pár száz rubellel a zsebében szoktam nekivágni a távol keletnek. Azt nem mondhattam, hogy tartsanak ott, lássanak el, hozzassák el családomat, hiszen azok odahaza nélkülüm meg sem élhetnének. Nem mondhattam el, hogy otthon a magamfajta rajongókat, akik magyar lélekkel és magyar szemmel akarják kezelni múltunk emlékeit, kipellengérezik s csak azok boldogulnak, akik a „nagy és mívelt nyugatra” esküsznek. És eszembe jutott ekkor a vladivosztoiki keleti akadémia három szobácskája, melyek tele voltak egy mandsuriai kolostorból elhozott kéziratokkal egészen a tetőzetig egymásra dobálva. Még az sem volt, aki rendbeszedte volna őket s mikor a matrózlázadás felperzselt a várost, odaégett az egész kincs, soha nem pótolható károkot okozva a tudománynak. És végignyilamlott a lelkemen a fájdalom, hogy miért nem vagyok gazdag, mint a Zichyek, Széchenyiek, akik meg-

hozták magyarságunkért a nagy áldozatot s miért nincsenek gazdagjaink közül olyanok, akik példájukat követve, egy külön generációt nevelnének kimondottan arra, hogy ezeket a kincsesbányákat kiaknázhassák.

Lemondással hivatkoztam arra, hogy más a parancsolatom s mennem kell, engedelmeskedni kötelességemnek. Olyan szomorú lettem, hogy mikor kora hajnalban orosz szekeresem szállásom elé hajtott, mintha nagy beleg lettem volna, hevertem belé a kocsi fenekére terített puha szénába, hogy öt napi rázódás után visszaérkezsek a Szelenga rég elhagyott vizéhez s rozoga hajójához.

VI.

EGYKORÚ FELJEGYZÉSEK A MONGOLOKRÓL.

Rövid mongóliai utamat még rövidebbre fogva mondtam el. Ki lehetett volna színezní az egyes napok apró eseményeit, hogy „jobban olvasható” lehessen ez a kötetem, de nekem az a célom, hogy rokonainkat, fajtánkat megismertessem kedves olvasóim-mal. Ha én elmondok sok mindent, megtörténhetik az, hogy túlzásnak mondják szavaimat, éppen itt, mikor a világ legnagyobb nemzetéről beszélek, mely nemcsak a legnagyobb birodalommal rendelkezett a földön minden más birodalomnál, hanem azt a birodalomóriást oly mesteri közigazgatással rendezte és tartotta össze, amilyenre szintén nincsen példa a történelemben. Én hiszem, hogy jönni fog egy szerencsésebb kor, amikor majd akad államférfi, vagy mecénás, aki elküldi a magyar tudósokat oda a fonáshoz, hogy mérítsenek annak kifogyhatatlan kincseiből. Csak aztán magyart küldjenek oda olyant, aki igazán nemzete részére mereget a forrásokból s nem hajtja idegen vagy idegenimádó vére arra, hogy ellenünk szerezzen össze ellen nem őrizhető anyagot.

Hosszas fontolgtatás után arra határozta magamat, hogy saját tapasztalataim vázolósa előtt idehozom olvasóim elé a XIII. század közepéről való európai

szemtanúkat, hadd mondják el ők, milyen is volt, hogy is volt ez a nagy nemzet több mint félezer esztendővel ezelőtt.

A keresztes háborúk újra kelet felé irányították Európa figyelmét s a nemsokkal utána következő mongol hódítás a térítők és kereskedők legvakmerőbbjeit csalták keletre, hogy lelkeket, vagy kincset hódítsanak. Ezek közül az elsők kiváló papok és egy kereskedőcsalád voltak. Az általok kitaposott úton aztán egész népvándorlás indult meg a mongol-kinai uralkodókhoz és országaikba. Számos leírás és jelentés maradt fenn ezekről az utazóktól. A legelső és legkiválóbbak egyike ezek közül talán Rubriquis francia szerzetes, aki mint Szent Lajos francia király követe járta meg a távoli keletet. Az útjáról megírt jelentése napjainkig fennmaradt. Leírása, bár meglátszik rajta a középkori pap, mégis olyan részletes és olyan meglátásokkal tele, ami elárulja, hogy erős akarata mellett nagy tudású, széles látkörű ember volt. Igazságérzete nem engedte meg, hogy a sokszor ördöggént festett népeknek a jó tulajdonságait is meg ne említse. Nem egyszer történik meg vele, hogy egyik-másik tulajdonságukat követendő példaképpen állítja az európaiak elé.

A papi úttörők után a kereskedők közül első a Polo testvérek Velencéből. A nagy Kublai Khán szívesen fogadta a két ügyes és tehetséges kereskedőt. Bizalmával ajándékozta meg őket s még követekül is felhasználta. Az utazás kitűnő anyagi eredményei arra bírták a két testvért, hogy másodszor is nekivágjanak az útnak. Ez alkalommal vitték magukkal az ifjabbik testvér 17 éves fiát, Markot, aki 26 évet töltött Ázsia különböző részeiben. Hazatérése után a génuaiak fog-

ságába került s itt diktálja le híres utazását, amelyet sokáig nem tartottak valóságnak, hanem a képzetet alkotásának. Könyve máig fennmaradt s nyugodt lélekkel állíthatjuk, hogy Ázsia megismerésére nézve többet jelenteti Marko Polo könyve, mint a csak napjainkban élt Sztanlei utazása Afrika megismerésére. E két író munkáiból idézem az alábbi sorokat, megtoldva azokat Plan, Carpinnak a pápa követének néhány olyan részletével, amire e kettő figyelme nem terjedt ki, vagy amit ezek nem láttak és tapasztaltak. Leírásaikban a mongolt mindig tatároknak nevezik. Én mongolt írtam helyette. Ám beszéljen az eredeti szöveg:

„... A mongoloknak nincsenek állandó lakhelyeik. Minden családfő ismeri legelőinek határát, s tudja, hol kell az egyes évszakok szerint megtelepedni. Tél közeledtével melegebb tájékokra, nyáron pedig észak felé, hidegebb vidékekre vándorolnak.

A házak, amelyekben laknak és alusznak, kereken keresztbe rakott fákra vannak építve, s fent egy kéményhez hasonló nyílásban végződnek. A tető nemezből készül, melyet fehérre meszelnek, néha a tetőt feketére is mázolják. Mindkét esetben festésekkel díszítik. A kijárat elé tarka nemeztakarót akasztanak, amelybe növények, madarak vagy négy lábú állatok alakjait szövik bele. Házaik közül némelyik harminc láb hosszú. Egy alkalommal huszonkét ökröt láttam, párosával egy ilyen ház elé fogva. A kerekék közötti tengely olyan volt, mint egy hajó árbóc. Az ajtónál egy ember állott, aki az ökröket ostorral hajtotta. Kisebb házaik négyszögletes lécs és deszkadarabokból vannak összerakva, éppen olyan kúp alakú nemezfődelekkel, mint a nagyok. A ház egyik szögletére kis ajtót vagy ablakot csinálnak. A kis

házak nemeztetőit is kifestik, s azután faggyúval vagy kecsketejjel bekenik a célból, hogy az esővíz át ne hatoljon rajtuk. Ezekben a kis házakban, melyeket rendszeren tevékkel vonszoltatnak, helyezik el összes házi eszközeiket, kincseiket és vagyonukat. A ház két oldalán, mintegy fél kődobásnyira, állítják fel a kis házaikat, úgyhogy lakóházaik, a szekerek és a kis házak képezte kettős fal között állanak. Asszonyaik készítik a házak anyagát s ők is állítják fel a sátrakat. Vannak gazdag mongolok, akiknek száz vagy kétszáz kerekese házul; is van. Batu nagy khánnak tizenhat felesége van, s mindegyik egy nagy és több kisebb ház fölött rendelkezik. Utóbbiakban, mint valami elkülönített pavillonokban, leányaik és szolgálóik laknak. Ha azután evvel a sok nagy és kis házzal valahol megállapodnak, helyet választ Batu első felesége nyugat felől, mellette kelet felé rangsorozat szerint megtelepszik a többi, úgy, hogy a rangfokozatban az utolsó, kelet felé legmesszebb lakik. Annyi aztán egy mongol vezér ilyen megtelepedési helyén a sok mindenféle ház, hogy az egész, habár aránylag kevés is benne az ember, egy nagy helységhez hasonlít. A házakat úgy szállítják tovább, hogy a befogott ökröket egymás farkához kötik s elöl a fogatot egy asszony vezeti. Ha az út, amelyen haladnak, nehezen járható, a szekereket külön-külön vonszoltatják.

Megtelepedéskor, a házat úgy állítják fel, hogy az ajtó dél felé nézzen, a családfő ágát mindig az északi oldalra állítják. Az asszonyok és szolgálók lakásai a keleti oldalon, a szolgák háza pedig a nyugati oldalon vannak. Az íjjat és puzdrát sohasem akasztják a keleti, vagyis az asszonyi lakások felé néző oldalra. A családfő ágya felett a falon, nemezből készült kis bábú áll,

amelyet az úr fivérének neveznek. Az asszony ágya fölé helyezett nemezábút pedig az asszony fivérének hívják. E két bábu közé valamivel magasabbra egy vékony harmadikat állítanak, amelyet a ház megvédelmzőjének tekintenek. Az ajtó keleti oldalán egy tehéntöggel felszerelt bábu áll. Ezt azért teszik a keleti, vagyis az asszonyi lakások oldalára, mert a tehenekkel bánás az asszonyok dolga. Az ajtó nyugati oldalán álló bálványon kancatógy van, mert nyugat felé laknak a férfi szolgák, akik a lovakra viselnek gondot.

Ha a mongolok ivás vagy mulatás céljából összegyűlnek, legelőször italukból néhány cseppet bálványaik elé öntenek, ezután egy legény telt csészével a ház elé megy, s dél felé három térdhajtás közben háromszoros kiloccsantással áldoz: a tűz, háromszor kelet felé: a levegő, aztán nyugat felé: a víz és észak felé: a holtak tiszteletére. Mikor a ház ura kezébe veszi az ivó csészét, mindig egy pár cseppet a földre önt, ha pedig éppen lóháton van, a ló nyakára vagy sörényére.

Télen rizs, köles és mézből, tiszta és átlátszó italt készítenek maguknak, bort csak jó messziről és ritkán hoznak közéjük. Nyáron azonban nem gondolnak más italra, mint az ő kumiszukra, amelyből a ház bejáratánál mindig van elég nagy készlet. Mulatságaikat mindig zeneszó mellett végzik. Citerát vagy hegedűt soha sem láttam közöttük, mert nekik olyan zeneszerszámaik vannak, melyeket nálunk nem ismernek.

Ivás előtt megszólal a zene. Ha jó kedvük van tapsolnak, táncolnak. Ha valakit ivásra akarnak buzdítani, megfogják a fülét és addig húzzák, amíg ki nem nyitja a száját, ekkor tapsolva megitatják és vele együtt táncolnak. Sok tréfa is esik. Rendes szokás, hogy egy

ember kezében a telt serleggel, két másikkal a két oldalán, énekelve megy ahhoz, akit meg akar kínálni. Ez előtt aztán énekelnek, táncolnak, végül feléje nyújtják a serleget. Amint az illető utánanyúl, visszahúzzák, majd rögtön megint odanyújtják. Ezt udvariasságból háromszor, négyszer megismételik, hogy felköltsék a jó kedvet és az ital utáni vágyat. Végre átadják a serleget a megkínáltnak. és addig énekelnek, táncolnak és tipegnek előtte, amíg ki nem itta.

Legkedveltebb italuk a kumis, melyet kancatejből a következő módon készítenek: a földön két bot közé kifeszített kötélhez hozzákötik azon kancák esi kait amelyeket meg akarják fejni. A kancák csikaik közelében lévén, könnyen leadják a tejet. Ha mégis akadna köztük egy vadabb, annak alája állítják a csikáját, hogy ez egy keveset szopják, aztán elviszik alóla s könnyen megfejjik. Mikor már elég tejet fejtek össze, amely édeesebb, mint a friss tehéntej, beleöntik egy réz vagy más edénybe s ebben ütik és rázzák egy külön e célra készített bottal, amelynek alsó végén emberfejnyi csomó van. Mikor már egy darabig rázták, a tej elkezd forrni, mint az új bor és savanyodik, mintha kovász volna benne. Akkor kész, mikor jó mandula íze mellett kissé csipős lett. Az ital felvidítja a szívet és azokat, akiknek nincs elég erős fejük, meg is részegíti.

Van a mongol nagyoknak egy más italuk is, amelyet karakumisznak neveznek. Készítési módja a következő: a friss tejet addig rázzák, míg sűrűje, úgy mint a bor seprűje, a fenékre nem száll s megtisztult része a felszínen nem marad. Az alját, amely egészen fehér s jó altatószer, a szolgálknak adják; a fölét, a meg-

tisztult tejet pedig, amely igen kellemes és kitűnő ital, az urak élvezik.

Batu nagy khánnak harminc majorja van, mindenikben száz fejőskancával. Így naponkint háromezer kancáját fejik. Ezenkívül a mongoloknak a minden harmadnapon fejt tejet adóként kell beszolgáltatni uruknak.

A kecsketejből vajat készítenek. A vajat kiköpülik, felfőzik s ezután kecskebőrökbe elteszik télire. A savót, mely a vaj kiköpülése után megmarad, savanyodni hagyják, azután megfőzik, s túrot csinálnak belőle, melyet a napon keményre szárítanak és télire zsákokba eltesznek. Használatkor meleg vizet öntenek rá s addig rázzák, míg fel nem olvad.

A mongolok mindenféle húst megesznek, legyen az döglött, vagy megölt állaté, — nekik mindegy. Miután roppant nagy nyájaik vannak, nem csoda, hogy sok állatjok megdöglök. Nyáron, míg a kancatejben tart, más eledellel nem is igen törődnek; ilyenkor, ha valami ökör vagy ló megdöglök, darabokra vagdalják s a napon és a szélnél só nélkül is oly pompásan megszáritják, hogy semmi rossz szaga sincs. A lovak beleiből kolbászt csinálnak, s azt frissen megeszik. Az ökör bőréből, miután azt jól kifüstölték, nagy tömlőket, a lovak bőréből pedig pompás csizmákat készítenek. Egy ürü húsából ötven, sőt száz embernek is adnak enni. A húst nagyon kis darabokra vagdalják és sós vízben megfőzik. A gazda először kiválasztja a legjobb darabokat s kedves vendégeinek adja. A kitüntetettnek egyedül kell megennie ezt. Ha valaki az így kapott darabot nem tudja megenni, négyszögletű bőrzacskójába teszi, hogy aztán otthon kényelmesen megehesse, mert kárba veszni semmit sem hagynak.

A gazdagabb és hatalmasabb mongol uraknak a déli tartományokban vannak majorságaik, ahonnan télre is ellátják őket kölessel és liszttel; a szegényebbek ürükért és bőrökért cseréinek lisztet; a rabszolgák meg csak belekevert liszttel sűrű és kevésbé tápláló ievest isznak. Sokféle állat húásával táplálkoznak, de a patkányt nem eszik meg; annál többet emésztenek fel azonban a mormatákból, amelyek télen húsz-harminccával is mély árkokba bújnak s ott hat hónapon át alusznak. Kisebb vadakra is vadásznak. Szarvast soha, nyulat is csak ritkán láttam náluk. Annál több azonban a vadon élő szamaruk, amely a mi öszvérünkhöz hasonlít. Sok az artak is amely a koshoz hasonlít, de szarvai olyan nagyok és nehezek, hogy kettőt alig bírtam egy kézzel felemelni. Ezekből a szarvából tálakat készítenek. Gólya meg sólyommadár is nagy számmal van országukban. A sólymokat vadászat közben jobb karjukon hordják; a madár nyakára egy kis szalagot kötnek, amely annak a gyomráig ér.

Vadászni nagyon szeretnek s élelmiszereik nagyrészét ezzel szerzik meg. Ha vadászni akarnak, nagy számmal összejönnek a kitűzött helyre, a vadállatok tartózkodási helyét egészen körülveszik, mint valami háló, azután lassan haladnak előre mindaddig, amíg a vad közelébe nem jutnak, ekkor azt nyilaikkal lelövik.

A mongol előkelők nyári ruházata arannyal vagy ezüsttel áttört selyem- vagy gyapotkelmékből való. Ezeket Khinából, Perzsiából vagy Indiából kapják. A nép kenderruhát hord. Az értékes prémeket, melyeket télen viselnek s melyekből többféle náluk láttam először, Oroszországból, Nagy-Bulgáriából, Paszkatirból, Nagy-Magyarországból vagy más erdős országokból hozzák

közéjük, melyek mind északra vagy oldalt fekszenek az ő lakásaiktól s melyek mind engedelmessé válnak nekik. Télen legalább két prémes felöltőt hordanak, az egyiknek szőrös részét a test felé, a másikat pedig kifelé a hó és szél ellen fordítják; ez utóbbi rendszeren róka vagy farkasprém. Házaikban még finomabb prémekeket hordanak. A szegények külső takaróul csak kutya- vagy szarvasbőrt viselnek.

A férfiak a hajukat félkör alakban egészen a nyakcsigolyáig leborotváltatják; a halánték körül azonban meghagyják nőni, a hosszú haját csomókba fonják s elől a szemöldökig, meg a füleikre lelógatják.

A leányok ruhája a férfiakétól csak abban különbözik, hogy egy kissé hosszabb. Ha a leány férjhez megy, elül levágja a haját és olyanforma hosszú, csak-hogy bővebb ruhát vesz fel, mint aminőt a mi szerzeteseink viselnek; e ruha elől nyílt s jobbfelől beköthető. Ebben különböznek a mongolok a törököktől; mert ezek minden ruhájukat balfelé kötik. Az asszonyok fahéj- vagy más igen könnyű anyagból készült fejdíszet hordanak, mely henger alakú s két kézzel körülfogható; magassága azonban van egy rőfnyi, tetejében négyszögletes, mint valami oszlop feje. E fejdíszet, mely belül üres, selyem- vagy más értékes kelmével vonják be, fent pedig fényes tollakkal meg drágakövekkel ékesítik s fölébe pávatollakat szúrnak. Ha az ember ilyen fejdíszet hordó lovagló asszonyokat messziről meglát, azt hiszi, hogy sisakos katonák jönnek feléje.

A mongol népnél az asszonyok dolga a szekereket vezetni, hordozható házaikat felállítani vagy tovaszállításukról gondoskodni, a házak fedeléhez szükséges nemezt elkészíteni s a házakat vele betakarni, a tehe-

neket megfejni, a vaját kiköpülni, a száraz *tejet* megcsinálni, a bőroket kikészíteni, összevarrni, csizmákat és minden másféle ruhaneműt előállítani. A kész ruhát a mongolok sohasem mossák ki: azt hiszik, hogy ha valaki ruháit szárítás végett felakasztja, az isten megharagszik és leküldi mennyköveit; aki ezt mégis megteszi, attól erővel elvesznek mindent s még jól meg is verik. A mennydörgéstől ugyanis nagyon félnek s ha meghallják, minden idegent kiűznek házukból, fekete nemezbe vagy posztóba burkolóznak s benne maradnak mindaddig, míg a vihar el nem vonult. Az edényeket sem mossák ki soha.

A férfiak ijjak, nyilak, puzdrák, zabolák, nyergek meg kengyelvas készítésével foglalatосkodnak. Ők csinálják a szekereket s a házakat, gondozzák a lovakat, megfejik a kancákat, kumisszá köpülik a tejet, előállítják az ehhez szükséges tartókat s végre felügyelnek a lovakra és tevékre. A teher felrakása és leszedése is a férfiak dolga. A juhokra és kecskékre férfiak és asszonyok felváltva viselnek gondot.

Végre megemlítem még azt is, miként mosakodnak a mongolok: szájukba veszik a vizet s lassan kieresztve, megmossák az arcukat, a kezöket és hajukat.

A mongolok között az a szokás, hogy ha két ember között akármiféle dolog miatt viszálykodás támad, senki sem avatkozik bele. Még az apa sem mer fiának segítséget nyújtani. A sértett fél a fejedelem bíraira hivatkozik, s ha ezután is merné valaki bántani, — azt kivégzik. Ehhez azonban az szükséges, hogy a sértett fél azonnal megtegye a vádat és hogy a bántalmazót, mint foglyot, magával vigye. A mongolok különben halállal csak azt büntetik, akit tetten kapnak vagy, aki

maga vallja be bűnét. Halálos bűnök: az emberölés meg a nagyobb tolvajlás. A kisebb lopásért, pl. egy ürü ellopásáért, ha csak többször nem fordul elő, kegyetlenül megverik az embert. Néha száz botütést is rámérnek. Kivégzik még azokat is, akik azt hazudják, hogy idegen fejedelmek követei.

Ha valaki meghal közülök, roppant jajgatást visznek véghez és igazán meggyászolják. Hozzátartozóit azon évben az adófizetés terhe alól is felmentik. Azok, akik egy felnőtt ember halálánál jelen voltak, egy egész évig sem mernek a nagy khán palotájába menni; azok azonban, akik csak egy gyermek halálának voltak tanúi, egy hónap lefolyta után már akárhová elmehetnek. Hogy ezen tartózkodási kényszerűségnek ne kelljen magukat kitenniök, a nagyobb beteget rendszeren magára hagyják s háza elé egy fekete nemezbe csavart lándzsát szúrnak. Ez a figyelmeztető jel, hogy nagybeteg van a háznál.

Ha valami tekintélyesebb emberök hal meg, titokban kiviszik a mezőre s ott beássák a házat a földbe. A halottat asztalhoz ültetik, amelyre húst és kancatejet raknak. A ház mellé egy kancát a csikájával és egy felnyergelt lovat kötnek s azután földdel az egészet betemetik. Sokszor az aranyát és ezüstjét is eltemetik vele. A sírnál egy lovat ölnek meg, melynek a húsát megeszik, bőrét pedig szalmával kitömik és négy póz-nára felállítják. Mindezt azért teszik, hogy legyen az elhunytnak a másvilágon háza, étele, lova, mindene, amihez a földön hozzászokott.

A vezérek eltemetésénél kimennek nagy titokban a mezőre, ott a gyepet gyökerestül kitépik s egymás mellett két nagy gödröt ásnek. Az egyikbe, az elhunyt-

nak legkedvesebb szolgáját lefektetik, a hullát ráeresztik és ott hagyják, míg az élő ember már fuldokolni kezd; ekkor a hullát felhúzzák. Ez eljárást kétszer ismétlik. Ha a szolga életben marad, szabaddá lesz, ha megfullad ott marad a sírban. Melléje rakják a fennebb említett tárgyakat, s betemetik; a vezér hulláját pedig a másik gödörbe ássák el. A sírokat a földdel egyenlővé teszik, visszarakják a gyepet s szállásaikhoz mennek, hol még az elhunytak szekerét, házait szétrombolják s többé három nemzetségen keresztül senki a nevét sem említi.

A mongolok országában két nagy temető van: az egyikbe temetik a fejedelmeket, a vezéreket s nemeseket és bárhol haltak legyen meg ezek, ha csak lehetséges, elviszik őket a temetőjükbe; a másik temető az, melybe a Magyarországból elhullottakat ásták, mert ott sokan veszték el közülük. E temetők közelébe az örökön kívül senki sem mer menni; ha valaki oda téved, azt azonnal megfogják és jó erősen megverik. Így mi is majdnem pórul jártunk; mert amint semmi rosszat sem sejtve, a temetőbe beléptünk, egyszerre csak ránk nyilaztak, persze azonnal visszafordultunk s csak idegen követi voltunknak köszönhattük, hogy egyéb bajunk nem történt.

Az elhunytak házát, holmiját, sőt rokonait is tisztátalanoknak tartják mindaddig, míg azok a következő tisztítási szertartásnak nem vetik magukat alá. Néhány lépésnyi távolságra egymástól két máglyát raknak, azokat meggyújtják s melléjük a földbe két lándzsát szúrnak, melyeket fölül egy zsineggel kötnek össze; e lándzsák közt és e zsineg alatt kell elvonulni a rokonoknak, kell elvontatniuk az elhunytak holmiját s el kell vezetni házi állatait; az elvonulás tartama alatt két

oldalról két asszony bizonyos szavakat mormogva, vízzel megfecskenéz minden elhaladó embert, állatot és holmit. E szertartás elvégeztével megint mindent tisztának tartanak.

A kunok a sírok fölé dombokat emelnek s azokra egy arccal keletnek fordított szobrot állítanak fel, amely a hasán csészét tart. A gazdagok és hatalmasok sírja fölé pyramisokat emelnek. Láttam sírokat, amelyek fölött téglából épített nagy tornyok, vagy kőből épült házak állottak. Láttam továbbá egy sírt, amely fölött négy rúdra akasztva tizenhat lóbőr lógott; ugyanezen sír mellett inni való kumisz és főtt hús is állott.

A mongolok hisznek egy Istenben, aki a látható és a láthatatlan dolgokat teremtette, s aki az embert érdeme szerint megbünteti vagy megjutalmazza. Azonban ezen Istent nem tisztelik meg áldozatokkal, ilyeneket csak azon bálványoknak mutatnak be, amelyekről főntebb szólottunk.

Habár a mongoloknak nincsenek is törvényeik és szabályaik, amelyek szerint igazságot szolgáltatnának, vagy amelyek szerint a jót a bűntől megtudnák különböztetni, mégis, már csak hagyományaiknál fogva is, némely dolgot bűnnek tartanak. Így bűnnek tartják, ha valaki kést a tűzbe dob, vagy avval a lángot csak meg is érinti, késsel a húst a fazékból kiveszi, a tűz mellett baltával fát hasít, vagy olyan ostorra támaszkodik, mellyel lovat hajtanak; ezeken kívül bűnt követ el az is, aki az ostorral megérinti a nyilvesszőket, aki megöl egy kis madarat, aki tejet elönt, vagy húst a földre dob, aki valami csontot egy másikkal megtör. Végre igen nagy bűn még az is az ő szemükben, ha valaki a khánnak vagy más vezérnek a palotájában a küszö-

bot megérinti. Mindazok, akik az itt említett dolgok közül valamit készakarva tesznek, halállal bűnhődnek; ha pedig csak véletlenül esnek ilyenféle hibába, papjaiknak bánatpénzt tartoznak fizetni és magukat a tűz által oly módon megtisztíttatni, amint azt fentebb leírtam.

A mongolok nagyon hisznek a jóslatokban, a jövendölésekben és kuruzslásokban. Ha az ördögtől valami választ kapnak, azt olybá veszik, mintha az isten felelt volna nekik. Félnek is az ördögtől és tisztelik őt, áldozatokat hoznak neki, minden ételükből és italukból az első falat, illetőleg az első korty az övé. (A mongol nem ismer ördögöt, csak ártó, rossz szellemeket. Baráthosi.)

Minden új dologhoz holdtöltekor vagy újholdkor fognak. A holdnak ugyanis valami csodatevő erőt tulajdonítanak s azért imádják is.

A mongolok uraiknak mindenben pontosan engedelmeskednek, pontosabban, mint sok szerzetes az apátjának. Vezéreiket végtelenül tisztelik és előttük soha sem hazudnak. Egymás közt nem civódnak vagy legalább is tettelegességre vagy gyilkosságra — bár gyakran vannak ittás állapotban — soha sem kerül náluk a sor. Lopások sem igen fordulnak elő, úgy, hogy még kincseiket sem zárják el lakattal. Ha valakinek valami marhája eltéved, bárki is akad rája, vagy hozzá sem nyúl, vagy elvezeti azokhoz, akikhez a gazdátlan állatokat vinniök kell. Már most a tulajdonos bármikor megy el ezekhez az emberekhez, jószágát náluk mindig megtalálja.

Egymást nagy tiszteletben tartják s nagyon megbecsülik. Ha még kevés ennivalójuk van is, szívesen

megosztják egymással. Türelmük a szenvedések elviselésében roppant nagy; böjt idejében egy vagy két napig egy harapást sem esznek, s ahelyett, hogy panaszkodnának, játszanak, énekelnek s olyan vígan vannak, mint akár a legkitűnőbb lakoma után. Más tekintetben sincsenek elkényeztetve s még lóháton is a legnagyobb hideget vagy meleget könnyen elviselik.

Más oldalról vannak rossz tulajdonságaik is, így például nincs nép, mely az idegenek iránt büszkébb és gőgösebb lenne, mint a mongol. Mindenkit, aki nem mongol megvetnek és még ha bármilyen nagy úr volna is, semmire sem becsülnek.

A böjtnek a fele körülbelül már elmúlt, amidőn a párisi aranyműves fia eljött Mangu khánhoz és bejelentette neki, hogy ama díszes ezüst munka, melyet atyja a khán parancsára megkezdett, elkészült. Megjegyzendő ugyanis, hogy Mangu khán Karakorum városa mellett egy nagy térséget téglafallal kerített be s arra egy palotát építtetett, melyben évenként kétszer, mikor elhagyja e helyét s mikor oda visszatér, nagy ünnepet szokott ülni. Különösen az utóbbi alkalomból számos előkelő mongol, néha ugyancsak messze földről jő össze e helyre. A khán hatalma és gazdagsága jeléül drága ruhákkal s más értékes tárgyakkal ajándékozza meg őket. A palota mellett más terjedelmes épületek is vannak, amelyekben az élelmiszereket és kincseket őrzik. Mivel pedig nem látták tisztességesnek, hogy e palotában edényekben hordják körül a tejet, Vilmos aranyműves segítette a bajon. Csinált ezüsből egy fát, melynek tövéhez négy ugyancsak ezüsből készült oroszlánt fektetett és mindegyiknek szájába csatornát tett, melyekből kancatejet szoktak kiönteni. Négy más csatornát

meg úgy helyezett el, hogy azok a fa tövétől annak tetejéig értek, felső végök aranyozott és kígyóalakú volt. E csatornákból különböző italokat folyattak: az egyikből bort, a másikkól karakozmoszt, a harmadikkól ballt, a negyedikkől szerazint. A fa lábánál azután négy ezüst edény volt, amelyekben amaz italokat felfogták. A fa tetejében egy ezüst angyal állott, kezében trombitával, a fa alatt pedig jó nagy lyuk volt, amelyből egy erős cső vezetett az angyalhoz, úgy, hogy azon embernek, aki a fa alatti lyukba volt bujtatva, csak a csőbe kelleti fújnia s a trombita megszólalt.

A palotán kívül van még egy nagy szoba, melyben a szolgák mindig készen állanak, hogy amint az angyal trombitáját meghallják, a különböző italokat a különböző csatornákba kiöntsék. Ha tehát a vendégek inni akartak, a főpohárnok mester hangos szavakkal megparancsolta az angyalnak, fújjon a trombitájába; az, aki a fa alatt el volt bujtatva, jó erősen belefúj a trombitához vezető csőbe, mire ez megszólalt; amint ezt az ivószobában levő szolgák meghallották, elkezdték önteni a csatornákba a különböző italokat, melyek azután a fán levő csöveken át a felfogó edénybe folytak; innen az italokat ismét más szolgák a vendégek elé vitték.

A khán palotája templomhoz hasonlít, melynek középen van a hajója, kétoldalt oszlopsorai, délnek pedig három nagy kapuja; a középső kapuval szemközt áll ama ezüstfa. A khán ülőhelye a palota északi oldalán egy emelkedett helyen van, hogy őt mindenki láthassa. Az emelvényre két lépcső vezet fel, az egyikken azok, akik őt az ebédnél kiszolgálják, felmennek, a másikon meg lemennek; azután pedig ismét a középen

lévő üres helyeken foglalnak állást. Ugyancsak a közép-állanak azon követek is, akik ajándékokat hoznak. A kháni emelvénytől jobbra, azaz a nyugati oldalon helyezkednek el a férfiak, a baloldalon pedig a nők.

Ami magát Karakorum városát illeti, tudathatom Felségeddel, hogy ha a khán palotájától eltekintünk, az nem ér annyit, mint Franciaországban St. Denis, amelynek monostora van tízszer akkora, mint a khán palotája. A tatár városnak csak két nagy utcája van, az egyik a mohamedánus, amelyben a vásárokat tartják, a másik a kathaji, amelyben a kézművesek laknak. Ez utóbbiban vannak a templomok: tizenkét pogány, két mohamedánus és egy keresztény templom. Az utóbbi földhányás veszi körül, amelynek négy kapujánál vásárokat is tartanak; a keletinél árulnak mézet és gabonát, amiből azonban mindig csak kevés van; a nyugatinál juhokat, meg kecskéket; a délinél ökröket meg szekeret s az északon lovakat. E két utcán kívül vannak még paloták, melyekben a fejedelem tisztviselői laknak.

Amint Mangu megtudta, mint fentebb említettem, hogy Vilmos aranyműves a maga munkájával készen van, azonnal elindult Karakorum felé. Mi őt útjában mindenütt követtük. A Jézus menybemenetele utáni első vasárnap megérkeztünk Karakorumba s egy erre a célra kijelölt házban kaptunk szállást, itt ismerkedtem meg Vilmos és mások közbenjárásával, a mongolok papjaival.

A tatár papok mind kuruzslók és amit ezek parancsolnak vagy mondanak, a többiek haladéktalanul végrehajtják. A mongol papok számosan vannak, élükön egy főnök áll, aki az ő patriarchájuk. Ez mindenhova követi a khánt, s tőle mindig, mintegy kőhajtásnyi távolságban lakik, ő továbbá az, aki első sorban fel-

ügyel ama szekerekre, melyekben bálványait hordják. Többen e papok közül nagyon tapasztaltak s ezekhez jönnek azután az egész országból tanácsot kérni. A csillagióslásban nagyon jártasak; előre megtudják mondani, mikor lesz nap vagy holdfogyatkozás. Ha jóslatuk ez irányban teljesedik, tömegesen hordják nekik az élelmiszereket úgy, hogy ilyenkor ugyancsak elárasztja őket a bőség. Ha a nap- vagy holdfogyatkozás beáll, összecsdül a nép, elkezdi verni a dobokat és üstöket s ísszonyú kiabálást visz véghez; ha azután a fogyatkozás megszűnt, van lakoma és dáridó.

Ezek a kuruzslók megjelölik a napokat, melyek bizonyos dolgok teljesítésére alkalmasak és szerencsét hozók, vagy amelyek szerencsétlenek. Ez az oka, hogy a mongolok ezen emberek jóváhagyása nélkül semmiféle csatába vagy háborúba nem bocsátkoznak. így például már régen visszatértek volna Magyarországra, ha kuruzslóik megengedték volna. Mindent, ami az udvarhoz jut, a tűzben tisztítanak meg s kiveszik belőle részüket; az elhunytak házieszközeivel is így tesznek. Ezt láttam magam is, amikor ott tartózkodásom ideje alatt egy asszony meghalt.

Azon szokás is uralkodik náluk, hogy május hó 9-én amennyi fehér kancát csak találnak, mind feláldozzák isteneiknek. Akkor, amikor friss kozmoszt készítenek, egy keveset a földre öntenek belőle s azután nagy ünnepet ülnek épen úgy, mint nálunk néhány helyen sz. Bertalan és sz. Sixtus napján, új bort, sz. Jakab és sz. Kristóf napján meg gyümölcsöt kóstolnak.

Ha a mongolnak gyermeke születik, azonnal elhívat egy kuruzslót, hogy mondja meg, mi sors vár az újszülöttre, úgy szintén, ha valaki megbetegszik közülök,

a rokonok mindjárt felkeresnek egyet, hogy bűbajos mesterségével segítsen a betegen. Erre nézve az a metzi asszony, akiről már szoltam, egy érdekes esetet mondott el nekem. Az ő úrnőjének, aki keresztény volt, egyszer igen értékes prémekeket hoztak ajándékba. A kuruzslók persze mindjárt kezökbe vették, hogy a tűzzel megtisztítsák, de többet tartottak meg belőle, mint amennyi őket megillette; ezért őket egy asszony, aki amaz úrnő drágább holmijára felügyel, bevádolta s ők erős szidást kaptak. Kevéssel utóbb azonban az úrnő súlyos betegségbe esett s nagy fájdalmakat szenvedett. Megjelentek nála a kuruzsló urak, a betegőt egy kissé távolabbra eső helyre leülvén, meghagyták az egyik szolgálónak, hogy nyúljon a beteg legfájósabb tagjához s ha valamit talált oíí, kapja el azonnal. Ez odanyúl s íme! egy darab nemezt talál, amit a földre dob; a nemezdarab elkezd mozogni s csúszni, mintha élne. Persze készen volt a kuruzslók vádjá az ellen, aki lopásukat felderítette. Azt mondták, hogy úrnőjét megbűvölte, kivonszolták a sátorból s hét napig verték meg kínozták, hogy vallja be bűnét, mellyel vádolták. Ezalatt az úrnő meghalt. Meghallotta ezt a szegény kínozott nő s kérte a kuruzslókat, hogy öljék meg már őt is, mert ő nem élhet meg úrnője nélkül. Ők azonban csak kínozták. Megtudta azonban az egész esetet Mangu khán s megparancsolta, hogy bocsássák szabadon. Így menekült meg az asszony a kuruzslók körmei közül.

Még az a gonoszságuk is megvan a tatár bűbajosoknak, hogy ha akarják, esőt csinálnak vagy vihart idéznek elő. Megtörténik azonban az is, hogy például karácsonykor nagy hideg áll be s ők minden fufangjukkal sem tudnak a bajon segíteni. Mit tesznek ekkor?

Valakit, aki az udvarnál van, bevádolnak, hogy okozója a vesztésnek, s azt azután azonnal meg is ölik.

Némelyik közülök az ördöggel is cimborál, hogy megtudja azt, amit kivan. Ha az ördögtől olyas valamire nézve, amit például a khán kérdez tőlük, feleletet akarnak kapni: bevárják az éjjelt s ekkor szobájuk közepére főtt húsdarabokat tesznek; egyikök elkezd bűbájos szavakat morogni, a füstfelfogót, amit kezében tart, vagdalja a földhöz, majd ugrál s táncol mindaddig amíg eszméletét veszti s elkezd fantáziálni. Ekkor erősen lekötik s várják, míg megjő az ördög, aki meg-
 eteti s megadja a kért választ. Egy ilyen alkalommal, amint nekem Vilmos beszélt, egy magyar elbujt házukba, hogy rettenetes titkaiknak tanúja lehessen. Amint azonban a papok az ördögidézést csinálják, egyszerre hallják a fedélről a gonosz lélek panaszos hangját, amint mondja, hogy nem mehet be, mert keresztény ember van köztük. Persze, amint a magyar ezt meghallotta, futásnak eredt és szerencséje, mert a többi kuruzsló abban a pillanatban elkezdte őt keresni. Mindezen dolgokat e bűbájosok rendszeren űzik, de még másokat is művelnek, amiket azonban elmondani hosszadalmas dolog volna”.

Sok kihagyással, mely főleg az útközben elszenvedett fáradalmakról s az érintett népekről szól, ezekben ismertettem Rubruquis jelentését, melyet a francia királyhoz intézett. Ő maga nem juthatott el urához, mert rendje főnökével találkozott, aki eltiltotta a Franciaországba való visszatéréstől, úgy mondják nem tartotta kívánatosnak, hogy minden tapasztalatáról tájékoztassa a franciákat.

Itt csak még néhány sort idézek Rubruquis jelen-

léséből, melyben többször tesz említést a magyarokról. Egy helyen azt mondja, hogy bizonyosan étlen pusztultak volna útjukban, ha a jó Isten keresztény magyarokkal nem hozza össze, akik aztán elláíák őket élelemmel. Másik helyen az útközben levő országokat sorolja fel s itt megemlékezik Magyarországról is. Szó szerint idézem idevágó szavait:

„ . . . Már tizenkét napig mentünk az Etilia folyótól elindulva, mikor egy másik nagy Jagag nevű folyóhoz értünk, amely eredetét Paskatirban veszi s a Kaspi tengerbe szakad. Paskatir lakói ugyanazon nyelvet beszélnek, mint a magyarok, pásztorkodnak és semmiféle várost nem építenek. Országuk nyugat felől Nagy Bolgárországgal határos ...”

Most könyvünkhöz vágó szemelvényeket iktatok ide Marko Polo könyvéből is. Megjegyzem, hogy néhány szakaszát Khatajról, vagyis Khináról is ide iktattam, részben azért, mert ezeket a mongolok terjesztették el, részben pedig, mert igen becses művelődéstörténeti vonatkozásúak.

„ . . . A sivatagban semmiféle emberi lakást sem lehetett látni, nyáron azonban vannak lakói; a nagy hideg az, ami e síkságot lakhatatlanná teszi. A síkság északi határán van Karakorum, melynek kerülete körülbelül három mfdnyi. A várost erős földbástya veszi körül (kő e vidéken nincs). Mellette van egy nagy citadella, melyben a kormányzó pompás palotája áll. Karakorum volt az első város, melyet a mongolok, miután ősi lakhelyeiket elhagyták, elfoglaltak. Hogy miként történt ez, ím, el fogom mondani.

A mongolok előbb észak felé Mandsuria közelében laktak, ahol sem városok, sem várak fölött nem

rendelkeztek; ehelyett sok volt országukban a terjedelmes búja legelő, a nagy folyó és patak. Királyuk nem volt, de adót fizettek egy hatalmas fejedelemnek, akit a saját nyelvükön Uong khánnak, azaz János papnak neveztek. Ez a János pap az, akinek személye és hatalmáról az egész világ beszél. Adóul a mongolok minden barmuk s minden vagyonuk után tizedet, azaz minden tíz tárgy után egyet fizettek.

Megtörtént pedig, hogy a mongolok nagyon elszaporodtak; mikor ezt János pap látta, félt, hogy kellemtelenséget fognak neki okozni s ezért őket különböző vidékekre szét akarta osztani. A szétosztással egyik hűbéresét bízta meg. Mikor a mongolok ezt látták, nagyon elszomorodtak, összeszedelőzködtek s egy sivatagon át oly messzire hurcolkodtak észak felé, hogy János pap többé nem árthatott nekik. Itt azután megtelepedtek s megtagadták az adófizetést.

Történt 1187-ben Kr. u., hogy a mongolok maguknak királyt választottak, választásuk Dsingizre, egy erős, bátor és igen-igen okos férfiúra esett. Megválasztása után a különböző tartományok mongoljai összegyűltek s mint fejedelmüknek, hódoltak neki.

De minek beszéljek én erről sokat? Annyi mongol jött ekkor össze, hogy az bámulatos. Mikor Dsingiz fejedelem népe sokaságát látta: dárdákat, dsidákat s más fegyvereket készítettet s nemsokára nyolc tartományt hódított meg. A meghódított tartományokban sem a lakosok személyét, sem vagyonát nem bántotta, hanem hódítmánya megőrzésére a maga emberei közül egy csapatot hagyott ott, ennek megerősítésére a legyőzött lakosságból többeket megfogadott s azután seregével újabb hódításra tovább ment; ily módon sok

országot hatalma alá hajtott. A legyőzött nép pedig, mikor látta, hogy a katonák kihágásai ellen meg vannak védve, hogy semmi kárt sem szenvednek s hogy a fejedelem mily jószívű: önként meghódoltak neki és hívek maradtak hozzá.

Mikor már Dsingiz elég erősnek érezte magát, azon gondolata támadt, hogy meghódítja az egész világot; követeket küldött tehát János paphoz s tőle leányát kérte feleségül. Ez 1200-ban történt Kr. u. Mikor János pap meghallgatta Dsingiz khán követeit, így fakadt ki: „Micsoda? — monda — annyira ment a szemtelensége, hogy leányom kezét kéri, holott jói tudja, hogy alattvalóm és szolgám. Mondjátok meg neki, hogy inkább elégetem lányomat, semhogy neki feleségül adjam és hogy őt, az elbizakodottat, mint árulót és lázadót halállal kell büntetnem”. Ezután meghagyta a követeknek, hogy azonnal hagyják el udvarát s többé színe elé ne kerüljenek.

A követek azonnal elutaztak, visszatértek urukhoz s megmondták neki mindent, egy szót sem hallgatva el, amit János paptól hallottak.

Mikor Dsingiz khán követeitől János pap aljas üzenetét meghallotta, roppant haragra lobbant s oly hangosan, hogy a körülötte állók jói hallották, így szólt: „Érdemtelen legyek az uralomra, ha a sértést, melyet János pap rajtam elkövetett, keményen meg nem bosszúlom, oly keményen, miként még sértést ily drágán vissza nem fizettek. Legközelebb megmutatom neki, szolgálja vagyok-e én?” Ezek után összegyűjté csapatait s minden harcra képes emberét. Oly előkészületeket tett a háborúra, minőket még senki sem látott s tudtára adta János papnak, hogy készüljön a védelemre.

János pap ez üzenetet tréfának vetie s azt mondta, hiszen Dsingiz nem is katona; mindamellettt összegyűjtötte seregeit s nagy előkészületeket tett, hogy ha a mongol fejedelem őt mégis megtámadná, elfoghassa s megölhesse. És tudjátok meg, hogy a különböző népekből oly nagy sereget gyűjtött össze, hogy igazi csoda volt.

Mindkét fél tehát nagy előkészületeket tett. De minek beszéljek erről hosszasan? Elég az hozzá, hogy Dsingiz egész hadseregével elindulva egy Tanduk nevű szép és nagy síkságra jutott, itt tábort ütött; s mondhatom, annyi volt az embere, hogy ő maga sem ismerte számukat. Mikor megtudta, hogy János pap közeledik feléje, nagy volt az öröme, mert a hely szép, tágas és ütközésre nagyon alkalmas volt. Szívesen várt hát oit s kívánta, vajha ellenfele minél előbb megérkeznék.

De hagyjuk egyelőre Dsingizt s vessünk egy pillantást János papra és seregeire.

A történelem tanítja, hogy mikor János pap megtudta Dsingiz khán támadását minden erejével eléje ment s ment addig, míg a tanduki síkságra nem ért. Itt ő is tábort ütött s mind a két sereg két napig pihent, hogy minél több erőt és harcikedvet gyűjtsön.

A pihenő tartama alatt Dsingiz keresztény és mohamedánus csillagjósait maga elé hívatta s megkérdezte tőlük, hogy melyik hadsereg fog hát győzni. A mohamedánusok keresték ugyan, de nem tudták megmondani az igazságot, hanem a keresztények ügyesen kimutatták azt neki. Vettek ugyanis egy bambusz pálcát, azt kétfelé hasították s részeit két oldalra dobták, elnevezvén az egyiket Dsingiz khánnak, a másikat János papnak s azután így szóltak: „Ügyeljetek s látni fog-

játok az igazságot! A pálcadarab, mely a győztes nevét viseli, a másikra fog helyezkedni!” Dsingiz kíváncsian nézte a dolgot; a keresztény csillagjósok elolvastak egy zsoltárt s elmondták a többi varázsszavakat. Egyszerre, mindnyájok szemeláttára a pálcadarab, melyet Dsingiz khánnak neveztek, a nélkül, hogy valaki hozzá nyúlt volna, lassan mozgásba jött és ráfeküdt arra, melyet János papnak neveztek el. Mikor a mongol fejedelem ezt meglátta, nagyon megörült. Amikor azután az események a keresztényeknek igazat adtak, mindig nagy tiszteletben s olybá tartotta őket, mint akik mindig igazat mondanak.

Miután a hadseregek pihenésére szánt két nap elmúlt, ezek megragadták fegyvereiket, összecsaptak és egymás ellen a legnagyobb elkeseredéssel harcoltak, egyik és másik részről is sokan elesetek. Végre Dsingiz khán maradt a győztes, aki miután János pap a csatában elesett, annak egész országát elfoglalta. E csata után Dsingiz khán még hat évig uralkodott s ez idő alatt mindig nagyobbította birodalmát; míg végre egy vár ostrománál nyíl által térden találva, meghalt. És ez nagy baj volt a mongolokra nézve, mert benne bátor és eszes uralkodót vesztek el.

Dsingiz khán után, aki a mongolok első királya volt, még hatan uralkodtak: Kujuk khán, Batu khán, Hulagu khán, Mangu khán és Kuglaj khán, aki jelenleg is uralkodik s aki hatalmasabb, mint eledéi; sőt mondhatom hogyha az összes keresztény és mohamedánus uralkodók összeállnának, nem volna akkora hatalmuk, mint az övé; mert ő az összes mongol birodalmaknak, úgy a keletieknek, mint a nyugatiaknak ura. Ezen

khánnak nagy hatalmáról később, e könyvben még főbbet fogok mondani.

Elmondom hát, hogy a nagy khánokat s mindazokat, akik Dsingiz khán családjából származnak egy Altai nevű hegységbe szokták eltemetni. Bárhol, ha mindjárt száz napi járásnyira haltak is meg, oda, a fentvezetett hegységbe viszik. Elmondok még ez alkalomból egy nagy csodát. Mikor a holttestet a temetkezési helyre viszik, mindenkit, akivel útközben találkoznak, megölnék, azt mondván neki: „Eredj, szolgálj uradat a másvilágon!” A mongolok ugyanis azt hiszik, hogy akit az elhalt sírjánál megölnék, az annak a másvilágon szolgájává lesz. Ugyan ezt tartják a lovakról is és azért a fejedelem halála után annak legjobb lovát megölik oly célból, hogy az a másvilágon is hordja urát. Így, mint bizonyos igazat mondhatom, hogy mikor Mangu khán meghalt, több mint húszezer embert öltek meg az útban, melyen a holttestet vitték,

Miután már a mongolokról beszélek, mondok egy más dolgot. A mongolok télen át síkságon és melegebb helyeken laknak, ahol barmaiknak jó legelőt találnak; nyáron pedig hidegebb helyekre, hegyek közé hurcolkodnak, ahol jó víz és buja rétek vannak. Kerek sátraik pálcákból építvék, melyeket nemezzel takarnak be; ezen lakásaikat mindenütt magukkal viszik, meri a pálcák könnyűek és hamar tova szállíthatók. A sátrak ajtaja mindig dél felé nyílik. Vannak szekereik, melyeket fekete nemezzel úgy betakarnak, hogy egy csepp eső sem hatolhat bele; a szekereket ökrök, vagy tevék vonják; ezeken szállítják asszonyaikat és gyermekeiket. Az asszonyok vásárolnak; mindenfélét eladnak, szóval beszereznek, amire férjöknek és a háztartásnak szüksége

van. A férfiak ebbe nem avatkoznak, ők csak vadásznak, madarásznak, sólymokat tanítanak be, vagy hadakoznak, mint nemes emberekhez illik.

Eledelök a hús és a tej. Mindenféle húst megessznek; megesszik a ló, a kutya, a mormotát és a dekányt is; ez utóbbiak ugyanis az ő országukban a mezőkön, földalatti lyukakban nagy számmal vannak.

A mongolok hisznek egy legfőbb égi istenben, kinek naponként füstölő áldozatot mutatnak be, de tőle csak szellemi és testi egészséget kérnek; van ezenkívül egy Nasigaj nevű földi istenök, akiről azt mondják, hogy örökdik gyermekeik, barmaik és egész vagyonuk fölött. Minden mongol tart sátorában ilyen nemezből és posztóból készített istent, akihez még hozzáállítja annak feleségét s gyermekeit; mindezeket a mongolok nagy tiszteletben tartják. Ebéd közben elővesznek egy kövér húsdarabot s avval bekenik az istennek, az isten feleségének s gyermekeinek száját; ezenkívül még husievest öntenek a sátor ajtaja elé s azt mondják, hogy az isten és családja részt vettek az ebédben.

A mongolok kancatejet isznak; ez színére hasonlít a fehér borhoz s igen jóízű ital; ők kumisznak hívják. Ruhájuk arannyal átvert posztóból vagy selyemből áll, melyet a legszebb prémmel, úgymint coboly-, hermelin- vagy rókaprémmel bélelnek. Fegyverzetük is igen szép és értékes. Fegyvereik az íjj, nyíl, kard és buzogány, de leginkább az íjjat használják, mert a világon nincsenek jobb nyilasok, mint ők. Egyáltalában jó katonák és a csatában vitézek s oly dolgokat visznek véghez, minőkre más népek nem volnának képesek, mert néha, ha szükséges, megtörténik, hogy egy hónapig is mennek anélkül, hogy élelmiszereket vinnének magukkal, isszák

a kancatejet s eszik azon állatok húsát, melyeket lenyilaznak. Lovaik pedig a mezők fűvét legelik le s nincs szükségük se árpára, se szalmára, se zabra s mégis engedelmeskednek uraiknak. Ha szükség van rá, azt is megteszik ez emberek, hogy fegyverestül egész éjjel a lóhátán maradnak, a lovak pedig legelészve mennek előre. Nincs az a nép, mely úgy alá tudná vetni magát fáradásnak és munkának, vagy aki oly kevésből megtudna élni, mint a mongol; azért is evvel a néppel legjobban lehet országokat és vidékeket hódítani; fejedelmek meg is tették, mert mint e könyvből látható lesz, ők a világ legnagyobb részének urai.

Ha valamelyik mongol fejedelem harcra kel és mondjuk 100,000 lovast visz magával, kirendel minden az ember részére egyet, aki neki parancsol; minden száz-, minden ezer- és minden tízezernek van megint egy-egy vezére, úgyhogy mindenki csak tíz embernek parancsol; ezek azután oly pontosan és rendben hajtják végre a rendeleteket, hogy az bámulatos.

A hadsereg menete közben kétszáz jó lovas mintegy két napi járóföldre mindig előre megy, hogy az utat kikémlelje. Épp így megy kétszáz ember a hadsereg mögött és tőle jobbra-balra, azért, hogy meg ne lehessék. Ha a mongol katonák hosszabb útra mennek, nem visznek magukkal más podgyászt, mint két tejtartót, egy kis fazekat, melyben a húst főzik s egy kis sátrat, mely őket az eső ellen védi. Néha megtörténik azután, hogy tíz napig is mennek anélkül, hogy főtt ételt ennének; ilyenkor csak lovaik vérével táplálkoznak; megnyitják ugyanis azok erét, szívják a vért, míg jól nem lagnak s azután megint elállítják. Visznek azonkívül tejet magukkal, amely úgy meg van sűrítve, hogy

tésztához hasonlít. Ha megakarják enni, vízbe teszik s addig rázzák, míg felolvad s azután megisszák.

Ha a mongolok megütköznek, ily módon győzik î ellenségeiket Nem tartják ugyanis szégyennek a futást, de azután visszafordulnak és nyilakkal lövöldöznek az ellenségre, úgyhogy annak nagy károkat okoznak. Lovaik is aszerint vannak betanítva, s oly gyorsan fordulnak ide s oda, hogy egy kutya sem csinálná jobban. Futva épp oly ügyesen harcolnak, mint szemtől szembe, meg futás közben is gyorsan lövöldöznek az ôket diadalittasan üzô ellenségre. Mikor észreveszik, hogy ezeknek lovai és számos emberük megsérült, gyorsan visszafordulnak, anélkül, hogy a rendet legkevésbé is megzavarnák, roppan kiáltozás közt megújítják a támadási és felbontják az ellenség sorait. Nem egy csatát nyertek már ilyenformán akkor, midôn ellenségük azt hitte, hogy ð a gyôztes.

Mindaz, amit fentebb mondtam, csak az igazi mongolokról szól; mert mai napság már nagy részök igen elkorcsosult. Akik Kathajban (Khina) laknak, elhagyták saját hitôket s a pogányok erkôlcsseihez simulnak; akik pedig a keleti birodalomban laknak, felvetlek a mohammedánusok szokásait.

Igazságot ilyenformán szolgáltatnak: Ha valaki egy csekélyebb értékû tárgyat lopott, a fejedelem parancsára rámérnek aszerint, amilyen kárt okozott hét, tizenhét, huszonzét, harminchét vagy néha százhet botütést is. Néha az emberek e botütések alatt meg is halnak. Ha azonban valaki egy lovat vagy más ilyen értékesebb tárgyat lopott el, amiért halált érdemel, testét karddal kettévágják. Ha a tolvaj az ellopott jószágának kilencszeresét meg tudja téríteni, megszabadul a

büntetéstől. Mindenki a maga állatait, legyenek azok lovak, tevék, ökrök, tehenek, vagy bármi más, ismertető jellel látja el és minden őrizet nélkül kihajtja a legelőre. Ott a különböző tulajdonosok állatai összekeverednek, de az ismertetőjelekről mindegyiknek gazdája könnyen felismeri a maga tulajdonát.

A nagy khán, Kublai, a királyok királya, aki jelenleg uralkodik, szép külsejű, se nem nagy, se nem kicsiny, szóval középtermetű ember. Egy kissé húsos, de tagjai arányosak. Arcbőrének színe fehér, melybe pirosság vegyül; szemei feketék, orra szabályos. Négy törvényes felesége van. Atyja halála *után* legidősebb fia öröklí a iront. Mind a négy feleségét császárnénak hívják; de azonkívül mindegyiknek külön neve van. E nők mindegyike külön-külön udvart tart, számos udvarhölgyük, szolgálók és szolgálójuk van, akiknek száma egynél-egynél legalább tízezerre megy.

A khánnak huszonkét törvényes fia van, a legidősebbet Dsingiznek hívják, a mongolok első uralkodója, a jó Dsingiz khán iránti kegyeletből; ennek kellett volna uralkodnia atyja halála után; de ő halt meg előbb, egy Timur nevű fiúgyermeket hagyván hátra; az örökösödési jog most erre szállott. Ezen Timur okos és ügyes, azt magam is bizonyíthatom. A többi törvényes fia közül hét, nagy királyságoknak és tartományoknak ura és mindnyájan igazságosan uralkodnak, mert okos és ügyes emberek. De hisz nem is csoda, atyjok a nagy khán a legokosabb és minden dologban a legjártasabb ember; kitűnő hadvezér, jelesen kormányozza a népeket és országokat; nála kiválóbb férfú a mongolok között még nem volt.

A nagy khán évenként három hónapig, december-

ben, januárius és februáriusban Kambalukban, (Kháo városa, ma Peking) Kathal fővárosában lakik. Itt épüli, még pedig oly módon, az ő nagy palotája:

Egy nagy négyszögletű tér egészen fehér, ereszes fallal van körülvéve, a négyszögnek minden oldala egy mérföld, az egész fal tehát négy mérföld hosszú. A fal magassága tíz láb, a négyszögnek minden csúcsában és a fal közepén is nagy és szép paloták állanak, melyekben az uralkodó fegyverzetét: nyilakat, tegezeket, puzdrákat, nyergeket, gyeplőket szóval mindazt őrzik, amire egy hadseregnek szüksége van. Egy-egy palotában azonban csak egyféle fegyvernemet helyeznek el, az egyik tele van nyilakkal, a másik nyergekkel, a harmadik gyeplőkkel, a negyedik tegezekkel és így tovább.

A falnak öt dél felé néző kapuja van; a közepén egy nagy, emellett két kisebb és a fal végén ismét két kisebb. A nagy kaput csak akkor nyitják ki, ha a nagy mennyiségű fegyverzetet valami háború kitörése alkalmából kihordják; a négy kisebb ajtó a ki- és bejáratra szolgál. A négy mérföld hosszú falon belül egy másik hosszúkás négyszög alakú fal van, amelyhez, úgy mint a külsőhöz, nyolc fegyverrel megtöltött palotát építettek s melyen szintén öt, dél felé néző kapu van. Az utóbb említett négyszögön belül van az uralkodó palotája.

Ennél nagyobb talán soha sem épült; emelete nincs, de a padlózat tíz arasznyira van a földtől. A teteje nagyon magas, a falak és a szobák mindenütt aranyozottak, vagy ezüstözöttek; azonkívül tele vannak festve sárkányokkal, négylábú állatokkal, madarakkal és másfajta tárgyak képeivel. Éppen ilyen a tető is, úgy hogy az egész palotán nem láthatsz egyebet, mint aranyat, ezüstöt vagy festményt.

A nagy terem akkora, hogy hatezer ember kényelmesen megebédelhetett benne; azonkívül annyi a palotában a szoba, hogy igazi csoda. Egyáltalában ez a palota oly nagy, oly szép és oly gazdag, hogy senki a világon jobban be nem rendezhette volna. A tető gerendái és lécei veresek, sárgák, zöldek, kékek vagy más színűek s oly fényesek, hogy csillognak, mint a kristály. Az egész csillogó palota már messziről meglátszik.

A két kerítésfal között szép rétek és gyümölcsösök terülnek el, melyben a legkülönbözőbb gyümölcsök teremnek. E térségeken s erdőhelyeken tanyáznak a legkülönböző vadak is, mint a szarvasok, a dámvadások, az őzek, a vadkecskék, szép prémes állatok, szóval mindenféle szebbnél-szebb s különbözőbbnél-különbözőbb vad; ez az oka annak, hogy az emberek számára az uralkodó palotájához s a belső falaihoz is csak egy-egy út vezet.

Az egyik fal mellett egyik szeglettől a másikig egy szép tó terül el, amelyben a legkülönbözőbb fajtából, nagyszámú halat tenyésztenek, úgy hogy az uralkodó ahányszor csak halat akar enni, onnan hozathat magának. Megemlítem még, hogy a tavon egy folyó vezet keresztül: a halak azonban abból a nyilasoknál alkalmazott vas- és érchálók miatt nem menekülhetnek ki.

Az uralkodó palotájától észak felé, egy nyíllövésnyire egy mesterséges, egészen zöld domb áll, amely legalább száz láb magas s amelynek kerülete körülbelül egy mértföld; e domb örökké zöldelő fákkal van beültetve. Ha az uralkodó megtudja, hogy bárhol valami szép fa van, azt kiásatja gyökerestül és a gyökereket környező földestül elhozatja s e dombra ülteteti; az

ilyen nagy fákat elefántokkal hozzák. Mivel minden szép fát idehoznak, nem csoda, hogy a nagy khán parkjában vannak a világ legszebb fái.

A domb tetején egy szép palota áll, amely úgy kívül, mint belül egészen zöld, így aztán a domb, a fák és a palota is zöld, amiért is a dombot zöld dombnak nevezik. Az egész oly szép látványt nyújt, hogy aki először látja, el van ragadtatva. A nagy khán pedig azért csináltatta magának mindezt, hogy szívét öröm és gyönyör töltse el.

Ezen itt leírt palotán kívül építtetett a nagy khán fia részére is egy éppen ilyen nagyot és azt is éppen úgy rendeztette be, mint a magáét.

Beszéltem most a hatalmas uralkodó palotájáról, szólni akarok hát a nagy városról, melynek neve Kambaluk s amelyről el akarom mondani, miért és hogyan keletkezett.

Régen e helyen egy nagy és nemes város volt, mely Kambaluk, azaz az Úr városa nevét viselte. A nagy khán csillagjósaitól megtudta, hogy e város fel fog lázadni és uralma ellen nagy ellenzékét fog képezni, azért a mostani Kambalukot a másik mellé építette oly formán, hogy a kettőt egymástól csak egy folyó választotta el. Kiköltöztette a régi városból az embereket s az újba telepítette le.

Ez új város igen nagy, mert kerülete 24 mértföld. Négyszög alakban van építve s minden oldal hat mértföld hosszú; az egész fal földből van csinálva s van legalább tíz láb széles; de e szélessége nem mindenütt egyforma, mert felfelé keskenyebb lesz, úgy hogy a legfelső része már csak három láb széles. Fent egészen be van fedve. A fal magassága is több, mini tíz láb,

van rajta minden oldalon három kapu s minden kapu feleit egy szép palota, azonkívül a négyszög minden sarkában is van egy ilyen palota. Ezekben nagy termek, telvék azoknak fegyvereivel, kik a várost őrzik. A városban az utcák oly egyenesek, hogy egyik végökről a másikig el lehet látni.

A városban sok a nagy és szép palota, sok a vendégfogadó és sok a szép ház. A házcsoportok mind négyszögalakúak, úgyhogy a város egy sakktáblához hasonlít. A középén egy nagy harang áll, amelylyel az éjjelt jelzik; ha e haranggal háromszor jelt adtak, senkinek sem szabad többé lakását elhagynia, ha csak beteg ember segítségére nem megy; ennek is világot kell magával vinnie. Megjegyzem még, hogy a város minden kapuját ezer fegyveres ember őrzi, nem ugyanazért, mintha bárkitől is félnének, de mert ezzel is megakarják tisztelni uralkodójukat, aki a városban lakik és mert nem akarják, hogy a rablók legkisebb kárt is tehessenek.

A nagy khán testőrségét méltóságához képest 12.000 lovas katona képezi, ezeknek nevek készítők, ami annyit jelent, mint „az úr hűséges fiai”. A nagy khán pedig a testőrséget nem azért tartja, mintha bárkitől is félne, de mivel méltósága így kívánja. A 12.000 embernek négy kapitánya van; mindegyik külön-külön 3000 embert vezérel s ennyi marad három nap és három éjjel szakadatlanul a hatalmas úr palotájában; a három nap elteltével másik 3000 váltja fel őket, ezek megint három napig maradnak a palotában, úgy hogy mindig 3000 testőr van a khán személye körül.

Ha a nagy khán bármely ünnepies alkalomból vendégeskedik, ily formán ülnek asztalánál. Az ő asztala

a legmagasabb helyen áll és pedig a terem északi oldalán, ehhez ül ő, arccal délnek fordulva, mellette balra közvetlenül első felesége, jobb oldalán pedig fiai, unokái és mindazok foglalnak helyet, kik a császári család tagjai; ezek oly alacsony helyeken ülnek, hogy fejük a nagy khán lábaival egy vonalba esik. A többi főúr még alacsonyabban fekvő helyen ül. így van ez az asszonyoknál is, mert fiainak és rokonainak feleségei az uralkodó balján férjeikkel szemközt ülnek, velők egyenlő magasságban, a főurak feleségei pedig ismét alantabb fekvő helyeken úgy, hogy mindenki a császár által kijelölt ülőhelyet foglalja el. Az asztalok pedig úgy vannak elhelyezve, hogy a nagy khán az egész társaság fölött ellát. A termen kívül pedig több mint 40.000 ember gyűl össze. Sok ember jön az udvarhoz és mindenki ajándékot hoz az uralkodónak. Ezen emberek idegen országból jönnek s a legkülönbözőbb dolgokat hozzák magukkal.

Ott, ahol a nagy khán ül, egy finom aranyból készült nagy edény áll, melyben elfér bizonyára annyi bor, mint egy nagy serlegben; a nagy edény körül fel van állítva négy kisebb, úgy hogy a nagyból ezekbe átfolyhat a finom és kitűnő minőségű bor. A többi asztalokhoz a bort nagy fületlen vázákban hozzák; egy ilyen vázába befér annyi bor, amennyi tíz személynek elég; már pedig minden két ember elé tesznek egyet, emellé pedig két kisebb fogantyúval ellátott vázát állítanak, mindenki azután maga merít a nagy edényből, mely kettejük közt áll. Az asszonyoknak is megvan a maguk vázája. A fületlen és fogantyús vázák nagy értéket képviselnek, mert a nagy khánnak annyi az

arany és ezüst edénye, hogy ha elmondanám, nem hinné el senki.

Akik a nagy khánnak az ételeket s italokat felhordják, igen előkelő emberek, de azért szájukat és orrukat selyemből készült és arannyal áttört kendőkkel takarják el, nehogy lélekzetök a hatalmas uralkodó ételét, vagy italát érintse; ha a nagy khán inni akar, az összes zenészek, kik p2dig nagy számmal vannak jelen, ráhúzzák, mikor pedig a poharat kezébe veszi, az összes vendégek letérdelnek s így fejezik ki mély tiszteletüket iránta.

Az ételekről nem szólok többet, mert hisz mindenki gondolhatja, hogy mennyit s mily sokfélét hordanak fel. Mikor mindnyájan megebédeltek s az asztalokat elvitték, nagy számú igen ügyes bűvész és táncos jön be a terembe, akik játékkal és mozdulataikkal nagy örömet és nevetést idéznek elő. Ezek elvonultával mindenki elhagyja az ebédlő termet.

A mongolok általánosan megülik születésük napját. A nagy khán szeptember 28-án született; ezen napon van tehát, az új év napját kivéve, a legnagyobb ünnep. E napon veszi fel a nagy khán legjobb, arannyal átszótt ruháit, legalább 12.000 hűbérese és vezére pedig ugyanoly színben s ugyanoly módon öltözködik, persze azzal a különbséggel, hogy ruháik nem oly drágák. Hord mindegyikök azonkívül egy arannyal átvert övet, ezt és ruháikat mindnyájan az uralkodótól kapják. Ezek azonban nem egyformák, mert némelyiken van annyi gyöngy és drágakő, hogy bizonyára megér 10.000 byzanci aranyat. Háromszor egy évben oszt ki hasonló ajándékokat a khán. Ebből is látható, minő hatalmas

ünnepe az uralkodó névnapja s hogy bőkezűségben aligha utánozhatja valaki.

Ugyancsak a fentemlített születésnapon a mongolok és mindazon tartományok lakói, kik a nagy khánt uralják, tehetségük és az illendőség vagy parancs szerint nagy ajándékokat hoztak. Ilyenekkel jelennek meg az udvarnál a kérelmezők is; tizenkét előkelő férfiú van kiküldve, hogy e kérelmezők kívánalmait, amennyiben megilleti őket, kielégítsék. Végre e napon a pogányok, mohammedánusok, keresztények és más vallásiak is mind kivétel nélkül forró imát küldenek a maguk isteneihez, hogy az uralkodónak hosszú, örömmel teljes és háborítatlan egészségtű életet adjon.

Újév ünnepe a mongoloknál februáris havára esik. Ekkor a nagy khán és összes alattvalói, férfiak és asszonyok, kicsinyje és nagyja, fehér ruhába öltözködnek; teszik pedig ezt azért, mert hiszik, hogy a fehér ruha az egész esztendőre szerencsét hoz. E napon hoznak gazdag arany-, ezüst-, drágakő-, gyöngyök- és mindenféle értékes kelmékből álló ajándékokat az uralkodó minden királyságából, tartományából, kerületéből és óriási birodalma minden vidékéről, hogy egész éven át legyen a hatalmas úrnak elég kincse, öröme és gyönyöre. Azonkívül az emberek egymásnak is adnak mindenféle fehér színű ajándékot, örömben egymást megölelik s mindenütt vígságot mutatnak, hogy boldogok legyenek egész éven át. Eljutnak a nagy khánhoz, birodalma több részéből megrendelt ajándékok is: több mint százezer fehér, gazdagon felszerszámozott ló, ötezer elefánt, melyeken pompás kelmék s mindegyiknek hátán még külön kincsszekrényke van, telve ezüst-neműekkel és más értékes tárgyakkal. Ezenkívül számos

teve, melyek megint csak az ezen ünnep alkalmából felajánlott kincseket hordják hátukon. Mindezen felsorolt ajándékokat egy menetben elvezetik az uralkodó előtt. Ezt végignézni — igazi gyönyörűség.

El keli még mondanom, hogy ezen ünnep reggelén, mielőtt az asztalokat felállítanák, a nagyteremben összegyűlnek az uralkodó elé a birodalma összes fejedelmei, a legkülönbözőbb rangfokozatban levő nemesei és tisztviselői, orvosai, csillagászai és tudósai; akik a teremben el nem férnek, azon kívül foglalnak helyet, de úgy, hogy az uralkodó végig láthatja őket. Mindnyájan rangfokozat szerint vannak felállítva: az első helyet a császár fiai és családja tagjai foglalják el, azután következnek a fejedelmek és a többi nemesek és így tovább. Miután mindannyian kitűzött helyeikre leültek, fölkel egyike a legbölcsebbeknek és harsona hangon elmondja: „hajoljatok meg és imádjátok”, mire mindnyájan meghajolnak és fejökkel a földet érintik. Ezután megint így szól az előbbi bölcs: „Hatalmas Isten, áldd meg a mi urunkat s tartsd meg őt számos éveken át örömben és boldogságban” a gyülekezet rázengi: „Úgy legyen!” Azután megint szól a bölcs: „Isten növelje birodalma hatalmát, árassza békéjét alattvalóira s terjesszen jólétet minden országában!” A gyülekezet megint ráfeleli: „Úgy legyen!” így imádják (nem imádat csak hódolat, Szerző) őt négyszer; azután elmennek egy szépen díszített oltárhoz, ahol egy vörös táblán olvasható a császár neve; van az oltáron ezenkívül egy aranyfüstölő, mellyel az oltárt és a táblát mély tisztelet jelei köd körülfüstölik, azután visszatérnek helyeikre s megkezdődik a menet az ajándékok bemutatásával. Miután mindez végbe ment, felállítják az

asztalokat s kezdetét veszi a vendégség, melynek lefolyása módját már fentebb megírtam.

Még egyet kell megemlítenem ez ünnepekből, amit előbb elfeledtem és ami igazán csodálatos. Tudjátok meg ugyanis, hogy az ünnep napján a császár elé vezetnek egy nagy oroszlánt, amelyik, amihelyt őt észreveszi, meghunyászkodva lefekszik eléje, mintha felismerné benne urát. Fekve marad azután előtte anélkül, hogy meg volna láncolva mindaddig, míg az ünnepies menet tart. Ez valóban csodálatosnak tűnhetik fel mindenki előtt, aki nem látta.

Mialatt az uralkodó fővárosában lakik, azaz decemberben, januárius- és februáriusban, elrendeli, hogy alattvalói szállítsanak részére vadat; ő csak márciusban hagyja el székhelyét a vadászat végett.

Vannak pedig neki e célra megszelídített leopárdjai és nagyszámú farkasa, melyek igen ügyesek a nagyobb vad elfogásában. Azonkívül van több oroszlán, melyek igen nagyok, nagyobbak, mint aminők Babylonban vannak; ezek gyönyörű állatok, fekete, vöröses és fehér haránt sávokkal s annyira meg vannak szelídítve, hogy elfogják a vaddisznót, medvét, a vad szamarat, a szarvast és más ily nagyobb állatokat. Ha vadászni mennek velők, földött szekérben viszik őket, nehogy a vad láttára fékezhetetlenek legyenek; és valóban szép látvány, amint az elbocsátott oroszlán a menekülő vadat eléri és elfogja. Vadászatra be van még nagyszámú sas is tanítva, melyek rókát és őzet ejtenek el s oly erősek, hogy nincs az a farkas, mely körmeik közül el tudna menekülni.

A kutyák fölötti felügyelettel két édes testvér van megbízva: Baja és Mingam; ezek mindegyikének 10—10

ezer embere van, kik mind kétféle ruhát viselnek, az egyik 10.000 veresét, a másik kéket. Mindegyik tízezerből legalább kétezernek van egy, vagy több szép és erős kutyája; ha már most az uralkodó vadászni megy, magával viszi egyikét a fentebb megnevezett vadász mestereknek, ez ismét kirendeli a maga tízezer emberét úgy, hogy az uralkodótól jobbra is, balra is megy ötezer, még pedig egyik a másik mellett úgy, hogy ezek széltében elfoglalnak egy napi járóföldet, amelyről azután a vad el nem menekszik.

A nagy khán, mint fentebb említettem, március elsején indul el a vadászatra s dél felé megy, amely irányban két nap alatt eléri a tengert. Ilyenkor visz magával tízezer sólyomőrzt, akik persze a vadászon nincsenek mindig egy csomóban, hanem százas vagy kétszázas csoportokban helyeztetnek el; ezek tanítják be s eresztik a vadra a sólymokat, melyekre azután nem kell többé vigyázniok; mert e célból ismét számos, úgynevezett Toszkoár (emberek, akik vigyáznak) követik a vadászokat, ezek kettesével vannak a vadászati területen elszórva; bármerre repüljön tehát a sólyom, ezek meglátják és elfogják; mivel pedig minden sólyom lábán egy ezüst táblácskára fel van írva a sólymász neve, elviszik annak, ha pedig ama táblácska elveszett volna, ott vannak az úgynevezett bularguzi-k. (az elveszett tárgyak ura), akiknek minden talált tárgyat át kell adni, náluk azután a tulajdonos megkaphatja.

A császár a vadászatra rendesen négy elefánton megy, melyek hátán egy igen szép fa-pavillon áll; ezen pavillon arannyal áttört kelmével van bevonva, kívülről pedig oroszlánbőr takarja. Ebben tartózkodik a felség, körülötte mindig néhány előkelő férfiú, kik közül nehá-

nyan lóháton is kísérik őt. Ha már most ez utóbbiak közül valamelyik darvakat vesz észre, megmondja az uralkodónak s ha az, elvonatván az ablak függőnyeit, nyugvó ágyáról szintén észre veszi, elbocsátja az egyik sólymot, s nagy örömmel nézi, amint ez a darvat űzőbe veszi és leveri. Valóban ez oly élvezet, melyet, azt hiszem, nincs a világon ember, aki oly könnyen s oly nagy mértékben megszerezhetne magának, mint a nagy khán.

Ha vadászat közben a császár elért azon helyre, melyet Kasar Modunnak neveznek, már felállítva találja a sátrakat úgy az ő, mint fiai s egyéb kísérői számára. A császár sátora van olyan nagy, hogy alatta tízezer ember kényelmesen elfér. A sátor bejárata délről van, amely oldalon a vadásztársaság legelőkelőbbjei laknak; ettől nyugatra van ismét az uralkodó lakhelye; ha őfelségének valakire szüksége van, elküld érte. A nagy terem mögött van a császár hálószobája. Mindezen termek három-három faoszlopon nyugszanak, melyeken gyönyörű faragványok s aranyozás látható; kívül fehér, fekete és vörös sávos oroszlánbőrök takarják s oly jól vannak védve, hogy sem az eső, sem a szél be nem hat; belülről hermelin- és cobolyprém, ami pedig igen drága, a falak takarója. A kötelek, melyekkel a sátrakat lekötik, mind selyemből vannak. Ezen császári sátrak körül azután még számos szép sátor van felállítva; annyi ott a nép, hogy a néző bátran azt hihetné, hogy népes városban van.

Ezen helyen marad a császár húsvét előestéjéig. Ez egész idő alatt nem tesz egyebet, mini madarász a tavakon, a folyókon s amerre csak jár; környezete sem szűnik meg vadászgatni s így roppant sok vadat gyűj-

tenek össze. Ez pedig nem fogy ki, mert senkinek, bárki legyen is az, húsz napi járőföldre e helytől nem szabad a maga multságára sem sólymot, sem vadász-kutyát tartania, de másutt igen. Azonkívül az egész birodalomban senkinek, legyen az fejedelem vagy paraszt, márciustól októberig nem szabad elejtenie sem nyulat, sem őzet, sem szarvast; aki pedig e tilalmat megszegné, az becstelenné lenne, de az emberek az uralkodó parancsaival szemközt oly engedelmesek, hogy az állatokat az út mellett alva találhatják, még sem nyúlnának hozzájuk a világért sem. A március és október közti időszakban azután vadászhatnak megint, de ez idő alatt azért nem, hogy a vadak szaporodását meg ne gátolják.

Május közepén az uralkodó, miután a vadászat gyönyöreit kimerítette, egyenesen visszatér fővárosába, Kambalukba; ott marad három napig, részt vesz az ezen idő alatt tartott multságokban, azután elmegy bambuszból épített nyári palotájába Sanduba, ahol jó hűvös van s ott marad szeptemberig, amikor megint Kambalukba tér vissza.

A nagy khán tanácsának tagja volt egy Achmed nevű mohámmedánus, ravasz és ügyes ember, aki a nagy khánra nagyobb befolyást gyakorolt, mint a tanács valamennyi többi tagja; a nagy khán őt annyira becsülte, hogy azt tehetette, ami neki tetszett. Ennek oka, mint halála után kiderült, az volt, hogy uralkodóját megbűvölte, ki aztán minden szavának föltétlen hitelt adott és így mindent megtett, amit Achmed kívánt. így aztán számosan veszték el igazságtalanul. Achmednek fiai is, kik mind magas hivatalokat viseltek, követtek el bűnöket. Nagy kincseket is gyűjtött ez az ember, mert senki, aki tőle valamit kért, üres kézzel nem ment hozzá.

Huszonkét éven át gyakorolt már korlátlan hatalmat Achmed, midőn végre összeesküdtek az élete ellen és a kormány megbuktatására. Azt az időt találták legalkalmasabbnak, mikor a nagy khán nem lesz Kambalukban, hanem Sanduban vadászaton s így a város kormányzását Achmed teljesítette.

A kathajiak mind gyűlölték a nagy khán uralmát, mert ez mongol, vagy még gyakrabban mohammedánus kormányzókat rendelt föléjük; ezek pedig úgy bántak velők, mint rabszolgákkal. A nagy khán a Kathaj fölötti uralmat nem örökség útján nyerte el, hanem hódítás által; így tehát nem bízott a bennszülöttekben, hanem minden hivatalt mongolokra, mohammedánusokra vagy keresztényekre bízott, akik hozzá ragaszkodtak ugyan, de Kathajban idegenek voltak.

Kogataj nevű tatár, aki a város tizenkétezer emberből álló őrségének a vezére, az összeesküvést fölfeledezte, Achmedot már nem tudta megmenteni, de a legszükségesebb intézkedéseket megtette a lázadás elfojtására, azután pedig követeket küldött a nagy khánhoz.

Miután a nagy khán Kambalukba visszatért, megtett mindent, hogy megtudja, mi volt az összeesküvés oka, és ekkor kiderült az átkozott Achmed és fiai gonosztetteinek végtelen sora. Ekkor a nagy khán elrendelte, hogy a megöltnek kincseit saját kincstárába hozzák; (ekkor látták, hogy a gonosz ember mily sokat halmozott volt össze), hogy a holttestet ássák ki és dobják a kutyák elé az utcára, továbbá meghagyta, hogy fiait, akik apjuk példáját követték, elevenen nyúzzák meg.

E körülmény a khán bizalmát elvette a moham-

medánusoktól, össze hívatta a főbb embereiket s meghagyja e felekezetnek, hogy sok olyan dologgal hagyjon fel, amit vallása parancsol. Így a többi közt elrendelte, hogy házasságaikat a tatár törvények szerint rendezzék és hogy az állatokat a has felmetszése által öljék meg, nem pedig, mint az ő szokásuk mondja, a gége elmetszése által.

Tudjátok meg, hogy Kambalukban oly sok a ház és oly nagy az emberek száma, hogy szinte lehetetlennek látszik; mert hiszen külváros annyi van, amennyi kapu a városba vezet, azaz van tizenkettő; ezekben több a nép, mint magában a városban, itt laknak a kereskedők és a különböző idegenek, akik a birodalom minden részéből ide jönnek, hogy az udvarnak ajándékokat nyújtsanak í, vagy hogy annak valamit eladjanak; a házak a külvárosokban is vannak oly számban és oly szépek, kivéve a nagy khánét, mint a városban.

Benn a városban rem szabad senkit eltemetni; a pogányok, akik halottaikat elégetik, kötelesek azokat egy, a külvárosokon kívül fekvő s éppen e célra kijelölt helyre vinni. A többi lakosok, kik a hullát eltemetik, ugyancsak kijelölt helyeken temetkeznek; így azután a lakások a városban sokkal egészségesebbek.

Mondhatom, hogy e városba nagyobb számú és értékesebb dolgokat hoznak, mint bármi más helyre e földön; mert az óriási birodalom minden részéből hoznak ide különféle dolgokat részint az uralkodó számára, részint az udvarnak, részint a város többi lakóinak, részint a nagy hadseregnek, mely a város környékén van elhelyezve, úgymint annyi mindenfélét hoznak ide össze, hogy annak nincs száma. Hogy csak egyet

említsek, nincs az évnek az a napja, melyen ne hoznának be legalább ezer szekérral egyedül nyers selymei, melyből azután itt készítik a finom, gyakran arannyal átvert selyemkelméket. És ez nem csoda, mert itt az egész környéken nincs len, mindent selyemből kell tehát készíteni; igaz, hogy vannak helyek, hol gyapotot és kendert természetnek, de ez sokkal kevesebb, mint-hogy az igényeket kielégítené.

Kambaluk környékén van legalább 200 különböző nagyságú város; egyik közelebb, másik távolabb fekszik; mindezen városokból ide jönnek vásárolni és eladni és e tekintetben a lakosok mindenféle igényeiket kielégíthetik, úgyhogy e városnak igazán nagy a kereskedelme.

Kambalukban van az uralkodó pénzverő háza is, melyről ellehet mondani, hogy ő felsége általa kitalálta az alchymisták titkát; ő tudniillik ilyenforma pénzt készített: van az országban annyi eperfa, melynek leveleit a selyembogár eszi, hogy minden vidéken bőven található; ennek a fának leveszik a héját, ebből kiválasztják a hársat s azután papirozt csinálnak belőle, amely egészen fekete; a kész papirozt azután különféle nagyságban szétvagdadják; a legkisebbnek értéke egy fél fillér, a nagyobbá egy fillér, a még nagyobbik egy fél velencei garast ér, az utána következő egy egész velencei garast; van olyan, mely megér öt garast, hat garast, egy, két, három, öt és tíz byzanci aranyat. Mindezen papirosdarabok el vannak látva ő felsége pecsétjével. Ilyenformán az uralkodó annyi pénzt csinálthat, miután ez neki semmibe sem kerül, amennyivel az egész világ kincsét is megvehetné.

Ha az említett papirosdarabok el vannak látva az

uralkodó pecsétjével azokkal a birodalom minden részében, mint készpénzzel fizetnek; senki se meri azonban utánozni, bárhogyan szeretné is, mert amint megtudják, rögtön halállal sújtják. Ezzel a papiros pénzzel fizetik ki az Indiából, vagy bárhonnán jövő kereskedőket is, akik eladás végett aranyat, vagy ezüstöt, vagy drágakövet hoznak, persze, hogy ugyanazon pénzen, a nagy khán országában, — mert másutt nem fogadják el, — ők is akármit vehetnek. Ha a papírpénz valakinek kezei között elromlik, elmegy vele a pénzverőbe s ott háromszázalék levonása után becserélik neki újjal; ha valaki aranyat, ezüstöt, drágaköveket, vagy gyöngyöket akar venni, ugyancsak elmegy a pénzverőbe s ott a papírpénzen vehet annyit, amennyit akar. A nagy khán kiválasztott tizenkét előkelő férfit és megbízta őket, hogy intézkedjenek mindabban, amire birodalma harmincnégy tartományának szüksége van. E tizenkét tanácsos Kambalukban pompás, gazdagon felékesített palotában lakik. Mindegyik tartománynak meg van e palotákban a maga külön bírója és íródeákja, ezek intézik azután a tanácsosok parancsa szerint a tartományok ügyeit. Ha valami igen fontos eset került elő, a tanácsosok azt a felségnek bejelentik, aki aztán saját belátása szerint rendelkezik. A tanácsosok szemelik ki a tartományok amaz urait, kiket előbb említettem, a kiválasztottak neveit az uralkodónak beterjesztik, ki azután választásukat jóváhagyja. A tanácsosoknak ezenkívül hatalmukban áll, hogy a felség beleegyeztével a hadsereg fölött is rendelkezzenek, ők küldik a csapatokat ide vagy oda, ők nevezik ki a tiszteket, ők osztanak ki köztük jutalmat vagy büntetést. Nevök sieng, ami annyi, mint főudvar és igazán nincs

magasabb hatalom a khán birodalmában ennél; meri sok jót tehetnek azzal, akivel akarnak.

Kambalukból a különböző tartományokba sok út vezet s minden ilyen útnak a neve azon tartománytól van kölcsönözve, amelybe visz. Ha valaki Kambalukból bármily irányba elutazik, minden 25, 30, avagy néha 40 mértföldnyire talál egy póstaházat. Ezen póstaházak szép paloták, melyekben a küldöttek laknak. Megvan bennök minden szükséges kényelem: szobák, jó ágyak, gazdag szőnyegek, amelyek mind selyemből készültek, vagy legalább avval vannak bevonva; ha netalán valami fejedelem, vezér vagy más tisztviselő utazik, itt mindig talál szállást. Van ezekben a házakban sokszor kétszáz ló is; egyikben több, másokban kevesebb, amint azt a nagy khán a szükség szerint elrendelte. Így hát a küldöttek a nekik szükséges lovakat, ellátást és kényelmet ott mindig megtalálják. Igazán ez olyan gazdagság és hatalom, minőt még senki sem látott s minőről senki sem hallott. Nincs az a császár, sem az a király, kinek ily vagyona volna, mert higyjétek el, hogy ezen póstaházakban a küldöttek rendelkezésére van összesen legalább 300.000 ló, azonkívül a paloták, melyek száma több mint tízezer, oly gazdagon vannak felszerelve, mint előbb mondtam. De e tárggyal kapcsolatban még egyet kell itt megemlítenem: vannak tudniillik e póstaházak között 3—3 mértföldnyi távolságban kisebb házak, melyekben folytonosan tartózkodnak gyalog emberek, kik a felség küldöttei. Szolgálatukat következőképpen teljesítik; mindegyikök a dereka körül egy nagy és széles, csengetyűkkel teleaggatott övet hord (ez azért van, hogy jövetelöket már messziről meghallják). Ha már most valamelyiknek valami iratot,

vagy más üzenetet tovább kell vinnie, gyalog elszalad egyik háztól a másikig s mivel jövelele már messziről hallik, a másik háznál öt társa már útra készen várja, átveszi a levelet vagy izenetet s szalad tovább, a következő házig, ahol megint felváltják. így megy ez a császár lakhelyéig; ez emberek oly gyorsan szaladnak, hogy tíz nap járóföldet egy nap és egy éjjel alatt megtesznek. Ezekről a gyalogosoktól az uralkodó adót nem szed, sőt a magáéból ad nekik valamit.

Ha azonban valami sürgősebb ügyről, pl. valamely kormányzó lázadásáról vagy más ilyen dolgról kell őfelségét tudósítani, ez emberek huszonnégy óra alatt 150 mértföldet is megtesznek és pedig hogyan? A kiinduló hely postaállomásán lóra ülnek, melyek ott mindig felszerelve készen állanak igen jó futók. Lovon a lehető leggyorsabban a következő postaállomásig nyargalnak, ott már csengetyűikről tudják, hogy sürgős üzenet jó, másik lovas várja őket, aki az üzenetet vagy levelet átveszi s rögtön indul hasonló gyorsasággal a legközelebbi postaházig, hol megint várják s így mennek tovább oly gyorsasággal, hogy az igazán bámulatos. Ezen emberek útjukban annak igazolásául, hogy sürgős ügyben járnak el, a sólyomtáblát magukkal viszik s ha ilyenkor megesik, hogy lovuknak valami baja történik s valami lovassal találkoznak, a sólyomtábla előmutatása mellett attól a lovat elveszik s úgy haladnak tovább. A póstalovasok, melyekről imént beszéltem, az uralkodónak nem kerülnek költségébe és pedig miért? A postaházak városok mellett vannak felállítva. Ezek, valamint annak környéke meghatározott számú lovat ad a postának és gondoskodik is róluk. Csakis azon póstalovak, melyek nincsenek városok közelében, esnek őfelsége kincstárának terhére.

Ha a nagy khán birodalmában az alattvalók akárhol gabonájukban bármi okból kárt szenvednek, azoktól az évben nem szednek adót, sőt a khán a maga gabonájából ad valamit a szegényeknek, hogy legyen mit enniök és mit elvetniük. Éppen úgy tesz azokkal is, kik barmaikban szenvedtek kárt; azoknak is elengedi az adót s adat nekik barmokat. Ez igazán nagy jótékonyosság! De hogy a gabonára nézve az uralkodó e jótékonytságot gyakorolhassa, azt, mikor valamely tartományban sok és olcsó, összevásároltatja s nagy házakban úgy helyezteti el, hogy három, sőt négy évig is eláll. Ha aztán a drágaság kiüt, a lakosok a fejedelem magtáraiból olcsón vehetnek gabonát. Ez az oka annak, hogy a nagy khán birodalmában soha sincs nagy drágaság.

Kambaluk szegényeire a nagy khán különös gondot fordít. Kikeresteti ugyanis a városban a szűkölködő családokat s ezeket az ő házaiban helyezteti el s ad nekik minden évben annyi gabonát, amennyi nekik egész évre elég. Így tesz minden évben. Azonkívül bárki elmehet az ő udvarába alamizsnáért, ott bizonyosan kap egy jó nagy kenyeret és senkit sem utasítanak vissza, pedig számosan, sokszor harmincezen is vannak; mert így rendelte az uralkodó, aki szánja a szegény népet. Tisztelik is őt, mint istenöket.

Gondoskodik a nagy khán az utasokról is, mert egész országában minden út mellett két-három lépésnyire egymástól nagy fákat ültetett; így tehát, aki utazik, se éjjel, se nappal el nem tévedhet s azután a gyakori nagy melegben árnyékot is találhat.

Még egy különös dolgot akarok végre Kaihaj tartományról megemlíteni; vannak ugyanis e tarto-

mányban fekete kövek, melyeket bányákból szednek ki s melyek úgy égnék, mint a fa, sőt jobban; mert ha este meggyújtod, még reggel is találsz tüzet; ezért az egész tartományban, dacára annak, hogy fájok is van elég, nem égetnek mást, mint e fekete köveket.

Van Kambaluk városában a keresztények, mohamedánusok és kathajiak közt mintegy ötezer csillagjós jövendőmondó, akiket a nagy khán épen úgy, mint a város szegényeit élelemmel és ruházattal lát el; azért is lehetnek mesterségök folytonos gyakorlatában.

A csillagjósoknak vannak asztrolabiumaik, melyeken a bolygók, ezek különböző helyzetei, óra szerint, az egész évre feljegyezve láthatók. A keresztények, mohamedánusok és kathajiak, külön-külön minden év elején asztrolabiumaik segítségével kipuhatolják minő lesz az egész év és annak egyes hónapjai. A bolygók járásából, helyzetéből és más égi körülményekből kitudják azután, minő lesz az időjárás és minő természetűek lesznek az egyes hónapok. így megjósolják, melyik hónapban lesz égi háború vagy vihar, melyikben dögvész, marhavész, kül-vagy belháború, vagy összeesküvés s így tovább; nem felejtik el azonban jóslataikhoz hozzá tenni, hogy az Istentől függ, vájjon többet vagy kevesebbet tegyen-e abból, amit ők megjósoltak. Jövendöléseiket kis könyvekbe, írják, melyeket a jövendőre kíváncsi embereknek garasával eladnak. Azokat, kiknek szava legtöbbször beteljesedik, tökéletes mestereknek tartják, s nagy tiszteletben részesítik.

Ha valaki a városban nagy dologhoz akar fogni, vagy akár kereskedési akár más célból nagy útra akar kelni — elmegy a csillagjósok egyikéhez s megszólítja: »Üsd fel könyveidet s nézd meg, mit mutatnak az égi

jelek, mert én ilyen meg ilyen okból útra készülök.” Mire a csillagjós azt feleli, hogy neki előbb a kérdezősködő születése évét, hónapját és napját kell tudnia. Ha erre nézve felvilágosítást kapott, megnézi, milyen viszonyban vannak a születésekor feltűnt előjelek a kérdezősködés időpontjában látható égi jelekkel s aszerint adja válaszát, tanácsos-e a kérdezősködőre nézve munkájához fogni, vagy nem?

Tudnotok kell még, hogy a tatárok az időt tizenkét éves ciklusokra osztják be; e ciklus első évét az oroszlán nevével jelölik, a másodikat az ökörével, a harmadikat a sárkányéval, a negyediket a kutyáéval, s így tovább; ha a tizenkét névből kifogynak, előlről kezdik; így tehát ha valakit megkérdeznak, hogy mikor született, azt mondja (például): az oroszlán évében, ezen vagy ezen napon, ezen vagy ezen órában, ezen vagy ezen percben. A szülők soha sem felejtik el gyermekeikre nézve ez adatokat feljegyezni.

A kathajiak bálványimádók. Háza falán mindegyikök jó magasan egy táblát tart, amelyen egy név olvasható; ez képviseli a legmagasabb égi istenséget; ennek mutatnak be az emberek füstölő áldozatokat, ezelőtt emelik fel kezeiket s érintik háromszor homlokukkal a földet, kérve tőle egészséget és lelki épséget, de egyebet nem. A fentnevezett tábla alatt a földön, a fal mellé egy bábót állítanak fel, melyet Natigajnak hívnak; ez a földi istenök. A földi istennek éppen úgy áldoznak, mini az égi nek és a fentemlített szertartások közt fohászkodnak is hozzá, csakhogy tőle csupán kedvező időjárást és bő termést kérnek.

A lélek halhatatlanságára vonatkozó nézetök a következő: ha valaki meghal, lelke más testbe száll át

és pedig érdeme szerint, jóból jobba, rosszból rosszabbá, így tehát a szegény ember, ha egész életén át jámbor és józan volt, mint nemes ember fog újra születni, más alkalommal ismét mint herceg s így megy felfelé mindaddig, míg el ne merül az istenségben. De ha például valami nemes ember gonosz életű volt, lelke parasztba, majd kutyába megy át s így mindig lejjebb és lejjebb száll.

A kathajiak egymás közt válogatott szavakkal beszélnek, egymást mosolygó arccal és kiváló udvariasággal köszöntik, szóval úgy viselkednek, mint igazi nemes emberek; az evésnél a tisztaságra is nagyon ügyelnek. Szüleiket nagy tiszteletben tartják; ha valaki atyját vagy anyját megsértené vagy szükségükben nem segítené, az nyilvános törvényszék elé kerülne, melynek nincs más feladata, mint a szülei iránt hálátlan gyermekeket megbüntetni.

A különböző büntettekért elcsukott embereket egy bizonyos, a nagy khán által meghatározott időben szabadon bocsájtják (ez minden három évben megtörténik); de arcukat megbélyegzik, hogy őket bármikor felismerhessék.

A nagy khán mindenféle nyerészkedő játékot és csalási betiltott, pedig azelőtt sehol a világon ezek úgy nem virágoztak, mint itt. Mikor a khán ezen tilalmat kibocsájtotta, ezeket mondta: „Én fegyvereim erejével hódítottalak meg benneteket s így mindenetek az enyém lett; ha tehát vagyontokat játékon elvesztitek, tulajdonképpen az enyémet játsszatok el.” Mindamellett nem vett el tőlük semmit sem.

El kell még mondanom, hogy mily nagy tisztelettel járulnak a nagy khán alattvalói uralkodójuk elé.

Ha már egy fél mértföldnyire vannak a felség tartózkodási helyétől, mindegyikök a legnagyobb alázatosságot és nyugalmat tanúsítja, úgyhogy köztük semmiféle élesebb hang vagy hangos beszéd nem hallható. A főnökök és nemesek mindegyike egy csinos kis edényt hord magával, melybe, ha a kihallgatási teremben van, köpni szokott; vannak ezenkívül a kathajiaknak még szép fehér csizmáik, melyeket, mielőtt a császári palota termeibe lépnének, felhúznak. A közönséges használatra szánt csizmáikat ezalatt a szolgák őrzik. Mindezt a kathajiak azért teszik, hogy a szebbnél szebb, arannyal áttört, különböző színű selyem szőnyegetek be ne piszkolják”.

A MONGOLOK RÖVID TÖRTÉNETE.

Az a turáni néparadat, amely évezredekig hullámzott keletről nyugatra, a mongolokban érte el utolsó hullámát. A tulajdonképpeni mongolság a XII században lép ki a világesemények mozgatói sorába. Belső-Ázsiában a Gobi sivatag északi részein jelennek meg, azon a földön tehát, amely a turáni népeknek szülőföldjéül tekinthető. Marco Pólótól való idézetünkben láttuk, hogy Dsingiz khán miképpen egyesíti hatalma alá végtelen rövid idő alatt a belső-ázsiai nomád törzseket. Rövidesen a mai földrajzi Turkesztánba is benyomulnak hadai s a Kaspi tengerig lakó törökös népeket meghódítják. Keletre, a khinai birodalom kerül hatalmuk alá, melynek trónján fél évszázadnál tovább ülnek a mongol uralkodók. 1217-ben a turkesztáni „Kovarezmi birodalom” hatalmas uralkodója kivégezteti Dsingiz khán követeit. Megtorlásképpen már a következő évben a Pamiron keresztül előnyomul Dsingiz khán hatalmas lovasserege, amely ebben a korban a világ legjobban szervezett, legjobban fegyelmezett és legbe-gyakorlottabb hadserege volt. Ez a hadsereg a várak ostromára is nagyszerűleg be volt rendezkedve. A khinaiakká váló hosszas harcaikban a várak ostromlásához szükséges berendezések olyan tökéletesek voltak, hogy egyetlen vár sem tudta újtokban feltartóztatni. Biztos

tudomásunk van arról, hogy lőport, sőt bizonyos ágyúféle szerszámot is használtak. Ezeknek esett áldozatul hallatlan rövid idő alatt Kazsgar, Kokand, Bokhata, végül pedig Szamarkand is.

A Kaspi tengertől északra akievi orosz nagyfejedelmek állottak a mongolok útjában, de ezek számos, gyors egymásutánban következő csatában az orosz hadseregeket teljesen megsemmisítették. Maga a kievi nagyherceg is az ellenség fogságába kerül. Ezzel a győzelemmel a Fekete tenger partjához ért a mongolság. Egész Európában a rémület lesz úrrá s a Görög császárság sietve javíttatja ki a város erődítményeit. Ekkor következik be Dsingiz khán hirtelen halála 1227-ben. Utóda fia lett, aki tovább folytatja apja hódításait úgy keleti, mini nyugati irányban. Keleten az egész khinai birodalom hatalma alá kerül. 1235-ben újra leverik a kissé magához tért Oroszországot. 1240-ben elpusztítják Kievet, letiporják Lengyelországot, felégetik Varsót s a velők szembejövő egyesült büszke német és lengyel seregeket a mai Sziléziában, a liegnitzi csatában teljesen megsemmisítik. Ugyanebben az időben Magyarország is terítékre kerül. Csak a legutóbbi európai történészek kezdik sejteni, azt az utolérhetetlen hadiművészetet, amelyet a mongolok kifejtettek s amelynek köszönhetik diadalaikat. Megállapíthatjuk, hogy legtöbbször nem is az az örökké emlegetett túlerő, hanem az a csodálatos haditudomány amellyel bírtak hozta meg győzelmeiket. Az eddig föl nem tárt khinai és az Urgában meg Tibetben is meglevő mongol forrásokat még nem ösmerjük. De az, amit tudunk, már is elég arra, hogy megállapíthassuk azt, hogy a mongol hadseregek nem vad hordaként nyargaltak keresztül Ázsián és Európán, elsöpörve ma-

guk elől minden akadályt, hatalmuk alá hajtva az országok százait. A legnagyobb és kitűnően kieszelt haditervek alapján dolgoztak és ezeket a kiváló terveket kiváló hadvezérek oly pontosan és lelkiismeretesen hajtották végre, mintha egy elsőrangú óramű dolgozott volna.

Elképzelni is megszédítő az a gondolat, hogy Ázsia kellős közepéből egy zseniális agyvelő nemcsak katonailag, hanem közigazgatásilag is ilyen hatalmas birodalmat tudjon alapítani. Csakis így érthetjük meg, hogy akkora fronton, amely az alsó Visztulától Erdély déli csücskéig terjed, minden az előre kiszámított módon hajtatott végre. Ehhez fogható teljesítményt az egész világtörténelemben nem találunk. Talán egyedül hasonló hozzá, vagy vele versenyző a most lezajlott világháború, melynek azonban nemcsak lovasemberek, se meglehetősen primitív tűzjelzések állottak rendelkezésére, hanem távíró, telefon, repülőgép, tankok meg a vasutak százai. Mégis utánpótlásban, felszerelésben, és élelmezésben, ahogy ez az egykorú khinai évkönyvekből kiderül, nem voltak a mongoloknál olyan bökkenők, mint amilyenek a világháborúban előfordultak. Európa nemhogy ekkora hadsereggel, ilyen mozdulatokat és hadműveleteket végre tudott volna hajtani abban a korban, hanem még el sem tudta képzelni, hogy egy ilyen hatalmas hadsereg létezessen.

A mongolok hadjárataik megindítása előtt mindig tisztában voltak a megtámadandó országok politikai és katonai helyzetével. Az Urgában megfejtett s a pekingi császári könyvtárban lévő „Dsingiz khán titkos családi története” című műnek ismert töredékeiből már megállapíthatjuk, hogy nemcsak Magyarországnak és Len-

gyelországnak, de a német birodalomnak és a bizánci császárságnak is mindennemű helyzetével tisztában voltak. Azok az alapos jelentések, amelyek itt le vannak írva, a legcsodálatosabb és a legszélesebb látókörű kém-szervezet meglételét és működését bizonyítják. És ha megnézzük velük szemben az európai államok akkori viselkedését, mellettük igazán és túlzás nélkül gyermekes barbároknak mondhatjuk őket, hiszen ellenségükről nem tudtak semmit, még azt sem, hogy hol, mekkora erővel rendelkezik. A liegnici győzelem után a mongolok nem nyomultak tovább nyugatra, mert az volt a szándékuk, hogy Magyarországon, esetleg az egész magyar nemzet kiirtása után megtelepednek, az országból hatalmas hadibázist képeznek, ahonnan aztán egész Európát hatalmuk alá hajtják. Az említett könyvek nagyon jól ismerték azt a történelmi valóságot, hogy Magyarország volt mindenkor az ázsiai turáni népek nyugati végeinek központja, ahonnan csak azért nem sikerült összezúzniuk egész Európát, mert hiányzott a megfelelő utánpótlásuk. Ez az óriási mongol terv is egyetlen hatalmas, viláगतfогó koponyában született meg és úgylátszik, hogy ennek is a turáni sors volt az osztályrésze, mert a lángelme kilobbanása után a gyöngébb utódok nemhogy betudták volna fejezni a megkezdett munkát, hanem veszendőbe engedték a már majdnem kész művei. 1242-ben Oktáj khán hirtelen meghalt, fiai között egyenetlenség támadt és a mongolok veretlen csapatát visszahívták Ázsiába. Nagyon érdekes az, hogy a mongolok mindent elsodró taktikája ugyanaz volt, mint amellyel a hunok, avarok és magyarok gyűrték olyan könnyű szerrel maguk alá Európát. Sajnos, a magyarság ebben az időben már európai mintára ne-

hezen mozgó lovassereget vihetett csak a mongolok ellen s így győzelmük eleve kétséges volt és lehetett. Arra is megkapjuk a jelzett történelmi munkában a feleletet, hogy miért volt olyan erős és kegyetlen a mongolok magyarországi pusztítása. A mongol uralkodók szokása az volt, hogy a megtámadandó országot felszólították a hűségre való térésre s haderejének rendelkezésükre bocsátására. Minden olyan nép vagy ország, amely ezt megtette, bántatlanul maradt s a haderőszolgáltatásán kívül jóformán csak a hadsereg ellátásához szükséges dolgokkal volt kénytelen adózni. Ha azonban fegyveres ellenállást tanúsítottak, annál keményebben bántak el velük, minél keményebb és hatalmasabb volt a kifejtett ellenállás. Az a sokat vitatott és sokszor kétségbevonat állítás, hogy a mongol uralkodó, mint az összes turáni népek ura, felszólította a magyar királyt is, hogy térjen hűségére s egész erejével álljon a mongol hadsereg kötelékébe, valóság. Schmidt Péter professzor úr a legnagyobb élő sinológus, a pekingi levéltár eredeti kézírataiból szerezte meg a magyar királyhoz intézett levél szövegét.

A TÖRTÉNETI VÁZLAT FOLYTATÁSA
ÉS A MAGYARORSZÁGI MONGOL HADJÁRATRÓL VALÓ
KHINAI FÖLJEGYZÉS.

A mongol hadsereg átment a Ha-cza-li hegységen és megátadta a Kielien-t, vagyis a magyarok királyát; a mongol sereg 5 csapatban külön utakon haladt előre; Szubutai Batuval járt és az előcsapatot vezényelte; a többi hadtestet Hu-li-vu, Sziban és Hadán (Kadan) vezették. Mivei a Kie-lien (magyar király) vitézsége ismeretes volt, Szubutai hadicselhez folyamodott. A Tun-ning folyóhoz érve, ezen Baíu felső folyásánál hídon kelt át. Szubutai lejjebb, mélyen, vízen összetákolt szálfákkal vert hidat, miközben Batu az ellenségtől megátadtatván, harminc emberét és Baháiu (Bátor) nevű hadsegédét elvesztette. Batu megrettenve visszavonulást ajánlott, de Szubutai bízatta: Herceg, ha visszamegy, nem gátolhatlak; de magam nem tágitok, míg a Tu-na (Duna) folyót el nem érem és a Ma-cha fővárosig el nem jutok! — Erre újult hévvel nyomult előre és Batu is rárohant az ellenségre, mely leveretett és a mongol had elérte a fővárost. Később egy nagygyűlés alkalmával Batu szemére vetette Szubutai-nak, hogy: „midőn mi a Tun-ning folyó mellett csatáztunk, a te késedelmed miatt vesztettem el Ba-ha-tu hívemet.” „Herceg — felelt Szubutai — jól tudod, hogy

a folyó, ahol te rajta átmentél, sekély volt és hozzá kész hidat találtál rajta. Elfelejtetted, hogy az én átkelőmnél a víz mély és hidat kelle veretnem!” — Egy más alkalommal Batu kumiszbortól felhevülvén, igazat adott Szubutainak és beismerte, hogy az ő vitézsége okozta a Kie-lien (magyar királya elleni háború szerencsés kimenetelét. Ogotai halála után a hercegek 1242-ben egy nagygyűlésre hívtak egybe. Batu — mivel Kujukkal rossz viszonyban volt — nem akart oda elmenni; Szubutai azonban ösztönözte: „Te vagy most a hercegek legelsőbbike, nem cselekszel bölcsen, ha a meghívást visszautasítod!” Batu erre 1242-ben seregével visszaindult. De nem ért soha vissza hazájába, mert a mohamedán történetírók szerint a Volga mellett telepedett meg, hol 1256-ban hunyt el. Midőn Kujuk 1246-ban a trónra lépett, Szubutai is visszatért és szülőföldjén a Tula folyó mellett 1246-ban 60 esztendőskorában meghalt.” Ezen rövid leírás Szubutai életrajzából van merítve. Nem sokat tudat velünk, de az a kevés, ami abban foglaltatik, nem válik szégyenünkre. A magyar király, IV. Béla vitézsége és a sajmelléki ütközet heve fel van abban jegyezve; Batu már-már meghátrált és Szubutai, a nyugati hódítások hőse, bírta csak kitarásra. Meglepő az, hogy a mongolok és ezek nyomán a khinaiak a „Magyar” nevet használják, midőn az egykorú perzsa és latin írók Hongross, Hungarus, Ungarus, az oroszok Ugry névvel jelölték meg nemzetünket. A Ha-cza-li hegység neve a Kárpátokra illik; a Tun-ning a Sajó folyót jelöli.

Oktáj halála után a trónvillongások eltartottak egy pár esztendeig. A megoldás pedig az volt, hogy az új birodalom darabokra hullott, s a Karakorumban lévő

főkhán hatalma lassanként csak névlegessé lett. 1251-ben Mangu khán fivérét, Kublai khánt Khina főkönnányzó-jává nevezi ki, aki az egész Khinát végleg a mongolok hatalma alá hajtja. Sajnos, a következő időkben a hódító mongolság lassan elkhinaiasodik és beleolvad a khinai népbe. Mangu khán különben Tibetbe is betört és végigdulta.

Perzsiában és Szíriában sem volt teljes a mongol hódítás. A rend megeremtésére Hulagu nevű fivérét küldötte, aki bevette Bagdadot, s lakosságát majdnem teljesen kipusztította. Mangu nagy khán 1259-ben meghalt, Halála után öccse Hulagu a Perzsiára, Szíriára és Kisázsziára kiterjedő birodalmát teljesen függetleníti a központtól. Ez azért történhetett meg, mert a Mangu helyébe nagykhánná választott Kublai már ekkor Khinában telepedett meg, ahol székhelyévé tette az Észak-Khinában levő mai Pekinget. Mint nagykhán sem ment Karakorumba, hanem megmaradt Pekingben, s egészen Khinának szentelte erejét.

Így történhetett azután, hogy a Túrke sztánban és Oroszország területén lévő birodalmi részek is elszakadva a központtól, külön önálló khánságokká alakultak. Mindezek névleg ugyan elismerték a nagy khán hatalmát, de mikor Kublai 1294-ben meghalt, még ez a névleges főuralom is megszűnt.

Halála után a következőleg oszlott meg a mongol birodalom: először a törzsbirodalom, Pekin, (Khánbali vagy Kanbaluk) székhellyel. Részei voltak a tulajdonképpeni Mongolia és Khina. Másodszor a Kipcsak birodalom a mai Oroszország területén, harmadik a Halagu által alapított Ilkán birodalom. Turkesztánban szintén találunk egy hatalmas önálló birodalmat, a Csagataj khán-

ságot, mely a törökös népeket egyesítette magában úgy, hogy legtalálóbban Nagytörökországnak nevezhetnek. Az ezen korig való mongol terjeszkedés dél felé még nem nyomult be Indiába. Délnyugatra azonban Egyiptomig ért s hogy Egyiptom is nem került mongol kézbe, annak oka az a vereség, amely elsőként érte a mongol hadseregeket, 1260-ban az egyiptomi szultán részéről. Kublai halála után a mongolság története a szerteszakadásnak s az ezzel együtt járó hanyatlásnak a képe. A mongolok indiai uralma csak későbbi időkben következik be, erről az Indoszikkáról szóló kötetünkben beszélünk.

Itt említem meg azt, hogy a mongol hódítások első nagy viharai után a kereszténységnek egy többet soha vissza nem hozható alkalma volt arra, hogy a mongol uralkodókat, a mongol népet, valamint a mongol uralom alatt álló világot megnyerje a kereszténység részére. A nagy khán, aki nemcsak ösinerte a keresztény vallást, hanem erősen vonzódott is hozzá, követeket küldött a pápa udvarába, azzal a kéréssel, hogy küldjön birodalmába keresztény térítőpapokat, akik őt és minden népét megtanítanák Jézus tanaira. Európában ekkor a legáldatlanabb állapotok dúltak. Földrészünk minden egyéb volt e korban, csak becsületes, keresztény egység nem. Az egyes országok nyíltan, vagy titokban harcban állottak egymással s a pápaság, amely legalább erkölcsi egységbe foglalhatta volna Európa nemzeteit, ebben a korban volt a kettőspápaság harcában. A hosszú évtizedekig tartó viszálykodás miatt, amikor a két pápa kölcsönösen kiátkozta egymást, nem volt, aki a mongol khánok kívánságának eleget tehetett volna. A kedvező alkalom elmúlt, a mongolság a

khinaiakkal együtt Budha hitére tért s ennek lett védőbástyája. Hulagu és a többi nyugati khánok birodalma pedig a mohammedán hitre tért, amelyet még Indiába is magával vitt. Így örökre elveszett az a lehetőség, hogy a világ népei egy nagy, keresztény egységbe tömörüljenek. Ez pedig nem a mongol hódítók, hanem az egyenetlenkedő keresztények és keresztény államok hibája.

A tulajdonképpeni Mongolia, amely a birodalom székhelyének Pekingbe való áttétele után lassankint Khina melléktartományává süllyedt, lassankint elveszíti jelentőségét. Az összefogó kéz hiánya miatt a törzsfők függetlenítik magukat s számos önálló, apró khánságot alapítanak. Közülük az északnyugaton lévő: Kalmük mongoloknak nevezettek alkottak a XVII-ik század végén elég hatalmas birodalmat, de ez a birodalom is mielőtt megteremthette volna a mongol egységet, darabokra bomlott, végül 1757-ben újra Khina hatalma alá került.

Kipcsák ország, amely a Kirgiz pusztától Litvániáig, és Magyarorszáig, a Fekete-tenger mellékén pedig az Aldunáig és a Kaukázusi hegyláncig terjedt, a XV. századig állott fönn. Ennek fővárosa a Volga-melletti Szeraji volt.

A XIV. század végén még egyszer végigzúgott Ázsia nyugati részein egy mongol hódító sereg. A Csagataj birodalomból Szamarkandból, indult világhódító útjára, Timur Lenk a sánta khán. Anyai ágon Dsingiz khántól származtatta magát. Rövid idő alatt hatalmába keríti az egész Turkesztánt, azután Persiát és Georgiát hódította meg. Hadai egészen Moszkváig nyomultak. Innen keletre fordult s Indiába nyomulva az

Indus folyótól egészen a Ganges torkolatáig jutottak el, meghódítva az egész Hindosztánt. Delhi is hatalma alá került melynek lakosait megtizedelteti. A görög császár által Bajazid török szultán ellen segítségül hívatván, betört a törökök még akkor csak az ázsiai részekre kiterjedő birodalmába. Több győzelem után az egyiptomi szultán ellen fordult, bevette Damaszkusz városát és feldúlta Bagdadot. így egész Szíria uralma alá került. Bajazid ezalatt óriási hadsereggel közeledett ellene. Az Ankara (Angora) folyó mellett ütközött meg a két sereg. Bajazid csatát veszítve a sánta Timur fogságába került. Timur-Lenkről rendszeren azt találjuk följegyezve a történeti könyvekben, hogy vérengző, kegyetlen hódító volt, aki abban találta örömét, hogy minél több embert legyilkoltasson s ezek levágott koponyájából rakasson tornyokat. A valóságban azonban a sánta Timur a békében jámbor uralkodó, bölcs és igazságos törvényhozó, és pártatlan igazságosságú bíró volt. Az pedig, hogy műveletlen barbár lett volna, nem állhat meg, mikor az egykorú följegyzések dicsekednek, hogy a tudományoknak nem csak pártolója, hanem oltalmazója volt s hadjárataiban smmiféle művész emléket vagy tudományos munkát nem engedett megsemmisíteni. Halála után birodalma összeomlik. Csak Persiában marad meg egy árnyéka, de ezt is leigázza pár évtized múlva egyik-másik török khán. Egyik utóda, Babur, alakítja meg az indiai Nagymogul birodalmat.

A politikai változások a mongol nép egy-egy töredékét elszakították az anyaországtól, sőt magában az anyaországban is a politikai megoszlás alapján más-más tartományokba került egynémely részek. Északon a Szibériában lakó burját-m öngólok teljesen orosz ura-

lom alá jutnak. Délnyugaton a Tarim folyó és a Taklamakan sivatag vidékein lakó mongolok Kelet-Turkesztán tartományba osztattak be, az északnyugaton lakó kalmúk mongolok pedig Dsungária tartományba. A dsungár mongolok sok ideig külön önálló khánságot alkottak, éppen így időnként a többi mongol törzs is. A mongoloknak Khinából való elűzetése után a mongolság teljesen független volt mindaddig, míg a mandsur dinasztia Khina trónjára nem került. A legnépesebb mongol törzs a kalka mongolok, akiknek birtoka a tulajdonképeni Mongolia, elismerik a mandsur felsőbbiséget együttesen harcolnak Khina ellen. így ismét khinai alattvalókká lesznek. A khinai császár viselte ezután a nagy khán címet, egészen a mandsur dinasztianak napjainkban bekövetkezett bukásáig. A köztársasággá lett Khina igyekezett megtartani felsőbbiségét Mongolia felett, s ez sikerült is, egészen a világháborút követő forradalmakig. A dsungár-mongolok már említett eltérő útja röviden ez. A XVI. század elején Arabdan khánjuk hódító hadjáratokat kezdve, rövid időre nemcsak egész belső Ázsiára terjesztette ki uralmát, hanem Tibetbe nyomulva, magát a dalai lámát is ostrom alá veszi Lasszában. Ekkor történt, hogy a dsungárok és turgutok egy része a Volga alsó folyása mellé menekült. Ezen a vidéken már 1630-ban találunk dsungáros mongol törzseket, mint a mongolok legnyugatabbra vándoroltjait. Ezekhez csatlakozott a XVIII. században menekülő tömege. új hazájokkal azonban nem voltak megelégedve, mert a kozákok nagyon sanyargatták őket. A khinai és orosz birodalmak között ebben az időben már erős súrlódások vannak. Arabdan birodalma halála után összeomlott, s minden birtoka visszakerült Khinához.

Mikor a khinai udvar tudomást vett a Volga tövéénél élő mongolság elégedetlenségéről, egyes politikával odáig érte a dolgot, hogy 1771-ben a volga-melléki mongolság nagyobb része visszatelepedett Dsungáriába.

Ez a megmozdulás a világtörténelem egyik érdekes kis epizódja, amelyből meglátszott, hogy mire képes egy nomád nemzet, hiszen egy szemeink előtt lefolyt népvándorlást mutatott meg. A Volgától Dsungáriáig terjedő 4000 kilométernyi hosszúságú utat nyolc hónap alatt tették meg, barmaikkal együtt. Az 50.000 család 300.000 főnyi tagja egy azon napon indult útnak. Az üldöző és őket visszatartani akaró kozákokkal való vad harcukban és az Emba posványáiban bár ezrek vesztették életüket, de a nép zöme szerencsésen elérte új hazáját. Példájukra a következő évben az ugyan ezen tájakon szétszórtan élő ölü, turgut, és burját törzsek is megcsinálták ugyanezt a bravúros vándorutat, s ez alkalommal 30.000 család 180.000 lélekkel költözött vissza régi hazájába, Dsungáriába. Khina félmillió lelket nyert vissza bennük a néptelen, de igen termékeny ország-részbe.

A világháború utáni orosz forradalmak idejében Mongolia is kimondotta Khínától való elszakadását, jó ideig keleti események színtere lett. Khina szerette volna megtartani hatalma alatt s a mongolok, főleg az oroszok biztatására, kemény harcokban elűzték a khinai csapatokat és az urgai főlámára ruházták a nagy khán (bogdó khán) címet. A khinaiak elleni szabadságharcot rövidesen felváltotta a bolsevikiek elleni küzdelem. Ungern-Sternberg báró, orosz tábornok, aki buddhista volt, s anyai ágon állítólag mongol vérű, vette fel a bolsevizmus elleni küzdelmet. Halála után Mongoliában

úrrá lett a bolsevismus, sőt az ország, mint önálló kommunista köztársaság, az orosz bolsevik államszövetséghez való csatlakozását is kimondotta. Az állapotok felfordultak, az országban teljes anarchia kapott lábra. Szovjet-országnak Kína ellen felvonultatott csapatai részben Mongólián vonultak keresztül, végig dűlva és rabolva az egészet. Az országban oly nyomor és pusztulás volt, hogy a harcoktól életbenmaradtak nagy része járványoknak és éhségnek esett áldozatul. A pekingi jelentés szerint félmillió ember pusztult éhen. Ugyanekkor jelezték, hogy ha segítség nem érkezik, legalább, még egymillió ember éhhalálára lehet számítani. Ha így történt, nagyon szomorú végét jelentené ez egy tehetséges nagyrahivatott nemzetnek, amely még nagy alakokat adhatott volna az emberi kultúrának.

MONGOLIA TERMÉSZETI VISZONYAI.

első-Ázsia viszonyairól eddigi könyveinkben sok szó esett. Most hát csak rövid összefoglaló képet adunk arról a területről, amelyet főleg a mongol fajú népek laknak. Ez a terület állandóan apad. A mongol ember nehezen adja rá magát a letelepedett életre. Velük szemben a khinaiak a folyók mentén egyre beljebb és beljebb vonulnak a füves puszták löszös területére. A nomádság létfeltételei pedig, a letelepült földművesek közelében nagyon megfogyatkoznak. Ráadásul a ravasz, élelmes khinai kereskedők megfosztják a mongolokat marhaállományuktól. Kis kölcsönöket, még kisebb áru hiteleket adnak nekik, s az uzsorakamatra reá megy a könnyen hívó és gondtalan mongolság vagyona. Még nehezebbé teszi a helyzetet az, hogy a khinaiak által összevásárolt, főleg lovakból álló száz- ezernyi ménese, valamint a nyájak és gulyák ezrei is, amelyet a khinai birodalomba szoktak évenként eladásra vinni, a legeltethető területeknek olyan nagy tömegét vonja el a mongolság elől, hogy ezek kénytelenek egyre beljebb és beljebb vonulni a pusztába. Így szorulnak a Góbi sivatagra, amely délnyugati felén sok tekintetben a Szaharának méltó vetélytársa.

A Góbi sivatag legnagyobb mélysége 900 méter körül van a tenger színe felett. Eddigi leírásainkból

láttuk azt, hogy ez az óriási medence a rajta keresztül vonuló hegyek által, több apróbb medencére oszlik. De míg ezek a medencék sem beláthatatlan lapos rónák, hanem 100—400 méter magasságú domborodások által megszakgatott hullámos területek. Az ilyen apró teknősödések fenekét rendszeren füves legelők foglalják el, s a legmélyebb részeken majdnem mindig sós tavak vagy mocsarak fekszenek. Elég gyakori azonban az édesvízű tó vagy mocsár is. Így egyszer s mindenkorra szakítanunk kell azzal a téves felfogással, hogy a Góbi sivatag olyan sima terület, mint a mi nagy magyar Alföldünk. Meglehet, hogy ezt a téves nézetet éppen Alföldünk ezen ösmerete oltotta a köztudatba.

A Góbin hegységek, domborok, folyó és patak-ágyak éppen olyan bőven fordulnak elő akár a Dunántúli hegyes-dombos vidéken. Csakhogy a Góbi hegyei kopaszok, széthulló sziklákból állanak, s a folyók és patakok ágyai legtöbbszörre szárazak. Olyan területeken, amelyek növényzettel vannak borítva, az ember észre sem veszi a szél romboló hatását, de itt, a Góbi lekopasztott hegyein a szél igazi geológiai tényező. A rendkívüli szárazság, a nagy hőség s a még nagyobb hideg szétporlasztják a sziklákat. Nedvesség és csapadék kevés van, de a szétporlott sziklákat a nyáron előforduló gyakori és óriási viharoknál könnyebben és állandóan elsodorják a mindig fújó északnyugati szelek. Ahogy nálunk télen hófúvatagokat rak a szél a porhanyó hóból, éppen úgy viszi és rakja homokfúvatagokba a Góbi homokját. Alig van olyan gyerek nálunk, aki ne gyönyörködött volna a folyó vagy patak partján lévő homok, alig pár centiméternyi magas, hullámos redőiben. Ha egy ilyen patakparti területet megnézünk, s azt

ezerszeres nagyságban képzeljük magunk elé, megtaláltuk a Góbi homokbuckáit. Az északnyugatról jövő szelek ezen az oldalon lankás emelkedéssel hordják egyre magasabbra a homokréteget. 50 —400 méterig terjedő ilyen homokhullámokat találunk, amelyeknek délkeleti oldala félhold alakú vályúsodással meredeken esik le. A bucka tetejéig sodort homokrétegek, mint valami vízesés vize, zuhannak itten a mélységbe. Az elképzeléshez alig tudnék jobb példát felhozni mint a Gellért hegyet. Ennek nyugati oldala lankásan emelkedik, a Dunához pedig majdnem derékszög alatt bukik le a hegy oldala. Ha a homokdomb olyan magasra emelkedett, hogy tetején egyensúlyát veszíti, akkor már nem zizegő szítalással, hull le a homokpart, hanem hangos robajjal szakad be a meredek oldal, természetesen maga alá temetve mindent, amit lábainál talál. Ilyenkor a szél munkája újra kezdődik. Újra fölépíti a dombot, de régi helyétől sok méterrel tovább viszi a csúcst. Így halad ez lassan tovább, s néhány évtized múlva az egész homokhegy elvándorol régi helyéről, újra szabadon hagyva a talán századok előtt maga alá temetett dolgokat, így kerülnek elő az ősi romvárosok maradványai, hogy aztán újabb évtizedek vagy évszázadok múlva a következő homokhullám előnyomulása újra eltemesse őket.

A bennlakó nép babonás félelemmel van az ilyen homokbuckás terület iránt. Azt hiszi, hogy ezek alatt a dombok alatt harcos Ősei, vagy a gonosz szellemek vannak eltemetve, s a gyöngye homokhullás sóhajtó sírásszerű zizegését vagy a meredek homokhegyek dübörgő leszakadását arra véli, hogy az eltemetettek ki akarnak törni sírjukból. Ezért ha lehet elkerüli e helyeket, annál inkább, mert a buckák között való utazás igen

sok veszélyt rejt magában. Egy vágató lovascsapat, egy elvonuló karaván sokszor 3—400 méteres homokhegy összeomlását okozhatja, amely lavinaként temeti maga alá az alatta elvonulókat. Másik baj az, hogy a homokbuckás területeken nem szokott ivóvíz lenni. Ezenkívül ezernyi zegzugjok miatt könnyű közöttük az eltévedés, amely rendszeren szomjhalálra vezet.

Említettem, hogy a Góbi-sivatagban elég gyakoriak a nyári felhőszakadások. Egy ilyen szerencsésen keresztül éltem Urgába való utazásom alkalmával. Alig 150 méternyi magasságú sziklás gerincen kapott el a vihar. Olyan hirtelen és olyan váratlanul jött, hogy éppen csak arra volt idő, hogy egy Öblös, néhány méternyi szélességű sziklamélyedésben meghúzódhattunk. Az északnyugati égbolton hirtelen fehér felhőnyelvek jelentek meg. Alig telt bele tíz perc, már a fél égboltozat tele volt a legterhesebb viharfelhőkkel s villám villámot érve csattogott és zengett körülöttünk minden. A vihar megelőző szél a fulladásig megtöltötte homokkal a levegőt, de a pár pillanat múlva megcsorduló eső a földre verte a levegő homokját. A lehulló vízmennyiség olyan rettenetes tömegű volt s oly tömötten omlott, hogy vízpóznáknak látszottak sugarai. Olyan mennyiségű volt ez, melynél nagyobbbat még a trópusok alatt sem láttam. Félóra alatt messze délkeletnek ültek el a viharfelhők. Az a kis, teljesen száraz völgyteknő, melyből a vihar előtt alig egy félórával felkapaszkodtunk, teljesen megtelt a sziklákról lerohanó zavaros vízzel, mely nemcsak törmeléket, hanem ökol nagyságú, sőt fejnagyságú szikladarabokat sodort magával. Mikor a vihar után végig néztem azon a területen, amelyen idejöttünk és ahol állottunk, nem ismertem rá a vidékre, annyira

megváltozott. Azon a vápán, amelyen fölfelé jöttünk, most egy folyó nagyságú patak rohant végig, zuhata-
gokat és vízeséseket alkotva. Menedékhelyünk előtt az
összesodort sziklák igazi gátat építettek s a víz tová-
szélesedett, alig néhány négyszögméternyi területet
hagyva szabadon, ahol megvonulhattunk. Ha a vihar
csak egy negyedórával tovább tart, bizonyára elpusztu-
lunk, mert az egész terület megtelt volna vízzel. Azon
a rohanón pedig, amelyen lefelé zúgott a víz, sem em-
beri, sem állati erő nem hatolhatott volna keresztül,
hogy úszással igyekezék megmenekülni kis halálszige-
tünkről. Mi szerencsések voltunk, egy térdigérő lábfür-
dővel megmenekültünk s két óra múlva, a forró naptól
bőrünkön megszáradt ruhával indulhattunk tovább, a
már csak itt-ott szivárgó vízereken keresztül.

Ha talán nem is veszélyesebb, de mindenesetre
sokkal kellemetlenebb viharhoz is volt szerencsém
ugyanezen idő alatt. Ez a nap örökké emlékezetes lesz
előttem. Dél előtt tizenegy óra tájban egy édesvízű
tócsához érteztünk. Leszálltunk lovainkról s legelni
engedve teafőzéshez fogtunk. Kissé hosszasan időz-
tünk itt s mikor déltájban a teknőt elválasztó dombok
tetejére kapaszkodtunk, egyszerre három homoktorony
emelkedett föl előttünk a szomszédos teknő fenekén.
Az első közülök 100—150 méter magasságban, akár-
csak szíven lőtték volna, összeomlott és a földre hul-
lott. A másik kettő azonban, mintha versenyre keltek
volna, egymást üzve-hajtva rohant dél felé, egyre több és
több homokot sodorva magával a levegőbe. Amint maga-
sabbra emelkedtek, a földhöz érő részük lassanként
megvékonyodott s néhány pillanat múlva elvált a talaj-
tól. Ugyanekkor felső részük vörhenyes színű felhővé

szélesedett ki és rohant tovább, a két poroszlop pedig, mintha két óriási strucc láb volna, lóbálódzott utána. Kevés képzelődéssel óriási állatnak lehetett volna gondolni, amely mértföldes lépéssel rohant tova a sivatagon. Az egész jelenet alig tartott tovább tiz-tizenöt percnél. A két láb eltűnt, a nap elé került homokfelhőn a megtört napsugarak óriási napudvart alkottak, amelynek négy oldalán egy-egy zergeszarvú, félgömb alakú nap volt látható. Ez a jelenet sem tartott tovább öt-hat percnél. Oly hirtelen jött és tűnt el mindez s a képzelődésnek oly bő anyagot szolgáltatott, hogy egyáltalában nem csudálkoztam azon, ha a természet primitív embere az, ilyen jelenségekben babonás mondákat lát megvalósítva. A meleg oly tűrhetetlen lett, hogy leszállottunk lovainkról s a domb lejtőjén leheveredtünk. Olyan kimondhatatlan bágyadt lettem, amilyen kevészer életemben. A száraz, forró levegő nem adott elég oxigént tudomnak, úgyhogy majdnem lihegve kellett lélegzenem. Alvásról szó sem lehetett s lovaink is lecsüggesztett fejjel állottak, anélkül, hogy egyetlen harapást is faltak volna a sovány és gyér fűből. Délután három óra lehetett, mikor az északnyugati látóhatár szélén ismét láttam azokat az ijesztő felhőnyelveket, amelyeket a két nap előtti viharkor tapasztaltam. Csakhogy ezek nem fehérek, hanem vörhenyes-sárga szélű, meglehetősen tagolatlan barna tömegek voltak. Talán még gyorsabban, mint a múltkori vihar, tört ránk ez a mostani. Először itt is por és apró homok finom tömege töltött meg mindent. De az eső helyett ez a felhő homokvihart hozott ránk, amely még rettenetesebb, mint az égiháború. Szegény lovaink mellénk húzódva feküdtek le a földre s egymás szügyéhez fektették orrukat. Magam is, mongol vezetőm

tanácsára a földre feküdtem. Zsebkendőinkkel bekötöttük orrunkat, szájunkat s feltettük védő szemüvegünket. Kitorrt a vihar. A föld színén mogyoró, söt diónagyságú kőgörgetegek vágattak végig, fennebb pedig mintha dara esett volna, oly sűrűen röpültek tova a borsószem nagyságú sziklaszilánkok. Oly erővel vágódtak ezek nekünk, hogy arcunk szabad részét s kezünket véresre horzsolták. Sok mongol vakul meg ilyen vihartól. A felhőknek még villáma is volt, hang nélkül villanások tették másodpercekre világossá a fekete felhőtestet. Állataink fájdalmasan nyihogtak és hörögtek s mi magunk is fuldokolva kapkodtunk levegő után, mely kendőinken keresztül is annyira tele volt homokkal, hogy görcsös köhögésre ingerelt. Kibírhatatlannak, elviselhetetlennek látszott minden pillanat. Fuldokoltam tehetetlenebbül éreztem magamat, mint a vízben fulladással küzdő. És amikor jó félóra múlva alábbhagyott, tovább rohant ez a rettenetes vihar, alig jött ránk megkönnyebbülés, mert a levegő még órákig tele maradt porral és homokkal. Mikor végre egy pusztai kúthoz érkeztünk s úgy a magunk, mint a lovaink orrát és száját megtisztítottuk a homoktól, akkor láttuk, hogy egész kis sártenger került törülköző kendőinkre. A Szahara Számumját nem éltem keresztül, de alig hiszem, hogy ennél gyilkosabb legyen. Azok a bizonyos fehér csontok, melyek közmondásosan a Szahara útjelzői, a Góbiban is bőségesen megtalálhatók. Igen gyakori eset, hogy egy-egy ilyen homok vihar a karavánokat meggyilkolja. Minket csak megvert úgy, hogy testem zöld meg fekete lett bele.

A Góbi talajkiegyenlítődésének ezek a jelenségek az örökös munkásai. A folyó és patakmedreket való-

színűleg az óriási vihar és felhőszakadásokkal lezuhanó víz vájták ki. Hogy a sivatag éghajlati viszonyai a történeti korban is számottevő változáson mentek keresztül, azt bizonyítják a legújabb kutatások. Belső-Ázsia egyre jobban kiszárad s egyre nagyobb tért foglal el benne a lakhatatlanná váló terület. Azt hiszem, hogy ha a hegyeken majdnem mindenütt kiirtott erdősegeket egy tervszerűen keresztülvitt óriási méretű fásítással köröskörül újra elkezdenék betelepíteni, sikerülne a Góbi nagyrészét visszahódítani a lakhatatlanság és terméketlenség sivár poklától.

A sivatagban található sós mocsarak és tavak sótartalmát az eddig ismert adatok szerint kisebbnek mondják, mint a tengerekét. Annyi tény, hogy ezek a tavak a meleg nyári hónapokban részben vagy egészben kiszáradnak. Magam is láttam egy kisebb sós tócsát, melynek partjait köröskörül öt-hat méter széles és egy-két ujjnyi vastag sóréteg borította. Olyanszerű volt az egész, mintha hó feküdt volna a partokon. A csalódást fokozta az, hogy a tócsa vizének tetején két-három méternyiig a parttól, vastag sóréteg terült el a vízen, mint valami parti jég. Az ilyen helyeken és tavakból a bennszülöttek összeszedik a sót. A tó színén levő vagy úszó sórétegeket lapáttal, gereblyével és hálóval összegyűjtik, azután tevéken, vagy ökrösfogatú talyigákon Khinába szállítják, ahol ez kitűnő csereeszköz. Az, hogy a sótartalom kisebb, mint a tengeré, nem bizonyítja azt, hogy a Góbi medencéi nem voltak valaha vízzel telt területek. Legföljebb annyit, hogy sótartalmuk sokkal kisebb volt az Óceánokénál. A Kaspi-tóvíze is kisebb sótartalmú, mint a nagy óceánok s kiédesülését a beléje szakadó óriási folyók is elősegítik. Ha pedig

meggondoljuk azt, hogy minden földrésznek a belsejében találunk óriási édesvízű tóvidékeket, akkor semmi okunk sincs megtagadni azt, hogy a Góbi ne lehetett volna, a legrosszabb esetben is, egy ilyen óriási tóvidék, amelyhez hasonló ma már talán csak az északamerikai és afrikai nagy tavak, szintén elég magasan fekvő, nagy tóvidéke.

A Góbi vizeinek helyváltoztatására érdekes megfigyeléseket olvashatunk a Tarim folyó tanulmányozásánál. A folyó a magával hozott hordalékból lassanként feltölti medrét. Természetesen a folyó mentén települnek meg az emberek, hiszen itt legdúsabb a tenyészet. A folyótól távolabb eső részeken a talajvíz miatt, még mindig lehet termőterületet találni s kutak által könnyű vízhez is jutni. Ha most a folyó medrét és medre környékét annyira feltöltötte, hogy ez egyenlő magasságba kerül, vagy talán még magasabb is lesz, mint a környékező terület, akkor egy árvíz alkalmával könnyen otthagyja régi folyását s a fel nem töltött mélyebb területeken keres új utat magának. Az elhagyott folyómeder területén rövidebb-hosszabb ideig még megmarad a talajvíz, de aztán ez is eltűnik. Az így terméketlenné válott területről az ember kénytelen a folyó után vonulni és ott újra kezdeni a küzdelmet, újra építeni házait, újra ásni csatornáit, hogy kierőszakolhassa a természettől a megélhetésére szükségeseket. A Tarim-vidéki száraz folyómedrek és romvárosok számtalan ilyen kényszerű vándorlásról tanúskodnak. De bizonyosságot tesznek arról is, hogy a sivatagnak számos oly területe van ma már, amelyeken csak egy évezreddel ezelőtt is jól csatornázott területek állottak, telve jómódú községekkel és városokkal, ma pedig százkilométerekre egyetlen élő-

lényt, egyetlen csepp ivóvizet nem lehetünk, Itt említtem meg, hogy Mongoliában elég gyakran találunk ásványos hőforrásokat is, melyeket a nép ősidőktől fogva gyógyulás céljaira használ. A sivatag vize majdnem mindig sós vagy keserű. Többször nem volt élvezetre alkalmas az útközben talált vizünk.

Mongolia éghajlati viszonyait is érintettük. Itt csak annyit említünk meg, hogy magas fekvése miatt általában hidegebb, mint Európának a megfelelő délkör alatt fekvő vidékei. Budapest a tenger fölött csak 100 méterre fekszik. A tőle csak pár fokkal északra fekvő Poprád a Magas Tátra tövében már 900 méternyire van a tenger színe fölött. Gondoljuk meg, milyen óriási kettőjük között a különbség! A mongol föld tengerfeletti magassága általában olyan, mint Poprád vidékéé s nagyjában a hőmérsékleti szélsőségek is erre a vidékre emlékeztetnek azzal, hogy a hideg is, a meleg is érezhetően nagyobb, mint Poprád vidékén. Május elején még fagyos éjszakák vannak, aztán minden átmenet nélkül, máról-holnapra, beköszöntének a rettenetes melegek. Néhány hétig még az éjszakai lehülések sem igen adnak enyhülést. Augusztus közepe táján azonban megint megjönnek a hideg éjjelek s szeptemberben megjelenik az éjjeli fagy.

A Góbi sivatag délibb részein az éghajlat sokkal enyhébb. Itt, azokon a területein, amelyeknek elég vize van, bőségesen van növényzet is. Ilyen helyeken mindig találunk letelepedett embereket, köztük még mongolokat is, akik legtöbbször csatornázás segítségével földművelést űznek. A letelepedettek azonban leginkább khinaiak, vagy valamely, a törökséghez tartozó nép töredékei. Mongolia keleti, északi és nyugati részen a

hegyek nagy részét már erdő borítja. Ezekről a hegyekről ma már biztosan tudjuk, hogy ércekben bővelkednek, de még nincsenek feltárva.

A mongolságnak legkedvencebb háziállata a ló, azután a teve, szarvasmarha, juh, szamár, öszvér és a kecske. A tevéről meg kell említenünk, hogy ez a Góbin is igazán a sivatag hajója. Míg a lóval nem lehet olyan területekre menni, ahol naponként legalább egyszer meg ne itatnók s egy második itatásra vizet nem tartalmazhatnánk, a teve képes három-négy napon keresztül szomjan cipelni nagy terhét. Amíg a vasutak készen nem voltak, évenként milliányi teve hordotta az árukat Khinából, a mongol pusztán keresztül Szibériába. Ezek az idők elmúltak a mongolokról s ma talán a só az egyetlen, amit nagyobb mennyiségben tevékkel visznek Khinába.

A mongolok nem szeretik s nem is igen eszik meg a disznóhúst. Egész Mongóliában csak a khinaiaknak van sertésük. Majorságféléje sincs a mongolnak s meg sem eszi ezeknek a húsát. A tavakban és folyókban nagy mennyiségben van hal és rák. A mongol ezeket sem eszi. Ezekkel szemben minden négy lábút, amely erdeikben és pusztáikon előfordul, szívesen vadásznak és megesznek. A teve húsát, amely sokkal rostosabb a marha húsánál, nem nagyon szeretik. Ez csak a szegényebbeknek rendes tápláléka. Szarvast, vadkecskét, nyulat és vaddisznót sokat lőnek. Ezeknek húsát megfűstölve, vagy napon szárítva el is tartják. Ez és a szárított túró, meg a főtt vaj évekig eláll. Ezek és a pörkölt köles vagy gabonadara a turánság ősrégi konzervei.

Mongolia madarainak túlnyomó része vándormadár. Még a mocsarakban is ritkán telepednek meg költésre

a vízimadarak. A madárhiány egyik oka az lehet, hogy a száraz pusztán aránylag nagyon kevés a rovar s így nem lennének elegendő táplálékot. Gyümölcsfát sem igen találunk Mongolia legnagyobb részében. A meglehetősen elterjedt vadbarack gyümölcse pedig nagyon silány. Dsungariában vadon nő a nemes alma.

A sivatagok füve nem olyan dús, mint a mi réteinkké. Csak foltonkint, mintha sűrű hangyabolyok volnának, nő a fű, melyet ha a marha egyszer lelegelt, már nem nő újra abban az esztendőben, mert az esőtlen nyári szárazságban minden úgy leszárad, mintha leperzselték volna. A mocsarak szélein üröm és egy csomós növény található. Utóbbiakat semmiféle állat nem eszi meg, kivéve a tevét. A nyári szárazságkor ezek a sós növények életben maradnak, de a só úgy kivirágzik rajtuk, mintha dérral volnának borítva. A háziállatok közül a szarvasmarhát igásnak is használják. Kétkerekű taligájuk elé rendszeren egy ökröt fognak. Egy-egy ember 10—20 szekérrel jár s az egyik fogatot a másikhoz vékony kötéllal odakötik, hogy az állatok ne maradozhassanak el egymástól. Egy-egy karaván néha ezer ilyen kocsival utazik, amelyek egyetlen hosszú sorban haladnak egymás után. Ez az egymáshoz kötés meg van a tevéknél is. A teve orrcimpáját átfúrják, ezen keresztül egy vékony kötélfélét húznak, amelynek végén fapecek van. A kötélt másik végét aztán az előtte menő tevéhez kötik. Hat-nyolcat szoktak egymáshoz kötni. Érdekes, hogy a teve, éppen úgy mint gazdája a mongol, nem szereti a nedves időt s a folyóparti dús legelőt. Ha a tevét ilyen helyen tartják, leromlik, ha pedig a mongol a víz mellett tartózkodik, rövid idő múlva kőszvényt kap.

A mongoloknak, mint pásztorkodó nomádoknak, kitűnő kutyáik vannak. Nagyon emlékeztetnek ezek a magyar komondor-kutyákra, hűségük, bátorságuk és erősségük miatt. Khinában is nagyon kedveltek. Vadászatra könnyen betaníthatók s az elég nagy számban előforduló farkasok nem igen merik miattok megtámadni a nyájukat. A mongóliai farkas könnyebben megtámadja a magános embert, mint a nyáját.

A MONGOLSÁG ÉLETE ÉS SZOKÁSAI.

A mongolság még az ősi katonai szervezet szerinti beosztásban él. Számuk bizonytalan. A khinai források hat-hét millióra, az oroszok azonban csak kétmillióra becsülik őket. A sok háború megapasztotta s a legújabb időkben az egyre mostohábbá váló viszonyok, szintén megakadályozták szaporodásukat. A régi harcias erények a lámaista buddhizmus hatása alatt eltűntek. Azt lehetne mondani, hogy az egész nemzetet kiforgatta eredeti mivoltából. Mongóliában átlag minden ötödik ember lámapap.

Nyelvük, mely kissé erős, de nagyon kifejező, három tájszólásra oszlik. Az eltérés oly csekély e három nyelvjárás között, hogy egymást mindenben könnyen megértik. Azt, hogy a mongoloknak gazdag irodalmuk van, már az Urgáról szóló fejezetben megemlítettük, írásuk az ujjur írásból származott. Tudós papjaik a tibeti nyelvet, sőt írást is értik. Pekingben számos olyan nyomda volt a háború előtt, amely tisztán mongol könyveket nyomtatott. A nép alsóbb rétege azonban nem tud írni és olvasni. A nép között az a gazdag, népies irodalom, amely vetekedik bármely más népével, csak szohagyományokban él. Nincs mongol, aki a régi mondáknak, verseknek és hőskölteményeknek százait ne tudná könyv nélkül. Ezen a téren emlékezőtehetségük páratlan.

Mese és regemondóik azonban igazi csodálatos lények, akik nagyobb ünnepély alkalmával napokig képesek regélni anélkül, hogy ismétlésbe esnének.

A mongolok ruhái egyszerűek. A férfiak nyáron sötétkék, nanking-szövetből készült hosszú kabátot viselnek, amelyet övvel szorítanak derekukra. Télen ehelyett a könnyű öltözet helyett báránybőr bundát hordanak, esős időben pedig vastag, nemez-posztóból készült, subaszeiű köpenyeget. Ruháikon nincsen zseb, s késüket, tűzszerszámukat, pipájukat, és dohányos zacskójukat az övre akasztva viselik. Egyéb féltettebb holmijukat s fívoácsészéiket keblükbe dugják. A lámák ruhája nagyjában ugyanilyen, de a fekete posztó helyett ezek piros vagy sárga színűt használnak. Hajukat körben megborotválják, s a fejtetőn megmaradó hajrészt kettős vakarcsba fonva, fülük fölött lógni hagyják. Szakáll és bajusz dolgában nem dicsekedhetnek a mongolok. Szőrözetük nagyon kevés és gyér, úgyhogy csak öregebb korukra kapnak némi szakállt vagy bajuszt, amelyet szintén lenyírnak vagy szálanként kitépdesnek. Akad azonban szakállas-bajuszos idősebb ember is. Fejükön, férfiak és nők, posztósapkafélét viselnek, amelynek széle kereken prémmel van szegve. Nyáron, elég gyakran láttam børszeletekből vagy csirizeit vászonból készült, árpád-kori sisakhoz hasonló, süveget is a fejükön. A nők ruhája majdnem olyan, mint a férfiaké, csakhogy sokkal díszesebb. Hajukat kétfelé választják, s kétoldalt fonják be. Ugyancsak belefert szalagok és gyöngyök díszítik minden fiatal nő haját. A férfiaknál a régi, magasszárú, lóborból készült csizmákat újabb időben az importált khinai lábbeli kezdi kiszorítani, a nők azonban ragaszkodnak a régi kecsesformájú csizmákhoz, melyek na-

gyon szépen vannak díszítve hímzéssel, néha gyöngyökkel. Utam alatt a gyermekeket és a suhancszámba menő korúakat igen gyakran láttam mezítláb játszadozni a jurták körül.

A mongol népek lakását ősidőktől fogva a félgömb alakú sátor alkotja, melyet az oroszok után kibitkának, törökösen pedig jurtának ismerünk. A nomád életmódhoz nem lehetne ennél pompásabb lakóhelyet elképzelni. Nyáron hűvös, télen meleg és egy óra alatt szétszedhető vagy összerakható. Egy teve elbírja az egészet. A sátor oldalfala XXXX alakúan kerítésként összeillesztett pálcákból van készítve, melyek harmónikásan tágitathatók vagy szűkíthetők. Ezeket a kerítés fákat egymáshoz és néhány tartócölöphöz szíjakkal odakötözik. Ennek tetejére rakják a szarufáknak megfelelő hosszabb rudakat, melyeknek felső végét egy kerékszerű alkotmány megfelelő lyukaiba dugják belé. Az egészet aztán vastag nemezzel borítják le, melyet átdobott kötelekkel védenek meg a szél elsodorásától. Az így elkészült jurta olybá tűnik, mintha lekötött léghajó volna. A jurta alapkörének átmérője 4-10 méter szokott lenni. Falai másfél, magassága pedig legfőlebb négy méternyi. Belső ordálukat nemezzel, gyékénnyel, a gazdagabbaknál finom szőnyegekkel borítják. A sátor közepét a tűzhely foglalja el, mely felett a sátortetőn kerek nyílás van hagyva, hogy a füst kimehessen. A sátor feneke néha deszkázott, legtöbbször azonban csak valami ürömféle fű van reá hintve s ez nemezzel, szőnyeggel vagy gyékényszőnyeggel leterítve. A függönnyel elzárható sátorajtóval szemben, rendesen magasabbra emelve, áll a lábas láda, amely legtöbbször cifrán festett vagy faragott s alakjára nagyon hasonlít a székely szuszékhöz.

Ilyen néha kettő-három is akad a házban s ebben tartják féltettebb holmijukat. A középben levő láda tetején áll mindenütt a Buddhaszobor s más kegyszerek is. A látogató ezek felé is mindig térdmehajlással köszön. A térdmehajtás eltér a miénktől. Egyenes állásban, két kezét mereven lefelétartva, s térdeit mintha le akarna rogyini, úgy hajtva meg, köszön a mongol.

A ládákra és körben a falakra vannak felaggatva a nyergek, fegyverek s a különféle kézi eszközök és szerzőmök. A szobor alatt van a családfő helye. Tőle balra a férfiak, jobbra a nők ülnek. A fekvőhelyek a sátorfal mellett húzódnak el s részben ülőhelyekül is szolgálnak.

Sok utazó vagy másodkézből dolgozó író nem győzi eléggé szidni e sátrak piszkosságát, férgekkel teli voltát. Azt hiszem nyugodtan mondhatok erre nemet. Ami a bolhákat illeti, azok nyáron vannak, de a padló alá hintett ürömtől legnagyobb részük elmenekül. Semmi esetre nincs több belőlük, mint nálunk. Poloska még nincs. A kultúrvilágnak ez a vérszopója nem igen él meg a mongol jurtában. Tetveik is akadnak, ezt tapasztaltam, de a mongol mama éppen olyan gonddal tisztogatta a csemeték fejét, mint az európai. A ruhákat is egy helyen, szemem láttára forróvízzel öntötte le a burját háziasszony. Lehet hogy ez is védekezés, vagy mosás volt. Azt sem tapasztaltam, hogy a lámahitre tért mongol a parazitákat kímélte volna. Inkább az ellenkezőről tanúskodhatom.

A gazdagoknál a főzést külön sátorban végezik, de a lakó sátorban is van tűzhely, mely felett állandóan ott lóg a nagy vörösréz theáskanna. Tüzelőül, ott ahol fa nincsen, a száraz állati hulladékot használják, amit

fűjtató segélyével szítanak lángra. Bíz ez egy cseppet sem kellemes illatú, de meg lehet szokni. A fával élesített tűzre nagyon vigyáznak s nem engedik magasra lángolni, nehogy a sátorfedő nemez meggyuladjon. Télire a sátorfedőt megkettőzik. Itt említem meg, hogy az előkelők sátrai nagyok s a sok szőnyeg, a díszes ládák, a könyves és a kincses szekrények, meg a sok régi művészi fegyver, olyan megkapóan széppé és lakályossá teszi őket, akár a leggazdagabb modern paloták termeit.

A mongolok étkezésének legnagyobb részét állataik szolgáltatják. Húst sokat és mindenfélét esznek, bár nem szívesen ölik meg állataikat. Utazásom alatt egyszer érdekes jelenetnek voltam tanúja. Egy szembejövő karaván egyik lova teljesen kimerült s annyira szédült, hogy lábán is alig tudott állni. Egy öreg láma megfogta az állat fejét, ide-oda mozgatta, mialatt az állat megtört szemébe nézett. Aztán kimondotta az Ítéletet hogy a ló agyveleje kiszáradt. Az én véleményem szerint az állat halálra volt csigázva. A mongolok a láma ítéletére leölték az állatot, húsának egy részét föl-lakomázták, a többit pedig apró töpörtökre vágva, szárítani tették a napra.

A hús mellett a többi állati termék is fontos tápszer. Ezek közül elsőnek említjük a tejet, amelyet sózott teával kevernek s pörkölt búza- vagy kölesdarát főznek bele. Néha lisztpéppel sűrűbb levessé habarják. Ez a tejes, lisztes tealeves képezi talán a mongolságnak legfontosabb táplálékát. Majdnem azt mondhatnám, hogy olyan szerepet tölt be köztük, mint nálunk a kenyér. Kölest, árpát és búzát csak kevés mongol termel. A szükségeseket a szomszédos földművelő népektől szer-

zik meg. Megfigyeltem azt is, hogy az ürömféle növények lisztes magvát összegyűjtötték s primitív mozsarakban maguk törték darává. A tejből vajat, túrót, kumiszt, s ezen kívül valami savanykás, de nem bódító italt készítenek, amely a szomjúságot rendkívüli módon oltja.

A mongolokról szóló egész nyugati irodalomban azt a följegyzést találjuk, hogy a mongol sohasem mosdik. Annyi bizonyos, hogy a tisztaság nem nagyon bántja őket, mert mosdásuk rendszeren felületes. Azok a mongolok, akik között megfordultam reggelenként többnyire megmosakodtak oly módon, hogy a szájukba vett vizet kezükre bocsájtották s evvel dörzsölték végig arcukat. Ezt a mosdásmódot nemcsak a magyar paraszti népnél és Oroszországban láttam, hanem Német, Francia és Olaszországban is. A bővebb mosakodásnak legtöbbször nagy akadálya a vízhiány, hiszen sokszor még innivaló víz is alig akad. Utamban volt két olyan napunk, amikor lovamnak és magamnak egész napi itala két angol pintes kulacsom tartalma volt, mert a kutak ki voltak száradva.

Pár helyen olvastam azt is, hogy a mongol sohasem mossa ki főzőedényeit. Legfeljebb az ujjával mázolja ki, vagy kinyalja az ételmaradékot. Élesen megfigyeltem, hogy minden jurtában volt a teafőző kanna mellett más edényük is a hús megfőzésére. A pörkölt darát úgy készítették, hogy egy fából készült tálba beletették a kívánt mennyiséget s erre a forró teát ráöntötték. Néhány helyen láttam azt is, hogy a buzogó íheás kannába öntötték bale a tejet, pár pillanatig még főni hagyták aztán a darát leforrázták vele. A mongolok napjában kétszer esznek, a reggeli és esti órákban. Ha az ennivalónak bőviben vannak, az ott is örökké éhes

gyerekek szája, náluk is mindég tele van az anyukától csalt falatokkal. A húsok közül legtöbbre becsülik a lóét, azután a szarvasmarhát. A török népekkel szemben, csak harmadik helyen áll a juhhús. A mongol juh majdnem másfélakkora, mint a mienk s farka kövér zsírpárnát alkot. A tevének és a juhnak a gyapja nem nagyon alkalmas a fonás-szövéshez, annál inkább nemez takarók készítéséhez.

A gazdag mongoloknak néha ezer tevéje, kétezer lova, négy-ötezer szarvasmarhája s tízezernyi juha van. Ilyen nagy állatállománynál természetesen nem kis dolog a marhák őrzése, ápolása. Ebben a munkában az asszonyok és a serdülő fiúk is résztvesznek. A marhák télen is a szabad ég alatt élnek. A mongolság túlnyomó része nem készít télire takarmányt, úgyhogy állataik a leszáradt füvet eszik, melyet legtöbbször még a hó alól kell kikaparniuk. Igaz, hogy a mongol puszták klímája olyan száraz, hogy az a néhány centiméternyi hó, ami esni szokott, pár hét alatt a 35—40 fokos hideg dacára is elpárolog. Csak észak-Mongoliában, a Bajkál vonalán, ott, ahol még megvannak az erdőségek is, marad meg egész télire a hótakaró. Egy-egy szerencsétlen esztendőben, marha-vész nélkül is, étlen vagy fagytól pusztul el a mongolok állatainak nagy hányada. Beszéltek olyan esetről, hogy 500 lóból csak húsz maradt meg. Ez az arány a többi állatoknál is. Egyedül a teve bírja ki az ilyen éhínséges esztendőt, mert az ő élleme mindig megterem.

A mongoloknál a többnejűség megengedett. Minden gazdagabb embernek van legalább egy pár felesége. Az asszonyok közül az első feleség a ház igazi asszonya, aki mint ilyen, férjével egyenlő rangú. Egyáltalában

elmondhatjuk, hogy a mongol nő olyan szabad és független, aminőt a természeti népeknél alig találunk. A második vagy többi feleség már alárendelt szolgálói szerepű. Szegény embernek csak egy asszonya van.

Mint minden nomád nép, a mongol is igen ifjan házasodik. Néha egészen gyerekeket házasítanak össze, de ez esetben a férjem fiúcska, és a feleségem leányocská a szülői háznál maradnak, s csak érett korukban, külön ünnepély keretében, lesznek igazán férj és feleség. A leány itt is eladó és a szülők között valóságos alku folyik arra, hogy mit adnak a lányért. Minden leány egy teljesen felszerelt sátrat visz magával, házat, amelynek ő a háziasszonya. Hogy régebben a leányrablás is divatban volt, azt házassági szertartásaik bizonyítják. Ha az alku megvan, kitűzik az esküvő napját. A vőlegény vendégeivel a menyasszony házába jön, ahol már várja őket a menyasszony rokonsága. A családfők előtt tiszteleg a fiatal pár, azután egy edényből húst adnak nekik, egy másikból pedig kumiszt. Ezután a menyasszony egyik barátnője, vagy vele egykorú fiú játszótársa, befonja a leány haját s kendői köt reá. Ezzel a fejbekötéssel válik igazán asszonnyá a leány. Hosszantartó lakmározás után a leány egy felnyergelt lóra ül s fejbekötőjével és násznagyaival úgy tesz, mintha el akarna menekülni. A vőlegény násznagyai s maga a vőlegény is üldözőbe veszik. Nyomukban lóra kerekedik az egész násznép s vágatva mennek az új házaspár sátraig. Azután visszatérnek a leányos házhoz s ott tovább mulatoznak. Ezután jönnek a látogatási szertartások. Bizony néha egy hét is eltelik, amíg a fiatal pár magára maradhat.

Az elválás könnyen megy a mongoloknál. Ha az asszony elhagyja az urát, három ízben visszaviszik a

szülők, de ha újra elmegy, akkor elváltaszják a párt egymástól. Ha a férfi nem akarja a feleségét, visszaküldheti szüleihez, de ebben az esetben köteles a leány egész hozományát visszaadni. Ha a férj meghal, az após vagy új férjről gondoskodik, vagy hazaküldi szülőihez az özvegyet.

A gyereknevelés nem túlságos sok gondot ad nekik. Az egészséges mongol anya viláéért sem engedné, hogy más táplálja csecsemőjét. Ha a gyerek nagyobb is lett, még hosszú időn tej, vagy tejes pép marad a főtápláléka. Az Európában annyira divattá vallott „*dudli*”-t a mongoloknál egy jó darab szalonna helyettesíti. Talán okosabb, semmiesetre sem utálatosabb, mint a gummi.

Régen a mongol főbb embereket díszes síremlékek alá temették. A gazdagok és előkelők ma is a földbe kerülnek, sírhelyükre követ raknak vagy köemlékeket, esetleg kis buddhista kápolnákat építenek. Az elégetés ritkán fordul elő. A közemberek sorsa azonban egészen más. A halottat fehér lepedőbe göngyölik, egy dombtetőre vagy hegyoldalba viszik s különféle szertartások után ott hagyják. Hát biz ezeket a kitett holttesteket a rablómadarak és a ragadozó állatok rendszeren felprédálják. A halott rokonait és hozzátartozóit két tűzrakás közötti átsétálással tisztítják meg. Még holmiját és marháit is áthajtják e helyen.

A mongolok minden házi szükségletüket maguk készítik. Iparos nem igen akad közülök, de majdnem minden mongol ember olyan ezermester-féle, asszonyaik pedig igazán azok. A szövés, fonás, az állatszörökből való posztónak, nemeznek, köteleknek az elkészítése, a ruhák és minden tartozékainak varrása meg a csodá-

latos finomságú hímzések, egyaránt dicsérik kezük munkáját. A kultúrnépek könyveiben örökös megbélyegző panasz az, hogy a kisebb kultúrájú népek férfiai csak tunyáskodnak, lustálkodnak, s minden nehéz munkát az asszonyokra hárítanak. Én aki vadász, halász és állattenyésztő nomádok között egyaránt és sokszor megfordultam, nyugodt lélekkel tagadásba veszem ezt az állítást. A férfi munkája a család élelmének a megszerzése. Ez, a mindig mostoha viszonyok között, nemcsak nagy erőfeszítést kíván, hanem a legtöbbször igen hosszú időt is. A reggeltől estig vadászni járó férfiak rendszeren agyoncsigázva érkeznek haza. Az otthon éhesen pihentek majdnem mindig megrohanták a hozott zsákmányt, inig a fáradt férfi elnyúlt fekvőhelyén. Ebből a csalfa látszatzból fejlődött ki ez a vélemény.

Rövid leírásom befejezéséül elviszem olvasóimat a Bajkal-tó északnyugati partján élő s a lámahitet még fel nem vett burját-mongolokhoz. A burjátságnek ez a része hosszú idő óta él az idetelepedett oroszszág tőszomszédságában, sőt részben velők összekeveredve. Van közöttük elég, aki az orosz hitre tért, s orosz iskolákat végezve, európaias kultúrára tett szert. Én magam néhány tucat olyan burjátot ösmertem, akik orosz közép-sőt főiskolái is végeztek. Mindenikük kítúnt végtelen szorgalmával és csodálatos emlékezőtehetségével. Ezt orosz tanárok erősítették meg előttem. Az orosz tudósok sorában pedig ott találunk egynehány kiváló burját mongolt is,

Az a kereszténység, amely ezeknél a burjátoknál uralkodik, éppen olyan felszínes, mint az orosz paraszti

népé. Természetes hát, hogy még az orosz hitet felvett burjátok között is ezerféle babonás szokásban él a régi sámánizmus. Majd minden falunak akad egy-egy sámán férfia vagy asszonya s vannak közöttük olyanok, akik messze földön híresek. A leghíresebbek közé tartozott egyik igen előkelő s az oroszok által bárói rangra emeit ősrégi mongol fejedelmi család tagja. Mikor 1911-ben ott jártam, egy negyven év körüli katonás tartású szép embernek ösmertem meg ezt a mongol sámánt. Apja Szentpéterváron neveltette, ahol a hadi iskolát végezve, mint egyik legkackiásabb gárdatiszt, éveken keresztül táncoltatta a cári udvar előkelőségeit. Mondják, hogy egyik hercegisasszony rajta felejtette a szemét s a cári udvarnak sem lett volna semmi kifogása, ha a hercegisasszony felesége lett volna a gárdakapitánnyá vedlett daliás fejedelmi sarjadéknak. Egy szép napon azonban esküvő helyett eltűnt Pétervárról a csinos gyerek s csak hosszú évek múlva derült ki, hogy hazament és felcsapott újra nomád mongolnak. Ebből az emberből lett a jelen század első évtizedének leghíresebb sámánja, akiről esküvel állították még a legelőkelőbb orosz hivatalnokok is, hogy jövőbe és múltba látása csalhatatlan. Szuhanov bácsi levele segített hozzá, s tett részesévé annak a négy gyönyörű napnak, amelynek tapasztalatai páratlanok tanulmányutaimon. A sámán báró igazi mongol jurtában fogadott, a legnagyobb szívességgel. Éppen megérkezésemkor hoztak sátrához egy kis csikót, amelynek első lábát szétrúgta egy ló. A csikóból estére pompás pörköltszerű étel került az asztalra, friss kumisszal meg orosz vutkival. Rövid idő alatt jókedvre hangolódott az egész társaság.

Beszélgetésünk a régi időkre terelődött. A báró látta Feszti körképét a magyarok bejövételéről, amelyet nem győzött eléggé dicsérni. Sokat kérdezősködött a magyar pogányságról, s annak megmaradt nyomairól. Másnap több beteget hoztak szekéren a báróhoz, aki úgy látszik, értett valamit az orvostudományhoz s kézipatikájából különféle orvosságokkal látta el őket. Megmutogatta sámán készletét is. Sokat beszélt a körülöttünk élő jó és rossz szellemekről, amelyeknek nagy befolyása van az emberi életre.

Megkockáztattam azt a kérdést, hogy mi hozta őt a fényes cári udvarból vissza az ősi életmódhoz. Egyetlen szóval felelt: a csömör. Később aztán megeredt ajkán a szó, s megtudtam, hogy az az örökös képmutató és hazug élet, amit a kultúrvilágban kénytelen élni az ember, volt az, ami meggyűlöltette vele a modern európai életet. „Egészen más itt, mondotta tovább, ahol az emberek az ajkukon hordják a szívüket s a kimondott szó a lélek igaz forrása, nem pedig az álnokság takarója. Az orosz mint egy óriás kígyó terpeszkedett végig Ázsia testén, megfojtással fenyegetve annak ősi, jogos tulajdonosait. A burját nép pusztul, az orosz méreg bevette magát közéje s ha ők, akik mégis csak tovább látnak az orruknál, behunyják szemüket, a biztos pusztulás vár nemzetükre. Ezért jött haza s minden erejével nemzete ősi szokásainak fenntartásával igyekszik olyan helyzetet teremteni, amely megmenti őket a biztos haláltól”. Ezek a szavai azt a gyanút keltették bennem, hogy a báró tulajdonképpen nem is igazi sámán, hanem nemzetéért rajongó, önmagával meghasonlott lélek.

Estefelé egy kisebb sátorba mentünk, ahol egy

szegény örültnek látszó ember ült a tűzhely mellett. A sátor tele volt emberekkel. A báró rövid beszélgetés után magára vette sámán készségét. Most megkezdődött egy olyan jelenet, amelyet már mandsu-kötetemben megírtam. Sok sámán aktust volt szerencsém végignézni, s teljes meggyőződéssel mondhatom, hogy a báró réálése nem volt tettetés, hanem éppen olyan igazi, mint a többi sámáné. A hatás itt is az volt, hogy a szuggesszió az örült állapotában javulást okozott. A következő nap én kérdeztem ki a bárót, mennyiben igaz az, hogy a burjátoknál még most is él a lóáldozás. Szavaimat megerősítette. Azt mondta, hogy egy soha meg nem szakadó örökös folyamat náluk, az ősidőktől fogva ez s mai nap is igen sokszor, de különösen a nyári hónapokban szoktak lovat áldozni, amelyre az áldozatot bemutató törzs rokonsága nagy számban szokott megjelenni. Kissé elgondolkozott, aztán hirtelen azzal fordult hozzám, hogy halasszam el másnapra tervezett elutazásomat, majd mutat valami olyat, amelyet talán sohasem lesz többet alkalmam meglátni, Kész örömet egyeztem bele a maradásba.

A következő nap még sötét volt, mikor fölverték álmomból Oroszos kocsira szállva mentünk a báróval, jó óra hosszáig, míg a Bajkál partján egy meredek sziklás parthoz nem érkeztünk. Tíz-tizenkét szekér állott itt, s legalább két annyi felnyergeli ló volt köröskörül kipányvázva. Ezalatt világosodni kezdett, úgyhogy az eddig csak félhomályban sejtett környezetet jól megsejmelhettem. A sziklaormon hatalmas, három méternyi hosszú s másfélméternyi széles asztalmagasságú kőrakás állott. Teteje lapos kövekkel volt kirakva, úgyhogy meglehetősen sima volt a felülete. Élő lombokkal volt fedve

kereken az oltárkö. Tág félkör alakban állották körül ezt az oltárasztalt, melyen lobogó tüzet gyújtottak. Közben néhány kancát megfejték s a frissen fejt tejből többször loccsantottak az oltár tüzére. Ezalatt hat burját ember egy szürkés-fehér lovat vezetett az oltár közelébe. Ketten a hosszú kantárszárat fogták kétfelől, a többi négy kezében pedig egy-egy hosszú kötél volt, melynek vége a ló négy lába csuklójához volt erősítve. A tejből most a ló szeme közé is loccsantottak egy keveset, amitől az állat visszahőkölve felágaskodott, de a két ember keményen tartotta. Abban a pillanatban, amikor a Bajkál vizéből a nap első sugarai kibukkantak, a négy legény egyik oldalra fúlva, a kötelek segítségével földre rántották a lovat. Néhányan segítségükre siettek s annyira szétfeszítették a ló lábain a köteleket, hogy az állat moccanni sem bírt. Erre egy öreg ember, a báró egyik rokona, a lóhoz lépett. Egy tőrserű, erős késsel fölhasította annak hasát s a tátongó nyílason benyúlva, biztos kézzel kereste meg az állat főütőerét, amelyet elvágott. Pillanatok alatt történt mindez s az állat minden, nagyobb haláltusa nélkül kiszenvedett. A körül levő férfiak levágták az állat fejét s az oltár közepére helyezték. Ezután gyors kézzel lehúzták a bőrét, melyet szintén az oltárra helyeztek. Most az állat feldarabolása következett s az egymásután levágott lábakat és testrészeket természetes sorrendben rakták végig az oltáron. Míg ezek történtek, az ott levő, közel száz főnyi férfi, asszony és gyermek előbb halkán és dűnnyögőleg, majd egyre erősebb hangon valami régi dait énekelt. Unszolásomra a báró megígérte, hogy ennek a mindenesetre ősi himnuszfélének dallamát és szövegét leírja, sőt fonográf lemezre is fölveszi. Azt is

megígérte, hogy múzeumunk részére juttat majd belőle egy másolatot. Ügylátszik azonban, hogy ezt az ígéretét a következő évben történt halála miatt nem válthatta be. Így talán örökre elveszett a néprajzi tudomány számára. Az éneklés alatt az oltárra rakott húsdarabokat is meglocsolták a frissen fejt tejjel.

A báró azt mondta, hogy a lóáldozás egyenesen az égi nagy Istenhez szól, s hálaadás azért, hogy az Isten kegyelme megadta a megélhetéshez szükségeseket. Az állat elszálló lelke viszi Istenhez az ember köszönetét.

Az ének elhangzása után következett az ünnepség profán része. Több tüzet raktak, melyek fölé hatalmas rézüstököt akasztottak. Ezekbe rakták bele a nagy darabokra folszabdalt ló húsát, minden darabból egy ujjnyi szeletet levágva, és az oltár tüzére dobva. A fiatalabbak közül többen fanyársakat készítettek s az erre tűzdelt darabokat a tűznél pirították. Néhány ürüt is levágtak ezalatt, melyek úgy látszik nem voltak áldozati tárgyak, bár húsból szintén dobtak egy keveset az oltár tüzébe.

Nagy evés sőt ivás következett. Jókedvre kerekedett az egész társaság. Megszólalt a muzsika is. A fiatalok táncrea perdültek, versenyt futottak, különféle játékokat játszadoztak, a végén pedig birkózásra került a dolog. A multságba még a javakorbeliak is beleelegyedtek, s a birkózóknál egy ötven év körüli tagbaszakadt férfi rendre verte a földhöz a hányaveti fiatalabb legényeket. A szekerekből nyílkészletek is kerültek elő. Ekkor láttam, hogy ezek az emberek még ma is milyen művészei az íjjnak. Az emberderék nagyságú célba majdnem mindenik pontosan beletalált s mikor avval

versenyeztek, hogy ki tudja a nyílvevőzt tovább repíteni, nem egy voit olyan, akinek vesszője kétezer lépés távolságra érte el a földet. Napszállta felé véget ért a népünnep s ki-ki lovára, szekereére kapva, visszaindult szállására. Másnap már én is a vasparipa kocsijában ülve, álmodtam vissza az előbbi napok eseményeit s bár végtelen örömmel töltött el, az a tudat, hogy a mai magyarok közti! én vagyok eddig az első és egyetlen, aki ezt az áldozatot végignézhettem, mégis bántott az, hogy a szükséges tudományos fölvételek megtételét elmulasztottam abban a hitben, hogy azt az enyimmél még alaposabb kezekre bíztam.

Sebők Imre nagytehetségű, de korán elhunyt néprajzi tudósunk, két évvel később, szintén részt vett egy még nagyobb lóáldozaton, de ő sem eszközölte ezeket a felvételeket. A közbejött rettenetes világégés megakadályozott abban, hogy kutatásaimnak számos ilyen hiányát pótolhassam. Talán fehér fejemmel még ma is nekivágnék e mulasztások pótlásának, ha a szovjet lehetetlenné nem tett volna minden ilyen természetű megmozdulást. A háború utáni években 1921-ben Japánból megkíséreltem minden lehető, hogy engedélyt kapjak a Szibériába való beutazásra.

Hiábavaló kísérlet volt, ami értesülesem szerint csak arra volt jó, hogy gyűjteményemet a szovjethatóságok lefoglalták a habaroszki múzeum részére. Mire jobb idők következhetnének, talán annyira eljár fölöttem az idő, hogy én már képtelen leszek ezeknek a dolgoknak végrehajtására. De hiszem, hogy akadni fog olyan lelkes magyar fiatal utódom, aki a meglevő romokból kibányássza azt, amit nekem balsorsom lehetetlenné tett.

A MAGYAR KÖNYV SORSA: A MAGYAR ÍRÓ KÁLVÁRIÁJA.

(Gondolatok egy bűnügyi tárgyalás után, melyet leírok ebben a szomorú levélben azért, hogy magyar, véreim is meglássanak sok olyan dolgot, amiről eddig nem is álmodtak.)

Az utóbbi időben sok, úgynevezett beérkezett s még több kezdő író társam fordult hozzám avval a kérdéssel, mi az oka annak, hogy a magyar könyvnek ma nincs piaca. Másfelől igen sok barátom azt kérdezte tőlem, hogy mi az oka annak, hogy összejöveteleinken annyi sok szép magyar dologról beszélgettünk s nem akad olyan tollforgató magyar író, aki megírná ezeket, hogy minden igaz magyar lelkű ember kincsévé lehessen.

Ez a kétoldalról jött kérdés elevenedett meg lelkemben akkor, amikor csaló könyvügynököm bűnügyi tárgyalásáról hazafelé igyekeztem. Ekkor érlelődött meg bennem, hogy megírom ezt a levelet, hátha sikerülne ezzel is segíteni valamit azokon az áldatlan állapotokon, amelyek okozói a magyar könyv sorsának, a magyar író kálváriájának.

És mert legjobban ismerem és talán mert egyike

a legtanulságosabbaknak az én esetem, magamról írok.

Amikor haza kerültem első ázsiai utamról, tucat-számra hívtak meg Budapestre és vidékre előadások tartására. Ahol csak megfordultam, mindenütt azt tudakolták, megírom-e és mikor könyvben is utazásomat? Mikor igenlőleg feleltem, kijelentették, hogy kiadandó könyvem érdekében a legnagyobb propagandát fejtik ki. Sok ezerre ment az ilyen biztatások száma s én ceruzával számoltam. Az eredmény az volt, hogy 5000 előfizetővel, ha száz íves nagy albumalakú kötetet nyomatok, ezt 5 koronáért adhatom. Ki is nyomattam előfizetési felhívásomat. Mielőtt szétküldhettem volna, Rákosi Jenőtől levelet kaptam. Sürgős megbeszélésre hívott magához.

Pontosan megjelentem. Három vendég úr is volt nála, a legnagyobb három magyar könyvkiadótársulat vezetőembereiből. Rövid kertelés után kisütötték, hogy az, amit én akarok, a legszörnyűbb merénylet, amit valaha elkövettek a könyvkiadás terén. Mert az még Angliában sem fordult elő, hogy 1600 oldalas illusztrált munkái ilyen olcsón dobjanak a könyvpiacra.

Azt mondtam nekik, hogy én nem haszonra dolgozom, kijövök a számítással.

A három úr hümmögött ide-oda a végén pedig kijelentették, hogy ha én ezt a tervemet keresztülviszem, soha egyetlen könyvemet be nem engedik egy könyvesboltba, soha egyetlen könyvem címét árjegyzékekbe föl nem veszik, s kritikájukkal annyira agyonnyomnak, hogy senki könyvemet kezébe nem fogja venni. Még külföldön is megakadályozzák, hogy tőlem valami akár könyvalakban, akár újságcikkben napvilágot lásson.

Még aznap találkoztam egy tanár kollégámmal, aki

Japánba való elutazásom előtt azzal jött hozzám, hogy vétessem föl magamat a szabadkőműves páholyba, ami óriási előny lenne részemre.

A csábító szavaknak nem estem áldozatul. Most, ez az én kollégám azzal jött hozzám, hogy fogadjam meg a kiadók tanácsát, különben halott ember vagyok. Aztán elbeszélte, hogy milyen hatalmas a könyv- és hírlapkiadók világszövetsége. Addig beszélt, amíg megadtam magam kegyelemre. A kiadó urak diktáltak. Könyvemnek három vagy négy kötetben kell megjelenni, az ára kötetenként 12 pengő lesz... ígértek minden szépet és jót . . .

A munka megjelent. A sok ígéretből az lett, hogy a három kötetes munkát 231 ember vette át s befolyt érte 8316 korona. A közoktatásügyi minisztérium az ígéretek ellenére nem vette át a közép- és főiskolai könyvtárak részére a 800 példányt, e helyett azt irodalmi alapból 1000 koronával támogatott. Ugyanennyit utalt ki részemre segély-jutalomként a Magyar Tudományos Akadémia is. Nekem a három kötet belekerült 18,300 koronába s így vállalkozásomba belebuktam 8000 kor. veszteséggel. Persze nyomda, papír, képcsináló, könyvkötő, mind a kiadó urak által rám erőszakolt cég volt. Fizetnem kellett. Fizettem, váltóval.

Ekkor az egyik kiadó cég főhivatalnok a elvitt engemet Tolnai Simon úrhoz, a Világlap szerkesztőjéhez. És eladtam Tolnai úrnak *Dai Nippon*-om első kötetét, egy esztendőre 1000 koronáért.

És Tolnai úr kinyomatta a könyvemet 50.000 példányban s adta ingyen jutalomkönyvként, csupán 96 krajcárt számítva fél a díszes táblába való behelyezésért, az előfizetőknek. Neki magának került egy

kötet 46 krajcárjába. Így az 50.000 példányon tiszta nyeresége volt 50.000 korona. Megkeresett aztán rajtam egy másik 50.000 koronát „*Séta a világ körül*” című könyvvel, amelyet megrendelésre írtam 600 koronáért. A nyomorúság ráhajtott arra, hogy még egy harmadik könyvet is írjak neki, a „*Három székelly diák*”-ot. A három könyv megírásáért kaptam összesen 1850 pengőt, ő pedig keresett vagy 125.000-et, ami akkoriban egy háromemeletes bérpalotának volt az ára.

Múltak az esztendők s mikor arra került a sor, hogy Turáni könyveimet sajtó alá bocsássam, végig-gondoltam, hogy hiszen az én eddigi könyveim 125.000 példányban forognak közkézen. Így hát minden századik magyar emberre jut egy Baráthosi kötet. Hét expedícióból 12 esztendő alatt az országnak majdnem minden lapjában jelentek meg cikkeim, amelyeket legalább minden huszonötödik magyar elolvasott. Az országban tartottam legalább harmadfélszáz előadást. Ha ezek mindenikére csak 300 embert veszek, ez 25.000 olyan embert jelent, aki engem személyesen ösmer. Én magam is ösmerek jó egynehányezer embert s ezreke megy személyes ösmerős kollegáim és tanítványaim száma is, úgyhogy nyugodtan állíthatom, hogy minden négyszázadik ember személyes ösmerősöm. A fiatal írógárdában sokszor vágták a fejemhez, hogy „könnyű neked bátyámurarn, te befutott író s elismert tudós vagy. . .”

Mikor mindezek felelevenedtek a lelkemben, arra gondoltam, hogy írok ezer levelet, szétküldök 5000 felhívást s készen van a bolt.

Megcselekedtem és nyomdába adtam az első kötetet. Ezalatt beérkezettek a válaszok. Mindössze 137

előfizető. A közben elkészült első kötetet majdnem teljesen szétküldöttem iskoláknak, meg az egyik legmagyarabb folyóirattól kapott címeknek. Az 1800 címből az ugyanannyi megküldött kötetre jelentkezett 175 előfizető, visszaküldöttek valami 600 kötetet, a többit ma is várom. Ezalatt amennyire lehetett, igyekeztem a kötetek megjelentetésével. A második, harmadik és negyedik kötetből újabb címekre 600-600 példányi küldöttem el. ismét jelentkezett 268 előfizető. Mindössze eddig 580. A szétküldött 2800 kötetből alig kaptam vissza 1000-et. Ebben a szorult helyzetben azt határoztam, hogy a további kötetek mindenikének tiszta hasznát valamely igazán jótékony célra ajánlom föl. Az 5-ik kötetet az erdélyi nyomorgó diákok céljaira ajánlottam. úgy terveztem, hogy a következő kötetet a felvidéki, majd a délvidéki diáknyomorenyhító akciónak szentelem, azután sor kerül az árvákra. Szétküldöttem néhány híjján 1000 kötetet. Mindössze jelentkezett 57 előfizető. Visszakaptam összesen 165 kötetet, a többi odaveszett.

Az öt kötet kiadása nagyjában fölemésztette azt a kis tőkét, amellyel a vállalkozásomba kezdtem. Ha meg akartam élni, kénytelen voltam más utat keresni, hiszen az addigi 637 előfizető még a nyomdai költségeket sem fedezte. Mit volt mit tennem, ráfanyalodtam az ügynökökre. Tőke hiányában az alkalmi ügynökök között kellett keresgélnem. Válogattam. Egy B listás tanárt, egy mindenéből kiforgatott és menekült jobb napokat látott kereskedőt, egy rokkant katonát, egy éleltrevaló, háborút viselt székely fiút s egy volt ügynököt, egy kolléganóm fiát, alkalmaztam. Egy részük becsülettel dolgozott. Mivel pénzem nem volt, abban állapodtam meg velük, hogy a kezükhöz adott és kikézbcsített

kötetek árát nyugta ellenében fölvehetik, hiszen nekik is kellett élni. Ebből keletkeztek aztán a bajok, amelyet főleg két lelkiismeretlen ügynököm okozott. A tanár kolléga havonta végigjárta a szerzett előfizetőket, felszedve tőlük a részleteket amiről természetesen nem számolt el. A másik, a kolléga fia már körmönfont család volt. Mikor egyik huncutságára rájöttem, felmondtam neki a szolgálatot. Ő azonban Hatvanban, Salgótarjában és Szombathelyen hamisított nyomtatványokat készített és azokkal végigjárta a Mátra-vidéket és a Dunántúl nagyobb felét. Sok helyen azt hazudta, hogy én vagyok személyesen, más helyen fiannak, öcsémnek, hazudta magát, s körmönfont ügyességével negyed-félszáz embertől 6000 pengőt csalt ki s dorbézolt el. A rendőrségen idejében megtettem a följelentésemet, de csak 8 hónap múlva tudták elfogni, addig szabadon garázdálkodott. Ezt az urat Görög Ottónak hívják s a budapesti királyi büntetőjárásbíróság a múlt évben 5001. szám alatt csalás és sikkasztás büntette és vétsége miatt másfél esztendőre ítélte. Engem és a becsapottakat, anyagi kárunkkal, polgári perre utasított.

A megkárosítottakkal, illetve ezek nagyobb részével közös megegyezést teremtettünk s igyekeztem arra, hogy senki anyagi kárt ne szenvedjen, másfelől pedig vállalatom is fennmaradhasson. Isten segedelmével sikerült a dolgok rendezése s most csak az a baj, hogy előjegyzőim egy része nagyon lassan fizeti be a kötetek árát, úgy hogy a jelen kötettel együtt mintegy 7000 pengő követelésem van kinn, ami miatt a kötetek nem jelenhetnek meg a kellő pontossággal.

*

Az itt elmondottak nem egyéni panaszként hang-

zottak el s nem azt a célt szolgálják, hogy megsajnál-
tassam magamat. Célom az volt, hogy megmutassam
azt, mért nem tud a magyar író megélni. A feleletet
azt hiszem megtalálják olvasóim: azért, mert a kiadók
kiuzsorázzák. Kiderül ezekből, hogy a kiadó tiszta nye-
reségéből a szerzőnek juttatott rész még 2 % sincsen.
Kiderül az is, hogy az egyéni vállalkozás sikertelenségét
nem az élhétlenség, hanem az a nemtörődomség
okozza, amellyel a mindenesetre jóhiszemű, de a dol-
gokról tájékozatlan közönség a megtekintésre küldött
könyveket veszendőbe juttatja. A bajok másik részét
okozzák a lelkiismeretlen ügynökök, ezenkívül pedig
egy csomó igazán el nem ítéhető könnyelműséggel
megindított s a közönséget érzékenyen megkárosított
sokszor jó, sokszor rosszhiszemű vállalkozás. Ezek az
okai aztán annak, hogy a közönség bizalmatlan lett s
maga az író-kiadó is félve gondol szétküldött könyvei
sorsára.

Sokat törtem rajta a fejemet, miképpen lehetne
ezen az áldatlan állapoton segíteni. Hiszen lehetetlen
dolog az, hogy az írók legbecsületesebbjei, legmagya-
rabbjai ne juthassanak szóhoz s hogy a közönség kö-
zül is éppen a legbecsületesebbek, a legjobb lelkűek
essenek ilyen áldatlan állapotoknak áldozatul.

Ha volna egy olyan mecénás, aki nagyobb összeg-
gel alapítana egy olyan könyvkiadó vállalatot, amely
csak a legjava magyar lelkek műveit adná, a legjava
magyar közönségnek s nem akarna mindjárt az első
néhány könyv kiadásából palotát szerezni magának,
akkor lehetne jó és olcsó magyar könyveket adni kö-
zönségünk kezébe.

Mecénásunk azonban nincs. így valahogy más

megoldást kellene találnunk. Erre vonatkozólag van egy eszmém, amelyet alább elmondok, arra kérve olvasóimat, hogyha jónak találják, segítsenek megvalósítani gondolatomat, hogy megteremthessük, akármilyen szerény keretek között is, az első Turáni Magyar Folyóiratot s ennek kiadóhivatalát.

Turáni könyveimet a 12. kötettől kezdődőleg minden nehézség nélkül időszaki, esetleg havi folyóirattá lehetne alakítani. A sorozat változatlanul a kitűzött terv szerint jelenne meg továbbra is, azzal a kis különbséggel, hogy a kötet végén néhány oldalt turáni híreknek és mondanivalóknak szentelnénk. Ha ezt a tervemet mélyen tisztelt előjegyzőim elfogadják, akkor a 12. kötettől kezdődőleg minden előjegyzőmnek *kötetenként* 10 fillért javára írok, mint a leendő kiadó társaság részvényére szóló alapbefizetést. Így egy kis tőkére teszünk szert, amelyet aztán később megállapítandó módon megnövelhetünk. Ha azt tapasztalom, hogy mélyen tisztelt előfizetőim többsége felkarolta az eszméi, akkor külön körlevélben részletesen leírok mindent.

Budapest, 1930. június hó 24-én.

Baráthosi Balogh Benedek s. k.

TARTALOMJEGYZÉK.

Előszó.....	3
I. A mongol pásztor regéje Kül-Teginről a nagy khánról.....	6
U. Útban Mongolia felé	17
III. Ég a puszta.....	30
IV. Kül-Tegin sírköve. Karakórum.....	37
V. Urga.....	45
VI. Egykorú feljegyzések a mongolokról.....	56
A mongolok rövid története	109
Történeti vázlat folytatása és a magyarországi hadjáratról való khinai följegyzés	114
Mongolia természeti viszonyai	123
A mongolság élete és szokásai.....	136
A magyar könyv sorsa: A magyar írók kálváriája....	152

/
I